

De toegankelijkheid van Jufferswaard in Renkum

Bezoekaantallen, burgerparticipatie en communicatie

C.M. Goossen, Lianne Dekker

rapport 353
september 2019

WAGENINGEN
UNIVERSITY & RESEARCH

Wetenschapswinkel

De toegankelijkheid van Jufferswaard in Renkum

Bezoekaantallen, burgerparticipatie en communicatie

C.M. Goossen, Lianne Dekker

rapport 353
september 2019

Colofon

Titel	De toegankelijkheid van Jufferswaard in Renkum
Trefwoorden	Recreatie, bezoeken, scenario, communicatie, burgerparticipatie
Keywords	Recreation, visits, nature, stakeholder analysis, active citizenship
Opdrachtgever	Pilagroep Jufferswaard
Projectuitvoering	Lianne Dekker, Francesca Lesi, Naomi Ploos van Amstel, Nicola Bozzolan, Rashed Zaman, Pia Strahovnik, Arne Scheire en Jeroen Hofsin
Projectcoördinatie	Martin Goossen
Financiële ondersteuning	Wageningen University & Research Parenco
Begeleidingscommissie	Lambert van Gils, Hans van Oorschot, Francisca Sival (allen van de Pilagroep Jufferswaard), Paul van Breukelen (Waterschap Vallei en Veluwe), Ruben van Haren (Parenco), André Menting (Gemeente Renkum) en Gerard Straver (coördinator van de Wetenschapswinkel)

Fotoverantwoording	De foto's, kaartjes en figuren zijn vervaardigd door de auteurs of de meewerkende studenten, tenzij anders aangegeven
Vormgeving	Wageningen University & Research, Communication Services
Druk	RICOH, 's-Hertogenbosch
Bronvermelding	Verspreiding van het rapport en overname van gedeelten eruit worden aangemoedigd, mits voorzien van deugdelijke bronvermelding
ISBN	978-94-6395-043-5
DOI	https://doi.org/10.18174/496590

Wageningen, Wetenschapswinkel rapport 353

De toegankelijkheid van Jufferswaard in Renkum

Bezoekaantallen, burgerparticipatie en communicatie

Rapportnummer 353

Drs C.M. Goossen, L. Dekker
Wageningen, maand 2019

Pilagroep Jufferswaard
lambertvangils@gmail.com

De Pilagroep Jufferswaard is een vrijwilligersgroep die op de Renkumse Open Monumentendagen in september 2017 van start is gegaan. Het is een werkgroep die bij de Stichting Renkums Beekdal hoort.

Wageningen Environmental Research
Postbus 47
6700 AA Wageningen
T (0317) 48 07 00
<https://www.wur.nl/en/Research-Results/Research-Institutes/Environmental-Research/Contact.htm>

Wageningen Environmental Research (Alterra) draagt door deskundig en onafhankelijk onderzoek bij aan het realiseren van een kwalitatief hoogwaardige en duurzame groene leefomgeving en levert expertise op het gebied van het duurzaam maatschappelijk gebruik ervan.

**Wageningen University & Research
Wetenschapswinkel**
Postbus 9101
6700 HB Wageningen
(0317) 48 39 08
wetenschapswinkel@wur.nl

Maatschappelijke organisaties zoals verenigingen en belangengroepen, die niet over voldoende financiële middelen beschikken, kunnen met onderzoeksvragen terecht bij de Wageningen Wetenschapswinkel. Deze biedt ondersteuning bij de realisatie van onderzoeksprojecten. Aanvragen moeten aansluiten bij de werkgebieden van Wageningen University & Research: duurzame landbouw, voeding en gezondheid, een leefbare groene ruimte en maatschappelijke veranderingsprocessen.

Geworteld

en daar loop ik rol ik ga ik over wortels over blaadjes
omringd door sterke stammen langs het water water water
kronkelpaadjes modderig en ingesleten wiegend tussen
sterke stammen hoog de takken naakte lijnen lijnen
lijnen in het zicht met de hemel als oneindig droomdecor
met de wolken als toehoorders als mijn oor en ik loop door
over het brugje dat mij ooit een plekje gaf met water stromend
stroomde ik met takjes mee om te dromen dromen dromen
en ik werd klein de tak werd groot de beek bezaaid met
reuzen bladeren gierden al mijn aderen vol bloed
woeste hondenpoten namen mijn boot in hun bek
maar ik zwom door en zo kwam ik bij de zee om terug te keren
naar de bomen bomen bomen want waar je hart ligt
daar is je bodem

Lieke van Rooijen, Atelier Papoe

Inhoud

Voorwoord	7
Samenvatting	9
Summary	11
1 Inleiding	13
1.1 Aanleiding	13
1.2 Onderzoeksvraag	15
1.3 Doelstellingen	15
1.4 Methoden van onderzoek	16
1.5 Onderzoeksproces	18
2 Theoretisch kader	19
2.1 Stakeholder analyse	19
2.2 Natuurbeelden	21
2.3 De afweging om in een gebied te recreëren	24
3 Resultaten van de stakeholders	27
3.1 Inleiding	27
3.2 De Pilogroep	27
3.2.1 Burgerinitiatief in breder kader	28
3.3 Staatsbosbeheer	30
3.4 Waterschap Vallei en Veluwe	32
3.5 De gemeente Renkum	33
3.6 De provincie	34
3.7 Parenco	35
3.8 De stakeholder analyse	36
3.9 De natuurbeelden van de verschillende formele stakeholders	40
3.10 De recreatiemotieven van de Pilogroep	44
4 Resultaten van de enquête onder inwoners van Renkum en Heelsum	47
4.1 Inleiding	47
4.2 Recreatiegedrag	48
4.3 Waardering van het aanbod	49

4.4	Recreatiemotieven en natuurbeelden	51
4.5	Wensen	52
5	De invloed van natuurbeelden en goede relaties	59
5.1	Het effect van natuurbeelden	59
5.2	De invloed van goede relaties	61
5.3	De invloed van de inwoners van Renkum en Heelsum	62
6	Het recreatief gebruik	65
6.1	Inleiding	65
6.2	Aantallen bezoek	66
6.3	Type recreant	70
6.4	Vergelijkbare gebieden	71
6.5	Effecten van wandelen op natuur	71
7	Conclusie en aanbevelingen	75
8	Referenties	77
	Bijlage 1 Enquête	81

Voorwoord

Het rapport dat voor u ligt is het resultaat van een bijzonder samenwerkingsproject van de WUR met de vrijwilligers van de Pilogroep. Om überhaupt als een nieuwe vrijwilligersgroep "opdrachtgever" te kunnen en te mogen zijn voor een wetenschappelijk onderzoek ervaren wij als een bijzonder voorrecht, waar we zeer dankbaar voor zijn. Want juist omdat we een nieuwe vrijwilligersgroep zijn hebben we dit rapport met de conclusies van het onderzoek hard nodig.

De Open Monumentendagen van september 2017 hadden als belangrijkste directe doel om een vrijwilligersgroep op te richten die als spreekbuis zou kunnen fungeren tussen de samenleving en de eigenaar/beheerder van het gebied en de overheden (gemeente, waterschap en provincie). Er waren altijd al veel mensen die vanuit hun eigen beleving iets riepen over dit mooie publieke natuurgebied dat vooral de dorpen Renkum en Heelsum verbindt met de rivier, de Nederrijn. Maar wie of wat was de spreekbuis naar de instanties die verantwoordelijk zijn voor het beheer van deze uiterwaard, de Jufferswaard?

Nu de Pilogroep zo'n spreekbuis probeert te zijn is het juist van groot belang dat op een systematische manier geïnventariseerd is wat er bij de verschillende stakeholders en gebruikers van het gebied bestaat aan doelen, wensen, normen en waarden, overtuigingen en feitenkennis. De opzet van de Pilogroep is dat zijn leden de verschillen doelen, wensen etc. vertegenwoordigen en zo in zekere zin die van de samenleving. De leden ageren op dit moment zo goed als zij kunnen in feite vanuit hun eigen betrokkenheid, beleving en kennis. Vanzelfsprekend varieert dat nogal (gelukkig wel). Zij hebben verschillende achtergronden en hebben ook verschillende doelen en wensen voor het gebied. Echter wat hen bindt is dat zij zeer betrokken zijn bij de Jufferswaard en daarover in gesprek willen gaan met de verschillende stakeholders. Geen wonder dat dit rapport concludeert dat de Pilogroep nog geen eenduidig beleid heeft. Daar is nou juist dit onderzoek voor nodig geweest. Dit is wel het belangrijkste doel voor de Pilogroep: dit onderzoeksrapport is de basis voor een completer, een meer gedeeld en zo mogelijk een gemeenschappelijk geluid in de communicatie met de samenleving, met de eigenaar/beheerder en met de overheden.

Met behulp van dit rapport kunnen we doelgerichter en gesteund door de samenleving gaan praten met Staatsbosbeheer en de overheden over het beheer en de publiekscommunicatie: welke sterke punten we willen benutten en welke zwakke punten in de Jufferswaard we zouden willen (helpen) aanpakken, desgewenst ook met vrijwilligerswerk. Hierbij zal wederzijds ook meer begrip ontstaan over de diverse kansen en bedreigingen, mogelijkheden en beperkingen. Dat willen we graag en daarvoor legt dit onderzoeksrapport de basis.

Wij danken van ganser harte Martin Goossen die onze wensen meteen begreep en heeft doorgesluist naar de WUR, die het onderzoek heeft ontworpen en gecoördineerd en die het rapport heeft geschreven samen met Lianne Dekker. Via hem danken wij ook de studenten-onderzoekers en de andere WUR mensen die hebben meegedacht en meegewerkt aan dit onderzoek. Ook danken wij de andere leden van de begeleidingsgroep voor hun inzet en betrokkenheid.

Namens de Pilogroep,
Lambert van Gils, Francisca Sival en Hans van Oorschot en
(leden begeleidingsgroep WUR onderzoek)

Samenvatting

Dit rapport bespreekt de resultaten van de stakeholder analyse en bezoektellingen die rond recreatie in het Natura 2000 gebied de Jufferswaard is uitgevoerd in de periode 2018-2019. De Jufferswaard, een 31 ha grootte uiterwaard in de gemeente Renkum, is een gebied waar gerecreëerd kan worden. Jaarlijks zijn er 55.000 bezoeken, voornamelijk van inwoners uit de aansluitende dorpen Renkum en Heelsum. Gemiddeld zijn er 150 bezoeken per dag, voornamelijk tussen 12.00 en 14.00. Zondagen zijn veruit de drukste dagen. De Pilogroep kan in de toekomst op een mooie en droge zondag in de tweede helft van februari 1 uur tussen 15.00 en 16.00 het uitgaande bezoek gaan tellen bij elk toegangshek. Gebaseerd op de kengetallen uit dit onderzoek kan dan het jaarbezoek grof worden geschat. Dit is voor de Pilogroep een goedkope manier om het jaarbezoek te monitoren.

Volgens het burgerinitiatief de Pilogroep kan het begaanbaar houden van de wandelpaden beter. Ook hebben zij wensen voor het behoud van cultuurhistorie in het gebied. Deze wensen worden niet direct gedeeld door de eigenaar van de Jufferswaard: Staatsbosbeheer. Daarnaast zijn er ook nog andere stakeholders actief: de gemeente Renkum, de provincie Gelderland, Waterschap Vallei en Veluwe en de nabij gelegen papierfabriek Parenco. In de stakeholder analyse is bekeken welke wensen er spelen en hoeveel invloed de verschillende stakeholders hebben. De wensen voor het gebied zijn verklaard aan de hand van natuurbeelden bestaande uit verschillende beheer. Ook de inwoners van de gemeente Renkum zijn gehoord door middel van een enquête waarin naar hun wensen, natuurbeelden en recreatiemotieven is gevraagd. Het blijkt dat hoewel de natuurbeelden van de belangrijkste stakeholders, de Pilogroep en Staatsbosbeheer, verschillen, er wel een compromis bereikt kan worden over de wensen voor de Jufferswaard. Daarvoor is van beide kanten een verbetering in de communicatie nodig. Voor de Pilogroep is het belangrijk dat zij een eenduidige visie naar de andere stakeholders toe laten horen, en voor Staatsbosbeheer is het belangrijk dat zij meer vanuit natuurbeleving communiceren omdat dit dichterbij het natuurbeeld van recreanten staat. Op deze manier kan de spanning verholpen worden die we in de Jufferswaard zien tussen een meer hiërarchische rol van de beheerder die zich aan wettelijke afspraken moet houden en burgerinitiatieven die een meer samenwerkende en responsieve rol verwachten cq eisen van beheerders en overheid. Er kan dan een situatie gecreëerd worden die leidt tot samenwerking op basis van communicatie, begrip en vertrouwen waarin de Pilogroep gehoord wordt en waarin Staatsbosbeheer kan profiteren van de betrokkenheid van de Pilogroep. Dit kan uiteindelijk leiden tot een soort beheersconvenant. Het is voor de Pilogroep heel positief dat ze haar afvalopruimacties inzet (en daarmee veel werk uit handen neemt van Staatsbosbeheer als beheerder) om te tonen dat ze bezig is om één van de belangrijkste wensen van de inwoners en van de stakeholders, in praktijk te brengen. Staatsbosbeheer kan door middel van een netwerkende en samenwerkende sturingsstijl invulling geven in het door haar gewenste "samen beleven van natuur". De resultaten van dit project kunnen als voorbeeld dienen voor andere Natura2000-uiterswaarden in Nederland met soortgelijke vraagstukken en spanningen tussen sturingsstijlen.

Summary

This report discusses the results of the stakeholder analysis and the amount of recreational visits that was counted in the Natura 2000 area of the Jufferswaard in the period 2018-2019. The Jufferswaard, a 31 ha floodplain in the municipality of Renkum, is an area where recreation can take place. There are 55,000 visits a year, mainly from residents of the neighbouring villages of Renkum and Heelsum. On average there are 150 visits per day, mainly between 12.00 and 14.00. Sundays are by far the busiest days. In the future, on a beautiful and dry Sunday in the second half of February, the Pilot Group will be able to count 1 hour between 15.00 and 16.00 of the outgoing visit at each entrance gate. Based on the key figures from this study, the annual visit can then be roughly estimated. This is an inexpensive way for the Pilot Group to monitor the annual visit.

According to the Pilogroep (a group of active citizens), the accessibility of the walking paths could be improved. They also have wishes for the preservation of cultural history in the area. These wishes are not directly shared by the owner of the Jufferswaard: Staatsbosbeheer. Other stakeholders are also active: the municipality of Renkum, the province of Gelderland, the Vallei and Veluwe Water Board and the nearby Parenco paper factory. The stakeholder analysis looked at what wishes were involved and how much influence the various stakeholders have. The wishes for the area were explained on the basis of nature images consisting of different management. The inhabitants of the municipality of Renkum were also heard by means of a survey in which they were asked about their wishes, nature images and recreational motives. It appears that although the nature images of the most important stakeholders, the Pilot Group and Staatsbosbeheer, differ, a compromise can be reached on the wishes of the Jufferswaard. This requires an improvement in communication on both sides. For the Pilot Group it is important that they present an unambiguous vision to the other stakeholders, and for Staatsbosbeheer it is important that they communicate more from the experience of nature, because this is closer to the image of nature of recreational users. In this way the tension we see in de Jufferswaard between a more hierarchical role for the manager, who has to comply with statutory agreements, and citizens' initiatives that expect a more collaborative and responsive role or demand a more effective role for the managers and the government, can be resolved. A situation can then be created that leads to cooperation on the basis of communication, understanding and trust in which the Pilot Group is heard and in which Staatsbosbeheer can benefit from the involvement of the Pilot Group. This could ultimately lead to a kind of management covenant. It is very positive for the Pilot Group that it is deploying its waste disposal activities (and thus taking a great deal of the work out of the hands of Staatsbosbeheer as manager) to show that it is in the process of putting into practice one of the most important wishes of the inhabitants and of the stakeholders. Through a networking and cooperative management style, Staatsbosbeheer can fulfill the desired "experiencing nature together". The results of this project can serve as an example for other Natura 2000 floodplains in the Netherlands with similar issues and tensions between management styles.

---

1 Inleiding

1.1 Aanleiding

In de Rijksnatuurvisie 2014 'Natuurlijk Verder' (Ministerie van Economische Zaken, 2014) presenteert het kabinet de wijze waarop ze de komende vijftien tot twintig jaar samen met de provincies vorm wil geven aan het publieke belang van natuur. De Rijksnatuurvisie is opgesteld tegen de achtergrond van veranderende verhoudingen tussen overheid, markt en samenleving. Onder noemers als participatiemaatschappij, energieke samenleving of doe-democratie is de afgelopen jaren een tendens zichtbaar van burgers en bedrijven die steeds meer in beweging komen in het publieke domein (Hajer, 2011). In steeds meer sectoren komen initiatieven op waarin netwerken van burgers, ondernemers of maatschappelijke organisaties zelf het initiatief nemen op terreinen waar tot voor kort vooral de overheid actief was (Van der Steen et al., 2015). Waar overheden lange tijd de belangrijkste speler waren in het realiseren van publieke waarden zijn het steeds vaker andere actoren die daar ook een rol in spelen (Farjon & Arnouts 2013; Van der Steen et al., 2013; Van der Steen et al., 2016). Het proces, waarbij een groter deel van de samenleving betrokken raakt bij creatie van publieke waarden, wordt vermaatschappelijking genoemd (Van der Steen et al., 2013). Vermaatschappelijking gebeurt vanuit twee richtingen, en beide ontwikkelingen vinden gelijktijdig plaats en beïnvloeden elkaar. Enerzijds nemen burgers, bedrijven en maatschappelijke organisaties zelf initiatieven, ook zonder dat zij daar door overheden om zijn gevraagd of toe verplicht. Dat kan een reactie zijn op een terugtrekkende overheid, maar is zeker ook een gevolg van het feit dat de samenleving meer betrokken is bij maatschappelijke doelen en meer in staat en bereid het initiatief naar zich toe te trekken om haar doelen te realiseren (Hajer 2011; Van der Steen et al., 2013; Van der Steen et al., 2016). Anderzijds is ook het beleid in beweging, waarbij de overheid publieke opgaven meer met de samenleving oppakt of neerlegt bij de samenleving. Vanuit de overheid wordt burgerparticipatie en vermaatschappelijking van natuur en landschap gestimuleerd. Er zijn in Nederland diverse bedrijven, maatschappelijke organisaties en burgers die zelf initiatief nemen om natuur te realiseren, te beschermen of te beheren, of om de impact van hun handelen op natuur te verkleinen. De Pilogroep in de Jufferswaard in de gemeente Renkum is hier een voorbeeld van.

De Jufferswaard (figuur 1) is een uiterwaarde in de provincie Gelderland en is een onderdeel van het Natura 2000 natuurgebied Rijntakken. Sinds het stopzetten van de fabricage van stenen, zijn restanten van de steenfabriek/schoorsteen nog ruim aanwezig met als beeldbepalend de schoorsteen, wat een cultuurhistorische waarde aan het gebied geeft. Het natuurgebied is 31 ha groot, en het is onderdeel van het hele gebied dat ligt langs de Nederrijn, tussen het fabrieksterrein van Parenco, de Rijnbrug bij Heteren en de dorpen Renkum met 9.155 inwoners en Heelsum met 3.470 inwoners. Staatsbosbeheer is de eigenaar en beheerder van grote delen van het gebied. Jaarrond lopen paarden en runderen in het gebied. Daarnaast zijn Rijkswaterstaat en het Waterschap Vallei en Veluwe de waterbeheerders in het gebied. Bij hoog water biedt het gebied ruimte voor Rijnwater. Tegelijkertijd is er een wens voor dit Natura2000 gebied om de natuur te ontwikkelen en de cultuurhistorische elementen te versterken.

Figuur 1 Ligging van de Jufferswaard.

Het gebied is toegankelijk en wordt gebruikt door bewoners van Renkum. Zo komen er dagelijks mensen om hun hond uit te laten, te wandelen, de strandjes te bezoeken, te vissen en naar de veerstoep te gaan om te genieten van de Rijn. Onduidelijk is hoe intensief het gebied gebruikt wordt.

Bij toegankelijkheid gaat het vaak over de fysieke aspecten van een gebied. In dit geval gaat het niet alleen om de mate waarin een bezoeker het gebied in kan, afhankelijk van onder meer de aard en omvang van het wegen- en padenstelsel (Grontmij, 1995), maar ook om het onderhoud van de paden en de gebieden zelf. Een andere definitie van toegankelijkheid betreft de openstelling. Bij het begrip openstelling gaat het om de vraag of een bezoeker wel of niet in overtreding is bij een bos- of natuurbezoek (Grontmij, 1995). Dit begrip heeft dus vooral een juridische betekenis en heeft relaties met de eigendomsrechten van gebieden. De Jufferswaard is opengesteld voor recreatie.

In de Jufferswaard zijn meerdere toegangshekken en enkele wandelpaden aanwezig. De Jufferswaard is het hele jaar vrij toegankelijk, maar fietsen is niet toegestaan, sinds enkele jaren ook niet meer over het stuk van de Fonteinallee wat over de Jufferswaard loopt. Met de auto kan gereden worden tot aan de rand van het gebied bij de veerstoep waar ook een parkeerterrein is en via Heidesteijn tot het tunneltje onder de N225. De toegankelijkheid in de vorm van onderhoud in de Jufferswaard is een punt van aandacht. De wandelpaden en de Fonteinallee met de brug over de Heelsumse beek worden sinds enkele jaren niet of minder onderhouden, ook niet als zandpad. De paden zijn vaak drassig en worden de laatste jaren steeds slechter. Er zijn partijen die vinden dat de afgenomen toegankelijkheid niet acceptabel is, en er zijn partijen die vinden dat de toegankelijkheid voldoende is en past bij het gebied. Er is nog niet een volledig formeel beheersplan voor het gebied waar het onderhoud beschreven is. Het huidige onderhoud lijkt geen relatie te hebben met het recreatief gebruik. Er is meer kennis nodig om uitspraken te doen over het gewenste onderhoud in relatie tot het recreatieve gebruik waarbij de natuur- en cultuurwaarden in stand gehouden worden.

Diverse beleidsplannen van diverse overheden willen iets met het gebied. Het programma Ruimte voor Rivier wil een veiliger rivierengebied én een aantrekkelijke leefomgeving. Natuurbehoud in het gebied is een vereiste want het gebied maakt onderdeel uit van het Natura 2000 natuurgebied Rijntakken. De provincie Gelderland streeft naar het aanleggen van snelfietsroutes in de provincie en heeft daarvoor een plan opgesteld. De Jufferswaard is in het plan opgenomen als onderdeel van een snelfietsroute tussen Wageningen en Arnhem.

Langs de rivier wonen ook veel mensen in dorpen en steden die recreatief gebruik maken of willen maken van de uiterwaarden van de rivier. In Renkum maar ook op diverse locaties langs de grote

---

rivieren in Nederland is er dus een vraagstuk over afweging tussen toegankelijkheid, waterveiligheid en natuur. Renkum is daarmee een case om in te zoomen op de belangenafweging tussen al deze functies.

Veel inwoners uit Renkum en Heelsum hebben een band met de uiterwaarde de Jufferswaard. Die band kan historische redenen hebben of is het gevolg van huidig gebruik van de dicht bij Renkum en Heelsum gelegen Jufferswaard. De ruïnes van de steenovens (vlamoven en veldoven) en de bijgebouwen in de Jufferswaard vertegenwoordigen een belangrijk cultureel erfgoed van Renkum. De Jufferswaard is nu een belangrijk recreatie- en natuurgebied. Uit een enquête op de Open Monumentendag 2017 blijkt dat 16% van de ondervraagden (N=206) vaker dan 1 keer per week het gebied bezoekt en 27% vaker dan 1 keer per maand.

De Pilogroep Jufferswaard Renkum-Heelsum is een groep vrijwilligers voor educatie, onderzoek en verricht onderhoud en ander vrijwilligerswerk in de Jufferswaard. Zij vinden dat Staatsbosbeheer (SBB) als eigenaar van het gebied terughoudend is met onderhoud. In het gebied van het waterschap Vallei en Veluwe en/of Parenco aan de westkant van de Jufferswaard staan "Verboden Toegang" borden waarvan niet duidelijk is wie ze geplaatst heeft en wat de wettelijke status van die bordjes zijn.

De Pilogroep wedijvert voor een publieksvriendelijk beheer en streeft naar een informeel beheer- "convenant" tussen SBB, Waterschap, Gemeente, Parenco en de Pilogroep waarin belangen in wederzijds evenwicht behartigd worden.

Belangrijk bij een dergelijk convenant is dat iedereen over dezelfde informatie beschikt over het aantal bezoekers en hun wensen, wie exact de eigenaars, beheerders en andere belanghebbenden zijn en wat hun wensen zijn. Dit is de basis voor concrete voorstellen met betrekking tot onderhoud van paden en handhaving. Dergelijke gegevens kunnen ook gebruikt worden bij zaken als welke natuur en cultuurhistorie ontwikkeld kan worden.

1.2 Onderzoeksvraag

De onderzoeksvraag is:

Hoe kan het huidige recreatieve gebruik verbeterd worden waarbij het niet in strijd is met de natuur- en cultuurwaarden van het gebied?

Deelvragen zijn:

- Wat zijn de wensen van eigenaars, beheerders (SBB, RWS, WSVV, Parenco, gemeente), bewoners en bezoekers met betrekking tot recreatie, onderhoud, natuur en cultuurhistorie?
- Wat is het huidige en gewenste onderhoud en waarvoor?
- Wat zijn de wensen voor de toegankelijkheid en voor wie?
- Hoeveel bezoekers zijn er in de Jufferswaard, wanneer, waar en waarvoor?

1.3 Doelstellingen

De doelstelling van dit project is een antwoord te geven op de eerder gestelde onderzoeksvraag en deelvragen. Onder andere aangaande het leveren van gegevens omtrent hoeveel bezoekers er zijn in de Jufferswaard, wanneer en waar en een inschatting hoe dit zich verhoudt tot waterveiligheid en de waarden van het gebied als natuur(ontwikkeling) en cultuurhistorie. Met deze gegevens kan de Pilogroep zelf een objectiever beeld krijgen van wat meer en wat minder van belang is om na te streven en wat meer en wat minder beperkend is. Met deze gegevens kan een publieksvriendelijk (en natuur- en cultuurhistorisch verantwoord) beheer worden opgezet. De resultaten van dit project kunnen als voorbeeld dienen voor andere uiterwaarden in Nederland met soortgelijke vraagstukken.

1.4 Methoden van onderzoek

Voor dit project zijn diverse onderzoeksmethoden gebruikt, namelijk:

1. interviews met stakeholders
2. Enquête onder bezoekers en bewoners
3. Tellingen

Ad 1) De stakeholder analyse bestaat uit tien semigestructureerde interviews. Met iedere stakeholder is één interview gehouden en er zijn drie interviews met inwoners van Renkum en Heelsum gehouden. De duur van de interviews varieert tussen 22 minuten en 2 uur en 12 minuten en de interviews duurden gemiddeld 59 minuten. Het interview met Parenco was het kortst omdat Parenco geen zeggenschap over de Jufferswaard heeft en zich ook niet veel met de Jufferswaard bezig houdt. Het interview met de Pilogroep was het langst omdat er drie leden tegelijk werden geïnterviewd.

Er is gekozen voor interviews omdat in een privégesprek het beste kan worden ingegaan op de verschillende wensen die de verschillende stakeholders hebben. Daarnaast zijn (semigestructureerde) interviews een veel gebruikte methode voor stakeholder analyses (Reed et al., 2009). Dit betekent dat er vooraf een vragenlijst was opgesteld die als leidraad diende voor het interview, maar er kon van deze lijst worden afgeweken door dieper op een onderwerp in te gaan en vragen te stellen die bij dat onderwerp naar boven kwamen. Ook werden de vragen niet altijd in de volgorde van de lijst gesteld. Dit zorgde ervoor dat de interviews een prettig lopend gesprek werden en dat ook onderwerpen waar van te voren niet over was nagedacht, maar die wel tijdens het interview naar voren kwamen, goed belicht konden worden. In alle interviews zijn de wensen voor natuur, cultuurhistorie en recreatie in de Jufferswaard besproken, maar naast deze onderwerpen werden de vragen toegespitst op de rol van de stakeholder.

De stakeholders zijn in de volgende volgorde geïnterviewd: de Pilogroep, drie inwoners uit Renkum en Heelsum, een beleidsmedewerker Groen en Landschap bij de gemeente Renkum, de adviseur recreatie voor de provincie Gelderland bij Staatsbosbeheer, de boswachter publiek voor de Jufferswaard bij Staatsbosbeheer, de HR-manager van Parenco, de projectleider van Natura 2000 gebied de Rijntakken van provincie Gelderland en de gebiedsbeheerder van Waterschap Vallei en Veluwe. Hoewel de volgorde deels afhing van de beschikbaarheid van de stakeholders, is er bewust voor gekozen om de Pilogroep als eerste te interviewen. De Pilogroep heeft het onderzoek aangevraagd en het was dus belangrijk om een goed beeld te krijgen van haar wensen omdat die ook deels het onderzoek sturen. Daarnaast is de Pilogroep de nieuwste stakeholder, daarom waren haar wensen nog niet voor alle stakeholders duidelijk en was het belangrijk dat daar tijdens de interviews ook duidelijkheid over kon worden gegeven zodat de andere stakeholders hun mening over die wensen konden geven. Om een goed beeld te krijgen van de wensen van de Pilogroep zijn drie actieve leden tegelijk geïnterviewd: Lambert van Gils, Hans van Oorschot en Francisca Sival. Hoewel zij alle drie de Jufferswaard in haar geheel belangrijk vinden, hebben zij een iets andere focus; Lambert richt zich veel op cultuurhistorie, Hans op recreatie en Francisca op natuur. Door hen alle drie tegelijk te interviewen kon een goed beeld verkregen worden over hoe deze drie onderwerpen zich tot elkaar verhouden binnen de Pilogroep. Na de Pilogroep zijn eerst de stakeholders die dichtbij de Jufferswaard staan geïnterviewd zoals de inwoners, de gemeente, Staatsbosbeheer en Parenco. Bij Staatsbosbeheer is gekozen om zowel een van de boswachters van de Jufferswaard te interviewen als iemand van het hoofdkantoor om naast een specifiek beeld over de Jufferswaard, ook een algemeen beeld over recreatie bij Staatsbosbeheer te krijgen. Uit het interview met de gemeente bleek dat de provincie erg belangrijk is voor de regelgeving rondom natuur in de Jufferswaard en daarom is gekozen om ook de provincie te interviewen. Uit het interview met de boswachter van Staatsbosbeheer bleek dat Waterschap Vallei en Veluwe ook een belangrijke rol in het beheer speelt en daarom is ook deze stakeholder geïnterviewd. Hoewel Rijkswaterstaat wel een stakeholder is, is deze niet geïnterviewd omdat Rijkswaterstaat zich vooral bezighoudt met waterveiligheid en geen ingrepen daarvoor heeft hoeven doen in de Jufferswaard. Daarnaast konden de andere stakeholders al een duidelijk genoeg beeld geven over de werkzaamheden van Rijkswaterstaat. Wel is het zo dat Rijkswaterstaat de Jufferswaard als overloophoofgebied heeft aangewezen waardoor er beperkingen zijn aan het plaatsen van elementen die

---

de overlopmogelijkheden belemmeren (Medewerker Staatsbosbeheer, 22/5/2018; Projectleider Natura 2000 gebied de Rijntakken bij provincie Gelderland, 5/6/2018).

De drie inwoners die zijn geïnterviewd waren een gelegenheidssample. Bij het selecteren van de inwoners is wel geprobeerd om een zo divers mogelijk beeld te creëren, zo zijn er twee inwoners uit Renkum geïnterviewd en een inwoner uit Heesum. Twee daarvan waren vrouwen, de ander man. De inwoners zijn 38, 66 en 73 jaar en hebben ook verschillende opleidingsniveaus: een heeft een WO opleiding gedaan terwijl de andere twee een midden-opleidingsniveau hebben. Zij wonen sinds 2, 37 en 49 jaar in Renkum of Heesum.

Alle interviews zijn opgenomen en achteraf uitgeschreven. De samenvattingen van de interviews zijn naar de geïnterviewden gestuurd zodat zij daar op konden reageren, hun opmerkingen zijn meegenomen in het rapport.

Ad 2) Na de interviews is gekozen om een enquête uit te voeren onder de inwoners van Renkum en Heesum. De drie interviews die zijn gedaan met inwoners waren erg nuttig om een duidelijk beeld te krijgen van hun recreatiemotieven, wensen voor recreatie en cultuurhistorie en hun natuurbeeld, maar door het kleine aantal kan deze informatie niet gegeneraliseerd worden naar alle inwoners van Renkum en Heesum. Wel kon de informatie uit deze interviews gebruikt worden om een enquête te ontwerpen die goed past bij de beleving van de Jufferswaard door de inwoners. Naast de informatie uit de interviews met de inwoners, werd ook informatie uit de interviews met de andere stakeholders verwerkt in de enquête. Net als de interviews, gaat de enquête in op recreatie, cultuurhistorie en natuur. De gehele enquête is te vinden in bijlage 1.

De enquête is gemaakt met thesistoolspro, een gratis enquête-tool op internet. Voor het uitzetten van de enquête is deze eerst naar de opdrachtgever gestuurd voor commentaar wat daarna verwerkt is. Daarnaast heeft één inwoner die ook aan de interviews heeft meegedaan de enquête getest om erachter te komen welke vragen onduidelijk waren en wat precies onduidelijk was. Daarnaast zijn haar antwoorden op de enquête vergeleken met haar antwoorden in het interview en die kwamen overeen. Daarmee is de interne validiteit van de enquête gewaarborgd.

In drie Facebookgroepen die een relatie hebben met Renkum met in totaal 2415 leden is een bericht gepost met een link naar de enquête. Daarnaast hebben de gemeente Renkum, de Renkumse natuurfotograaf Karel Noy en de boswachter Jaël Bergwerff een bericht op hun Facebook-pagina's gezet. Ook hebben verschillende mensen het bericht gedeeld waardoor het zich verder verspreidde. Naast Facebook, is ook een bericht in lokale krant Hoog en Laag geplaatst. Het is onbekend hoeveel mensen deze berichten gelezen hebben. De Pilogroep heeft geholpen door bij elk van de vier ingangen naar het gebied een doos met 50 flyers neer te zetten. Ook is een dag kriskras door Renkum en Heesum gelopen en bij elk vijfde huis van een straat een flyer in de bus gedaan. Dit waren 735 flyers in totaal. Daarnaast is een dag bij de Albert Heijn in Renkum geflyerd, waar 269 flyers zijn uitgedeeld. Helaas kon dat niet bij de Plus in Renkum omdat de supermarkt dat niet prettig vond. In totaal zijn 1204 flyers uitgedeeld. De enquête heeft 20 dagen uitgestaan.

Ad 3) Om het bezoek daadwerkelijk te meten is gebruik gemaakt van de nieuwe LoRaWAN-techniek met PIR-sensoren. LoRaWAN (Long Range Wide Area Network) is een specifiek telecommunicatienetwerk waarbij data via een gateway over lange afstand van en naar draadloze sensoren kunnen worden verstuurd (Goossen, 2017). PIR staat voor Passive InfraRed waarbij bewegingen worden geteld van warmtelichamen die door de infrarode straal gaan. Er is gekozen voor het bedrijf AbelLeisure dat een kant en klaar systeem heeft om, gebruik makend van het LoRa-netwerk van KPN en daarop afgestemde PIR-sensoren van het merk KCS, de aantallen te meten en via een dashboard te laten zien via <http://abelleisure.dscloud.biz/slimbuiten/>. Via een inlogcode kan er aantallen bezoek worden opgevraagd per sensor, per datum en per tijd. De gevraagde data worden in een overzichtelijke tabel weergegeven. De batterijen van de PIR worden gevoed door een klein solarpaneeltje op de behuizing van de sensor. Toch moest gedurende het jaar twee maal een batterij vervangen worden op twee sensoren, waardoor er een paar dagen geen tellingen waren.

Figuur 2 Sensor aan een paal van 2,70 meter bij het tunneltje onder de N225.

Deze sensoren zijn een heel jaar bij de ingangen (hekken) geplaatst van het gebied zodat een cordon ontstaat. In het gebied zijn vier ingangen en er zijn dus vier sensoren geplaatst op palen van 2,70 meter hoog (figuur 2). Dit om vandalen geen kans te bieden de sensoren te beschadigen of te stelen. Aan de palen is een briefje gehangen met daarop een beschrijving van het doel van de sensoren en dat de privacy van bezoekers gewaarborgd is. Tevens zijn contactgegevens van de projectleider vermeld en is het logo van Wageningen Universiteit op het briefje geplaatst. Er is één verontrustende reactie geweest, maar na uitleg van het doel was er begrip.

1.5 Onderzoeksproces

Tijdens dit project is een begeleidingscommissie ingesteld die het onderzoek intensief heeft begeleid.

Deze begeleidingscommissie bestond uit de volgende personen: Lambert van Gils, Hans van Oorschot, Francisca Sival (allen van de Pilogroep Jufferswaard), Paul van Breukelen (Waterschap Vallei en Veluwe), Ruben van Haren (Parenco), André Menting (Gemeente Renkum) en Gerard Straver (coördinator van de Wetenschapswinkel).

De begeleidingscommissie is vier keer bij elkaar gekomen tijdens de projectduur van anderhalf jaar. Tijdens deze bijeenkomsten zijn de onderzoeksopzet en onderzoeksresultaten gedeeld. De Wetenschapswinkel WUR en Parenco hebben het onderzoek gefinancierd.

---

2 Theoretisch kader

2.1 Stakeholder analyse

Het doel van dit onderzoek is om te begrijpen wat de wensen van de verschillende stakeholders zijn en hoe deze wensen kunnen worden samengebracht in een beheer-convenant. Bij het opzetten van een beheer-convenant speelt, naast de wensen en belangen van de stakeholders, ook de invloed van de verschillende stakeholders een rol. Om dit goed te begrijpen kan een stakeholder analyse gedaan worden. Bij een stakeholder analyse wordt gekeken naar een situatie die effect heeft op meerdere individuen, groepen of organisaties. Er kan een onderscheid gemaakt worden tussen formele en informele stakeholders. Formele stakeholder zijn personen die invloed hebben over de besluitvorming over de situatie en zijn vaak organisaties of instanties. Informele stakeholders hebben geen directe invloed over de besluitvorming, maar merken wel het effect van de besluitvorming, in de Jufferswaard zijn dit de inwoners van Renkum en Heelsum. In een stakeholder analyse worden de visies van alle stakeholders gehoord en wordt bekeken hoe deze visies zich tot elkaar verhouden. Verder kunnen de verhoudingen tussen de stakeholders geanalyseerd worden: heeft een stakeholder veel of weinig invloed op de besluitvorming en heeft de stakeholder een groot of klein belang bij het fenomeen? (Reed et al., 2009). Belang is te zien als een intrinsieke eigenschap van een stakeholder, belangen zijn door een stakeholder zelf bepaald en zijn over het algemeen ook niet afhankelijk van andere stakeholders. Stakeholders die veel met de situatie te maken hebben, hebben vaak ook een groter belang. In dit onderzoek wordt voor de belangen van de verschillende stakeholders naar hun wensen voor de Jufferswaard gekeken en er zal dus ook over wensen gesproken worden in plaats van belangen.

Hoewel wensen onafhankelijk zijn van de andere stakeholders is invloed juist relatief tot de andere stakeholders, het is afhankelijk van het sociaal kapitaal van een stakeholder en zijn formele mogelijkheden om invloed uit te oefenen. Sociaal kapitaal is belangrijk voor het vormen van relaties. Sociaal kapitaal is zowel belangrijk voor de relaties binnen een organisatie als voor de relaties van een stakeholder met andere stakeholders, beiden kunnen bepalend zijn voor de invloed van een stakeholder (Hassink et al., 2016; van Dam et al., 2017). Sociaal kapitaal binnen een organisatie zorgt ervoor dat de organisatie een hecht netwerk is. Dit is vooral belangrijk in een opstartende organisatie zoals de Pilogroep, in al langer bestaande organisaties is dit over het algemeen op orde, hoewel er natuurlijk ook daar problemen kunnen zijn. Voor het sociaal kapitaal binnen een organisatie zijn verschillende factoren belangrijk: gedeelde normen en waarden, verbondenheid, wederkerigheid en vertrouwen (Wentink et al., 2017). Binnen organisaties hebben mensen vaak dezelfde normen en waarden; ze herkennen zich in elkaar en zijn daardoor geneigd om samen te werken. Dat betekent niet dat iedereen in een organisatie altijd hetzelfde motief heeft voor de samenwerking (WRR, 2012). Binnen de Pilogroep bijvoorbeeld is iedereen betrokken bij de Jufferswaard, maar sommigen zijn vooral bezig met cultuurhistorie terwijl anderen meer met recreatie bezig zijn. Voor de opbouw van de andere factoren van sociaal kapitaal is vertrouwen de drijvende factor, zonder vertrouwen zullen mensen zich minder snel verbonden voelen met anderen en vertrouwen zorgt er ook voor dat mensen hun tijd en energie willen investeren in de organisatie omdat ze durven te vertrouwen op de wederkerigheid van de andere betrokkenen. Natuurlijk werkt dit ook de andere kant op: wanneer wederkerigheid en verbondenheid wordt gevoeld, krijgen mensen meer vertrouwen in de organisatie (Wentink et al., 2017). Verder is een zekere mate van succes belangrijk voor vertrouwen. Wanneer mensen zien dat er daadwerkelijk iets wordt bereikt binnen de organisatie groeit het vertrouwen in de organisatie (Wentink et al., 2017; WRR, 2012).

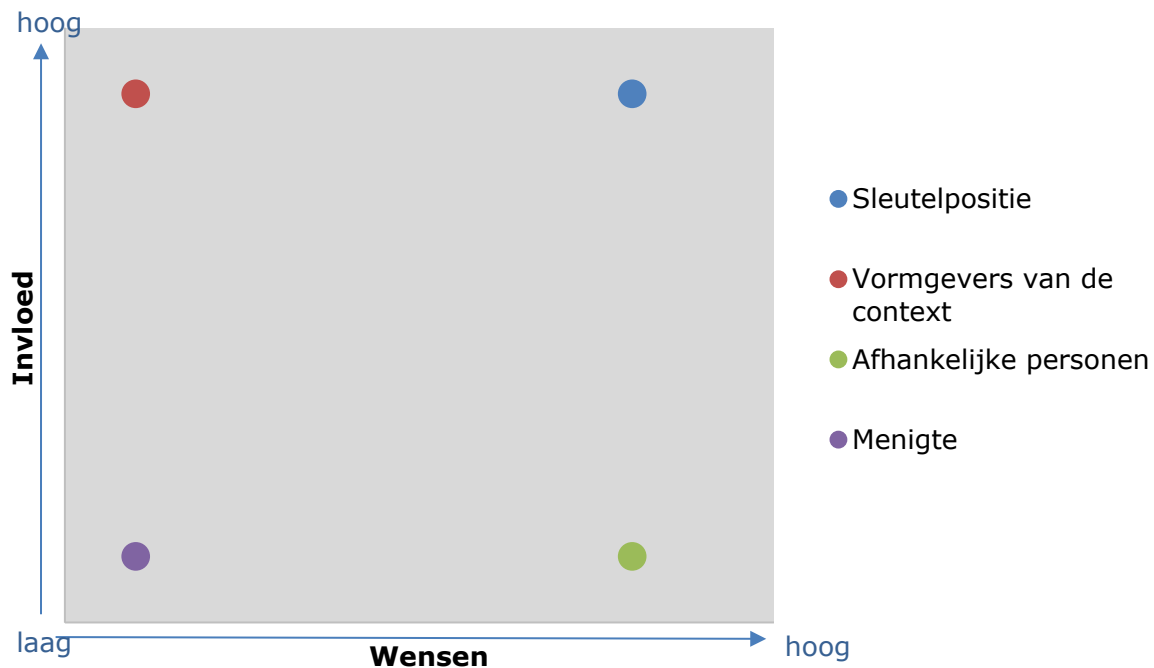
Sociaal kapitaal binnen organisaties wordt anders ingezet dan sociaal kapitaal naar andere stakeholders toe: binnen organisaties wordt sociaal kapitaal gebruikt om te verbinden tussen mensen met een vergelijkbare achtergrond terwijl tussen stakeholders sociaal kapitaal nodig is om een brug te slaan tussen mensen met andere ideeën en/of meer invloed (van Dam et al., 2017). Zoals gezegd is sociaal kapitaal onder andere gebouwd op vertrouwen, omdat verschillende stakeholders vaak minder gedeelde normen en waarden hebben dan mensen binnen een organisatie, is vertrouwen extra belangrijk. Om vertrouwen te verkrijgen is het ten eerste belangrijk dat een organisatie zelf goed

---

werkt; een organisatie waarvan andere stakeholders merken dat er onenigheid heerst, wordt minder snel vertrouwd. Daarom is ook sociaal kapitaal binnen organisaties belangrijk. Verder helpt het voor het verkrijgen van vertrouwen als een organisatie laat zien dat zij een zekere mate van expertise in het onderwerp hebben -hier is menselijk kapitaal, bestaande uit de kennis, informatie, ideeën en vaardigheden van mensen, dus belangrijk. Daarnaast kan vertrouwen verkregen worden door afspraken na te komen en door een persoonlijke relatie op te bouwen met contactpersonen binnen een organisatie. Ook is het belangrijk om in gesprek te blijven over elkaars verwachtingen. Zodra een vertrouwensband is opgebouwd zijn de formele aspecten van de relatie makkelijker. In plaats van de regels strikt te handhaven kan waar nodig naar andere oplossingen worden gezocht als een organisatie bijvoorbeeld buiten de lijntjes van de regelgeving en procedures kleurt (Hassink et al., 2016). Wanneer het sociaal kapitaal is gebruikt om stakeholders te verbinden, kunnen deze verbindingen de invloed van een stakeholder vergroten. Stakeholders kunnen bijvoorbeeld een alliantie met andere stakeholders aangaan waarin de wensen worden gekoppeld (Reed et al., 2009) of informatie delen met andere stakeholders (Prell, Hubacek & Reed, 2009). Naar mate er met meer stakeholders een relatie wordt aangegaan, wordt de invloed van een stakeholder groter.

Naast invloed door sociaal kapitaal, heeft iedere stakeholder een intrinsieke invloed door de formele mogelijkheden die een stakeholder heeft om invloed uit te oefenen. Wanneer een stakeholder bijvoorbeeld een overheidsinstelling is, heeft hij macht over de regelgeving wat zijn invloed vergroot. Ook kan invloed vergroot worden wanneer een stakeholder meer middelen heeft dan andere stakeholders om zijn wensen te verwezenlijken en anderen van zijn wensen te overtuigen (Prell, Hubacek & Reed, 2009). Op deze manier kan de invloed van een stakeholder ook de wensen van andere stakeholders beïnvloeden. Het kan bijvoorbeeld van belang zijn voor een stakeholder om regelgeving te volgen omdat een andere stakeholder de invloed heeft om sancties op te leggen als de regelgeving niet wordt gevolgd.

Door de wensen en invloed van stakeholders te bekijken, kunnen stakeholders worden ingedeeld in sleutelposities, vormgevers van de context, afhankelijke personen, en de menigte (Reed et al., 2009). In figuur 3 is dit grafisch weergegeven: mensen in een sleutelpositie hebben zowel veel wensen als een grote invloed op de besluitvorming, deze mensen zijn dan ook direct betrokken bij het proces. De mensen die de context vormgeven hebben ook een grote invloed, maar minder wensen dan de mensen in sleutelposities. Zij kunnen bijvoorbeeld bepaalde regelgeving hebben opgesteld die van belang is in de situatie, maar zelf geen directe wensen hebben voor de situatie. Daarnaast zijn er de afhankelijke personen, deze mensen hebben wel veel wensen, maar weinig invloed. Dit zijn bijvoorbeeld betrokken burgers die wel iets aan de situatie willen doen maar weinig middelen hebben om dit ook uit te voeren. Als laatste is er de menigte: de mensen die zowel weinig invloed als weinig wensen hebben en zich dus eigenlijk niet met de besluitvorming bezig houden. Hoewel deze mensen zowel weinig wensen als weinig invloed hebben, zijn ook zij interessant voor een stakeholder analyse. Ook de menigte zal het effect van de besluitvorming merken en daarom is het ook belangrijk om hun standpunten te horen en mee te nemen in de analyse (Reed et al., 2009). Door deze categorisering toe te passen, kan inzicht verkregen worden in hoe de verschillende stakeholders zich tot elkaar verhouden en welke stakeholders sterk staan in de besluitvorming en welke juist moeite kunnen hebben om gehoord te worden maar wel veel wensen hebben (Reed et al., 2009).

Figuur 3 Wensen-invloed matrix. Mensen in een sleutelpositie hebben zowel veel wensen als veel invloed, de vormgevers van de context hebben veel invloed maar weinig wensen, de afhankelijke personen hebben veel wensen maar weinig invloed en de menigte heeft zowel weinig wensen als weinig invloed. Vrij naar Reed et al. (2009).

2.2 Natuurbeelden

Naast begrijpen hoe de verschillende stakeholders zich tot elkaar verhouden en wat de rol van een burgerinitiatief kan zijn, is het ook belangrijk om inzicht te krijgen in het onderwerp van de stakeholder analyse: recreatie in de natuur. Specifiek focust de rest van dit stuk zich op twee onderwerpen: (i) de relatie die mensen hebben met de natuur, en (ii) de afweging die mensen maken om in een gebied te recreëren. Daarnaast kan in bijlage A gelezen worden over het effect van recreatie op de natuur, dit is vooral belangrijk om een beeld te krijgen van wat de effecten van recreatie kunnen zijn, maar zal niet gebruikt worden in de data analyse. Allereerst wordt de relatie die mensen met de natuur hebben besproken.

Hoe mensen zich verhouden tot de natuur kan worden bekeken aan de hand van natuurbeelden. Ieder heeft een individueel natuurbeeld dat is ontstaan door onze ervaringen en opvoeding en dat daarnaast beïnvloed kan worden door de maatschappij en de cultuur waarin we leven (Buijs & Elands, 2013). Het beeld dat iemand heeft van de natuur kan gebruikt worden om de voorkeur voor een meer of minder in cultuur gebrachte landschappen te voorspellen. Natuurbeelden kunnen dit beter dan andere sociaal-demografische factoren zoals leeftijd, educatie en geslacht (Buijs, Elands & Langers, 2009). Daarnaast zijn natuurbeelden vaak bepalend voor de mening over en wensen voor een natuurgebied die mensen hebben (Buijs & Elands, 2013) en daarom zijn ze ook een belangrijk deel van dit onderzoek.

Buijs (2009a, 2009b) onderscheidt in zijn opvattingen over natuurbeelden drie dimensies: een cognitieve, een normatieve en een expressieve dimensie (Buijs, 2009a, 2009b). De cognitieve dimensie gaat over de overtuigingen die mensen hebben over de natuur. Deze overtuigingen vallen in twee categorieën uiteen: de definitie die mensen aan de natuur geven en hoe mensen denken dat de natuur werkt. Wat mensen als natuur definiëren varieert van alleen plekken waar geen menselijke inmenging is, tot het park in de stad en de kamerplanten. Daarnaast variëren de meningen ook over in hoeverre de mens deel is van de natuur. Naast de definitie van natuur, hebben mensen ook verschillende overtuigingen over hoe de natuur werkt. Sommigen denken dat de natuur erg fragiel is en makkelijk verstoord wordt, terwijl anderen denken dat de natuur wel tegen een stootje kan. Ook

---

zijn er verschillende overtuigingen over stabiliteit en verandering in de natuur. Sommigen denken dat de natuur naar een stabiele staat toewerkt terwijl anderen denken dat de natuur juist altijd veranderlijk zal blijven (Buijs, 2009a, 2009b). Naast overtuigingen zijn ook waarden van belang, deze vallen in de normatieve dimensie.

Binnen de normatieve dimensie gaat het over de morele status van de natuur; waarom is de natuur voor mensen van belang en hoe moeten wij ermee omgaan? In het antwoord op deze vraag is een duidelijk onderscheid tussen antropocentrische waarden die de mens centraal stellen en niet-antropocentrische waarden. Die laatste kunnen worden onderverdeeld in ecocentrische waarden en biocentrische waarden. Beiden stellen niet de mens centraal maar de natuur. Het verschil zit hem erin dat biocentrische waarden het individu in de natuur centraal stellen terwijl ecocentrische waarden ecologische gehelen zoals ecosystemen en soorten centraal stellen; het welzijn van een ecosysteem is belangrijker dan het individuele leven van een dier wat voor het welzijn van een ecosysteem moet wijken (Buijs, 2009a, 2009b). De cognitieve dimensie en de waarde die mensen aan de natuur toekennen komen samen in waarde oriëntaties die ook binnen de normatieve dimensie vallen. Waarde oriëntaties zijn de manier waarop wij onze waarden en overtuigingen omzetten in gedrag. Met betrekking tot de natuur wordt hier onderscheidt gemaakt tussen twee dimensies: het gewenste niveau van beheer: veel of juist weinig beheer; en het doel van het beheer: de natuur zijn potentie zelf laten behalen, de natuur zoveel mogelijk helpen om een zo mooi mogelijk landschap te bereiken, of de natuur gebruiken voor landbouw en toerisme (Buijs, 2009a).

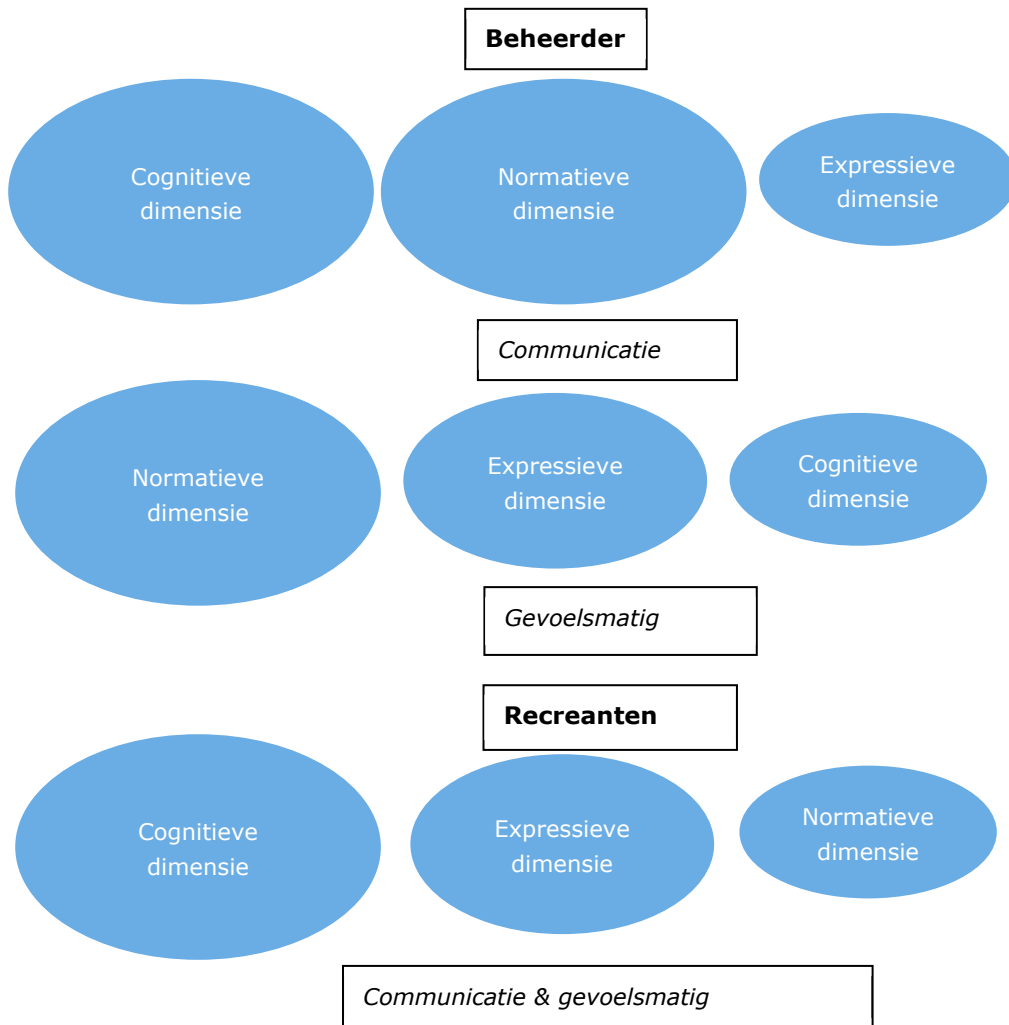
Als laatste is er de expressieve dimensie. Deze dimensie gaat in op de emotionele beleving van de natuur en bekijkt hoe mensen de natuur beleven, welke ervaringen mensen belangrijk vinden in de natuur en waar ze van genieten (Buijs, 2009b; Elands & Buijs, 2013). Een aspect binnen de expressieve dimensie is verbondenheid met een gebied door persoonlijke herinneringen. Zeker bij een lokaal natuurgebied zoals de Jufferswaard is dit van belang omdat in een lokaal gebied het vaak voorkomt dat mensen er herinneringen hebben of dat ze verhalen over het gebied hebben gehoord van hun ouders en grootouders en zich daardoor verbonden voelen met het gebied (Buijs & van der Molen, 2004). Ook uit deze verbondenheid kunnen wensen en meningen ontstaan omdat de verbondenheid niet in een ander natuurgebied kan worden gevonden.

Buijs (2009a) gebruikt de cognitieve en normatieve dimensies om te komen tot vijf verschillende natuurbeelden: wildernis, autonomie, inclusief, esthetisch en functioneel. Voor het huidige onderzoek is dit iets te uitgebreid en daarom is gekozen om op het wildernis, esthetische en functionele natuurbeeld te focussen. Het autonomie en inclusieve natuurbeeld verschillen vooral met het wildernis en esthetische natuurbeeld in de cognitieve dimensie, in de overtuigingen rond natuur versus cultuur en balans versus verandering (Buijs, 2009a), deze zijn niet direct van belang voor dit onderzoek. Voor dit onderzoek is binnen de cognitieve dimensie vooral het idee van fragiliteit versus veerkracht belangrijk omdat hier vooral gefocust wordt op recreatie in de natuur. Dit blijft ook overeen in de drie gekozen natuurbeelden. Verder geven de drie gekozen beelden de nodige variatie aan in de normatieve dimensie. Hoewel nu het onderscheid tussen biocentrische en ecocentrische waarden wegvalt, blijft de natuur-centrische waarde bestaan. In de Jufferswaard speelt geen vraagstuk over de afweging tussen ecosystemen en individuele dieren, maar vooral tussen natuur en mens en daarom is de variatie binnen de drie beelden voldoende.

Het wildernis natuurbeeld kenmerkt zich door ecocentrische opvattingen over de natuur: mensen hechten veel waarde aan het voortbestaan van een bepaald ecosysteem. Daarbij wordt de natuur als fragiel gezien, een kleine verstoring kan het ecosysteem om zeep helpen. Daarom moet de natuur zo min mogelijk beheerd en door mensen beïnvloed worden. De natuur is er voor zichzelf en niet voor de mens. Het esthetische natuurbeeld heeft een zwak antropocentrische oriëntatie: deze mensen hechten waarde aan de natuur maar vooral omdat wij mensen ervan kunnen genieten. De natuur moet mooi zijn en daarbij is diversiteit in het landschap belangrijk. Daarom mag er ook enige mate van beheer worden toegepast om deze diversiteit te behouden en te bevorderen. Voorzichtigheid is wel geboden want ook dit natuurbeeld ziet de natuur als fragiel. Als laatste is er het functionele natuurbeeld. Dit beeld is uitgesproken antropocentrisch: we moeten de natuur zoveel mogelijk beheeren zodat we er landbouw en toerisme kunnen bedrijven; de natuur is er voor de mens en mag tot haar uiterste benut

worden. Dit leidt niet tot de ondergang van de natuur omdat de natuur als veerkrachtig wordt gezien: ze zal terugveren en zich aanpassen aan het gebruik door de mens (Buijs, 2009a).

Binnen de hierboven beschreven natuurbelden wordt geen aandacht besteed aan de expressieve dimensie. Hoewel eerder gedacht werd dat deze dimensie vooral voor burgers, en niet voor beheerders, van belang was (Buijs, 2009b), blijkt dat juist ook professionals die in natuurbehoud werken, de natuur vaak beschrijven vanuit de expressieve dimensie. Maar, wanneer zij communiceren met het publiek blijft deze emotionele benadering achter bij hun waarden voor natuurbehoud en bij hun objectieve kennis (Elands & Buijs, 2013) (figuur 4).

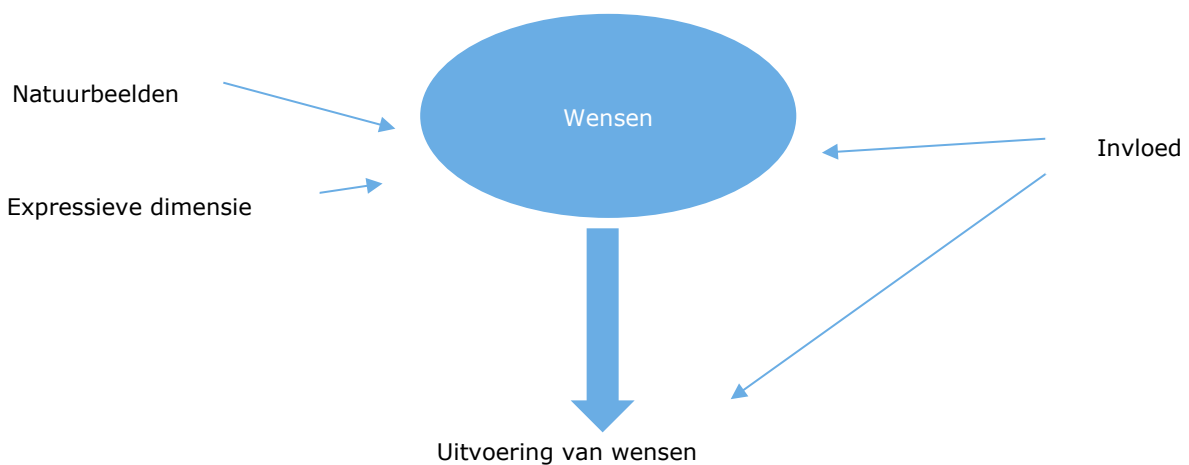

Figuur 4 De verschillende dimensies van de natuurbelden en hun relatieve belang, aangegeven door de grootte van de ovaal. De eerste rij geeft het relatieve belang in de communicatie van beheerders aan, de tweede rij het relatieve gevoelsmatige belang voor beheerders en de derde rij het relatieve belang voor recreanten, zowel gevoelsmatig als in communicatie. Vrij naar Buijs (2009b).

Het verschil tussen een emotionele of subjectieve benadering en een objectieve of cognitieve benadering wordt duidelijk uitgelegd door de Belgische filosoof Ulrich Libbrecht. Iemand die de wereld om zich heen op een objectieve manier beschouwt, kijkt er met zijn ratio en kennis naar en probeert de wereld uit te leggen vanuit een systeem, bijvoorbeeld een ecosysteem. Daartegenover staat de subjectieve manier van de natuur begrijpen. De intuïtie en het gevoel staan hier centraal en leiden tot verwondering over en een emotionele benadering van de natuur (Schouten, 2012). De expressieve dimensie blijkt vaak de belangrijkste drijfveer te zijn voor burgers om zich met natuurbehoud bezig te houden (van der Born et al., 2017). Het ligt ook voor de hand dat recreanten, die over het algemeen geen uitgebreide kennis over de natuur hebben, vooral op deze subjectieve manier kijken, vanuit de

expressieve dimensie. Een beheerder heeft vaak wel die kennis en wordt uit zijn beroep gedwongen om op deze objectieve, cognitieve manier naar de natuur te kijken en communiceert daardoor ook vanuit die kennis met het publiek (Buijs & Elands, 2013). Maar, een beheerder heeft waarschijnlijk voor zijn beroep gekozen, omdat hij de natuur mooi en belangrijk vindt, dus ook bij beheerders is deze expressieve dimensie aanwezig (van der Born et al., 2017). Buijs en Elands (2013) laten zien dat niet de expressieve dimensie het verschil maakt tussen de manier waarop beheerders en recreanten de natuur beschouwen -zoals verwacht zou kunnen worden uit de manier waarop beheerders met het publiek communiceren- maar juist de normatieve dimensie maakt het verschil. Voor beheerders is de normatieve dimensie relatief het belangrijkste in hun natuurbeeld, gevolgd door de expressieve dimensie. Bij recreanten staat de cognitieve dimensie, waarin zij vooral de natuur beschrijven, bovenaan en ook bij hen staat de expressieve dimensie op de tweede plaats (figuur 4). De normatieve dimensie die, naast de objectieve kennis, vaak gebruikt wordt wanneer beheerders hun beheer tegenover het publiek moeten verdedigen, lijkt dus een probleem te vormen van onbegrip tussen recreanten en beheerder, omdat deze voor recreanten relatief veel minder belangrijk is in hun natuurbeelden. Het zou daarom beter zijn wanneer beheerders meer nadruk leggen op de expressieve dimensie in hun argumentatie, omdat deze beheerders en recreanten verbindt (Buijs & Elands, 2013).

Met deze literatuur kan een conceptueel model worden opgesteld dat uitlegt waarop de wensen van de formele stakeholders gebaseerd zijn en wat er nodig is om tot de uitvoering van de wensen te komen. Dit model is te zien in figuur 5. De wensen van de formele stakeholders zijn grotendeels gebaseerd op hun natuurbeelden die hun mening weergeven over hoe mensen met de natuur moeten omgaan, maar ook de expressieve dimensie geeft richting aan die wensen. Daarnaast kunnen wensen ook gevormd worden onder invloed van andere stakeholders, zoals bijvoorbeeld de Natura 2000 wetgeving die in dit geval via de invloed van de provincie gehandhaafd wordt. Of de wensen van de verschillende stakeholders uiteindelijk in de praktijk gebracht worden, is afhankelijk van hun invloed. Zoals besproken kan invloed intrinsiek zijn of ontstaan door relaties met andere stakeholders aan te gaan.

Figuur 5 Conceptueel model voor de formele stakeholder.

2.3 De afweging om in een gebied te recreëren

De literatuur hierboven kan worden gebruikt om de wensen van de stakeholders te begrijpen, maar om de wensen van recreanten te begrijpen, is het ook belangrijk om te begrijpen met welke reden mensen recreëren en hoe zij een gebied kiezen, want naast hun natuurbeelden zijn ook deze zaken van belang voor hun wensen. Wanneer mensen recreëren hebben ze een bepaalde beleving, een representatie van hoe zij de wereld ervaren. Deze beleving wordt gevormd door de verschillende stimuli die wij via onze zintuigen binnenkrijgen en door onze eerdere belevingen die al opgeslagen liggen in ons geheugen. In het leven van alledag volgen mensen vaak routines waardoor de wereld

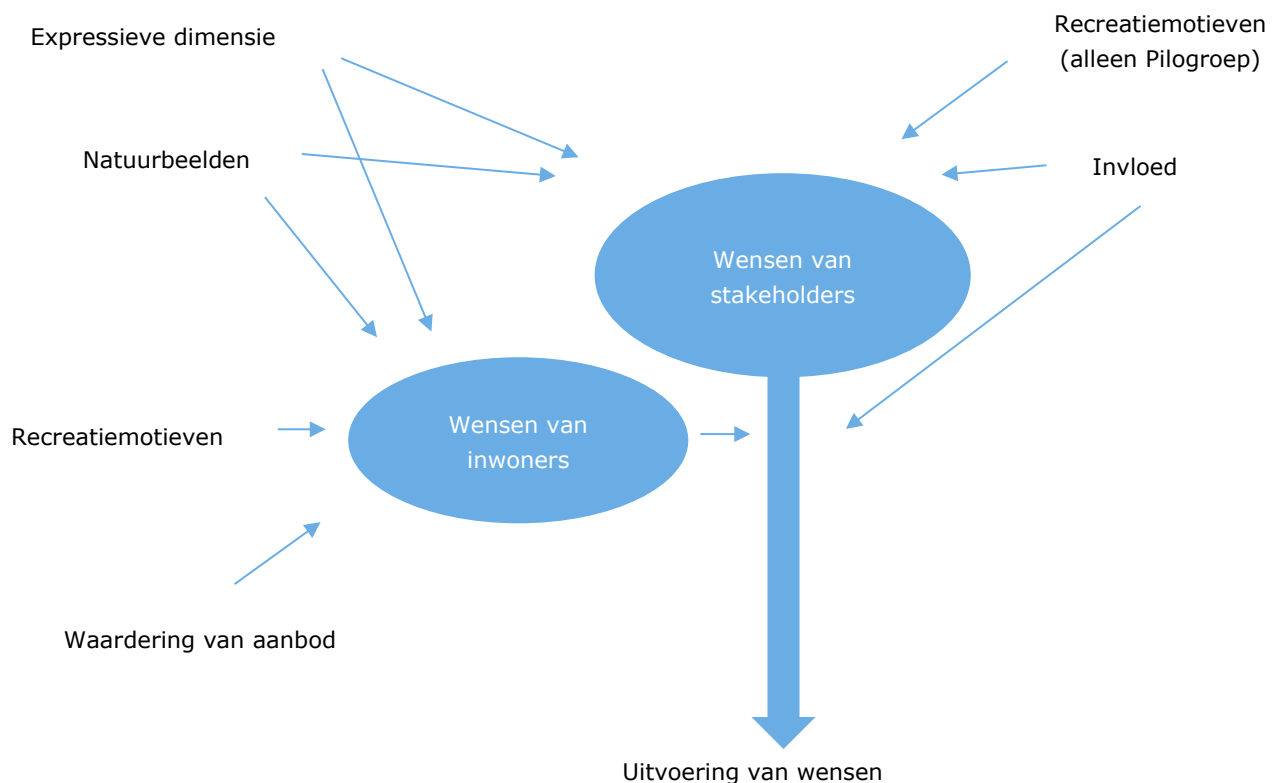
---

niet ten volle beleefd wordt. Tijdens recreatie, wordt de blik geopend doordat andere en/of nieuwe plekken bezocht worden en ontstaat er ruimte om onszelf en de wereld weer meer te beleven. Die ruimte wordt in de literatuur out-there-ness genoemd. Er zijn verschillende factoren van belang bij out-there-ness: de mate van bewustzijn van de wereld om ons heen, de mate waarin we bewust zijn van ons zelf, de mate waarin we open staan voor nieuwe mensen, de mate waarin we bewust zijn van tijd, en de mate waarin we openstaan voor nieuwe plekken (Elands & Lengkeek, 2000; Elands & Lengkeek, 2012).

Aan de hand van deze factoren kunnen mensen worden onderverdeeld in verschillende toeristische motieven: gezelligheid, even er tussen uit, interesse, uitdaging en toewijding. Bij gezelligheid gaat het om een ontspannen uitje, mensen willen niet te veel nieuwe dingen doen en meemaken. Het uitje wordt ondernomen in een bekende groep en omgeving en is een pauze in het dagelijkse bestaan. Mensen die er even tussen uit gaan willen juist weg van het dagelijkse stressvolle bestaan, ze komen in een nieuwe mindset van ontspanning en willen vooral geen sociale verplichtingen hebben. De plek van recreatie maakt niet uit, zolang het maar buiten de dagelijkse omgeving is. Mensen die vanuit interesse recreëren zijn op zoek naar nieuwe informatie, ze willen zoveel mogelijk te weten komen over de plek waar ze zijn en doen dit het liefst met mensen met dezelfde interesse. Zij zoeken vaak een plek op waar ze hun interesse ten volle kunnen beleven en vinden het dan ook leuk om op excursie te gaan. Mensen met het motief uitdaging zoeken spanning op en staan open voor het onbekende, zowel in tijd en plaats als in sociale contacten. Deze mensen hebben graag een actief uitje waarbij ze over de eigen grenzen kunnen gaan en zichzelf beter kunnen leren kennen. Als laatste zijn er mensen die recreëren met het motief toewijding, deze mensen willen zich volledig onderdompelen in de nieuwe omgeving en erbij gaan horen. Het liefst willen deze mensen in hun nieuwe omgeving gaan wonen (Cottrell, Lengkeek, & Marwijk, 2005; Elands & Lengkeek, 2000; Elands & Lengkeek, 2012). Hoewel deze toerisme typen een goed overzicht geven van de verschillende redenen waarmee mensen recreëren, zijn ze niet geheel toepasbaar op de Jufferswaard. Het motief toewijding hebben wij iets meer toegespitst op recreatie in de natuur waardoor het overeenkomt met het recreatiemotief 'opgaan in de natuur' (Goossen et al., 2009). Mensen met dit motief willen zich zoveel mogelijk verbonden voelen met de natuur, zij zien haar als iets unieks en willen haar zoveel mogelijk ontdekken met alle zintuigen. Hoewel dit vergelijkbaar is met het motief interesse, gaat het bij opgaan in de natuur meer om beleven, terwijl het bij interesse ook vooral gaat om iets nieuws leren over een plek (Goossen et al., 2009).

De verschillende toeristische motieven –die hier recreatiemotieven genoemd zullen worden- geven een goed inzicht in waarom mensen gaan recreëren, maar het is belangrijk om daarbij aan te geven dat mensen niet altijd met hetzelfde motief recreëren en ook tijdens één uitstapje van motief kunnen wisselen: bijvoorbeeld na een stevig rondje hardlopen met het motief uitdaging, in een café gaan zitten met een biertje, met als motief gezelligheid (Cottrell, Lengkeek, & Marwijk, 2005; Goossen et al., 2009). In principe zou ieder motief bereikt moeten kunnen worden in ieder natuurgebied van voldoende omvang, maar het is wel zo dat er een bepaalde context nodig is om tot een beleving te komen en dat beleving een interactie is tussen het gebied en de persoon (Elands & Lengkeek, 2000). Beheerders kunnen inspelen op deze behoefte door het natuurgebied op zo'n manier in te richten dat bepaalde motieven makkelijker te bereiken zijn of juist minder makkelijk. Dit kan door het toevoegen van objecten in het gebied, zoals verharde paden waarop men een gemakkelijk wandelingetje kan maken, informatiebordjes om aan de interesse van mensen tegemoet te komen, of een mountainbikepad voor de mensen met het motief uitdaging (Goossen et al., 2009). Maar ook door een belevingssfeer te ontwerpen die past bij het recreatiemotief (Goossen et al., 2009). Om al deze faciliteiten en belevingssferen zo optimaal mogelijk in één gebied naast elkaar te laten bestaan kan een beheerder gebruik maken van zonering volgens een bepaald thema (Elands & Lengkeek, 2000). Daarnaast is het belangrijk om te bedenken dat dezelfde activiteit door verschillende mensen kan worden uitgevoerd met een ander motief: de een gaat wandelen voor de gezelligheid terwijl de ander dat vooral doet om er even tussen uit te zijn en het meest logische motief bij een bezoek aan een pannenkoekenhuis mag dan gezelligheid zijn, mensen die initieel met een ander motief naar een natuurgebied gingen, kunnen daar ook hun dag eindigen (Cottrell, Lengkeek, & Marwijk, 2005).

De bovenstaande recreatiemotieven en de eerder beschreven natuurbeelden en expressieve dimensie beschrijven samen de vraag van recreanten voor een bepaalde manier van recreatie. Het recreatief gebruik van een gebied hangt voor een deel af van de vraag, maar wanneer een gebied niet aan de vraag kan voldoen, zullen mensen er niet recreëren. Daarom is ook het aanbod van belang. Het aanbod van recreatiegebieden beschrijft wat er aanwezig is in potentiële bestemmingsgebieden¹ en bestaat uit de volgende factoren: de kwaliteit en kwantiteit van de recreatievoorzieningen en de aanwezige natuur (Bouwma et al., 2014). Wanneer in een gebied wel recreatief gebruik mogelijk is, maar het aanbod voldoet niet aan de vraag, zullen wensen voor het gebied ontstaan voor beter aanbod. Op deze manier geven zowel de vraag in de vorm van recreatiemotieven en natuurbeelden, als het aanbod in de vorm van de kwaliteit van de natuur en voorzieningen, en de kwantiteit van de voorzieningen, vorm aan de wensen die recreanten voor een recreatiegebied hebben. De wensen van de recreanten kunnen legitimiteit geven aan de wensen van andere stakeholders omdat zij kunnen aangeven dat hun wens breed gedragen wordt door de (potentiele) gebruikers van de Jufferswaard.

Figuur 6 Conceptueel model voor de formele en informele stakeholders.

Daardoor kunnen de wensen van de recreanten uiteindelijk de uitvoering van de wensen van de verschillende stakeholders beïnvloeden. In het onderstaande conceptueel model is verder ook de factor recreatiemotieven toegevoegd bij de wensen van de stakeholders. Omdat de Pilogroep bestaat uit recreanten, is het te verwachten dat hun recreatiemotieven ook deels hun wensen voor de Jufferswaard verklaren. Dit is in figuur 6 weergegeven.

¹ Het bestemmingsgebied is deels afhankelijk van de tijd die een recreant ervoor over heeft om het te bereiken.

---

3 Resultaten van de stakeholders

3.1 Inleiding

In dit hoofdstuk worden de resultaten van de interviews met de stakeholders gepresenteerd per deelvraag. Het gaat in dit hoofdstuk om de formele stakeholders.

3.2 De Pilogroep

De Pilogroep is erg betrokken bij alle drie de aspecten van de Jufferswaard: natuur, recreatie en cultuurhistorie. Doordat de Pilogroep een beginnend burgerinitiatief is –ze bestaan sinds Open Monumentendag in september 2017– zijn hun wensen nog niet helemaal eenduidig. De Pilogroep is gebaseerd op een gedeelde passie voor de Jufferswaard, maar binnen die passie verschilt de focus. Om daarmee zo goed mogelijk te kunnen werken, bestaan binnen de Pilogroep subgroepen. Een van deze groepen heeft de focus natuur, die groep richt zich op natuureducatie bijvoorbeeld door het organiseren van excursies en het helpen bij de voorbereiding van de bever-tentoonstelling. Daarnaast is de Pilogroep van mening dat het beheer van de Jufferswaard verbeterd kan worden.

"[Het natuurdoeltype is] bloemrijk en kruidenrijk grasland, [maar dat] kan veel beter, veel mooier. [...] Het zijn nu gewoon productie graslanden. [...] Het [zou kunnen worden] omgevormd naar meer rivier-begeleidende graslanden, die bij de graslanden horen maar ook bij de kwel." (Francisca Sival, 2/5/2018).

Naast deze wensen voor natuur, heeft de Pilogroep ook wensen voor cultuurhistorie. De belangrijkste wens is de restauratie van de schoorsteen van de steenfabriek/schoorsteen zodat die behouden blijft in zijn huidige staat.

"Waarom is cultuurhistorie belangrijk? Voor beleving. De Jufferswaard is het enige wat nog over is van de verbinding tussen twee dorpen en de rivier. De rest is volgebouwd. [...] Dit is nog wat resteert van de verbinding met de rivier. En dat is een cultuurhistorische verbinding. [...] Het belang van het restaureren van de steenfabriek/schoorsteen, ik denk dat je dat meer historisch moet zien. [...] Wat hier aan de orde is, is niet alleen deze steenfabriek/schoorsteen. Op zich zelf is dat architectonisch bijvoorbeeld geen interessante steenfabriek/schoorsteen, het is geen bijzonder gebouw geweest, maar het is wel een van de drie schoorstenen die daar in een driehoekje bij elkaar staan en het enige overblijfsel van de vier schoorstenen die aan de Renkumse kant gestaan hebben. [...] Dus die steenfabriek/schoorsteen historie is hier in leven." (Lambert van Gils, 2/5/2018).

Naast het restaureren van de steenfabriek/schoorsteen zou de Pilogroep ook graag meer informatievoorziening over de cultuurhistorie van de Jufferswaard zien. Een doel voor zowel cultuurhistorie als recreatie is het openstellen van het stukje achter Parenco voor recreatie zodat ook de oude veerstoep en het oude sluisje achter Parenco beleefd kunnen worden. De belangrijkste wens voor recreatie is het meer toegankelijk maken van het gebied, op dit moment zijn de paden vaak modderig en overgroeid. De Pilogroep zou graag willen dat de paden beter onderhouden worden zodat ze beter begaanbaar zijn en wil daar als vrijwilligersgroep ook zelf aan meewerken. Dit betekent niet dat ze echte verharding willen, maar bijvoorbeeld een beetje zand zou het probleem al oplossen. Daarnaast willen ze graag dat de bomen die direct naast de paden staan worden bijgehouden zodat de paden niet overgroeid raken. Ook zouden ze graag zien dat er weer gefietst kan worden in de Jufferswaard. Ze begrijpen dat dit invloed heeft op de natuur en stellen voor om één pad speciaal voor fietsers en mountainbikers te maken. Ze vinden wel dat er niet te veel recreatievoorzieningen hoeven te komen.

"Het moet een natuurgebied blijven. Het moet geen park worden." (Lambert van Gils, 2/5/2018)

"Nee er hoeft geen kermis te ontstaan. Maar een bankje is niet zo erg hoor." (Hans van Oorschot, 2/5/2018)

In relatie tot recreatie en natuur wil de Pilogroep helpen om de Jufferswaard schoon te houden wat ze nu al doen met hun schoonmaakgroep. Tenslotte wil de Pilogroep graag betere communicatie tussen beheerders en autoriteiten en het publiek. Zulke communicatie zou nuttig zijn bij het oplossen van de problemen met handhaving in het gebied en om de natuur, cultuur en recreatiewaarden te verbeteren.

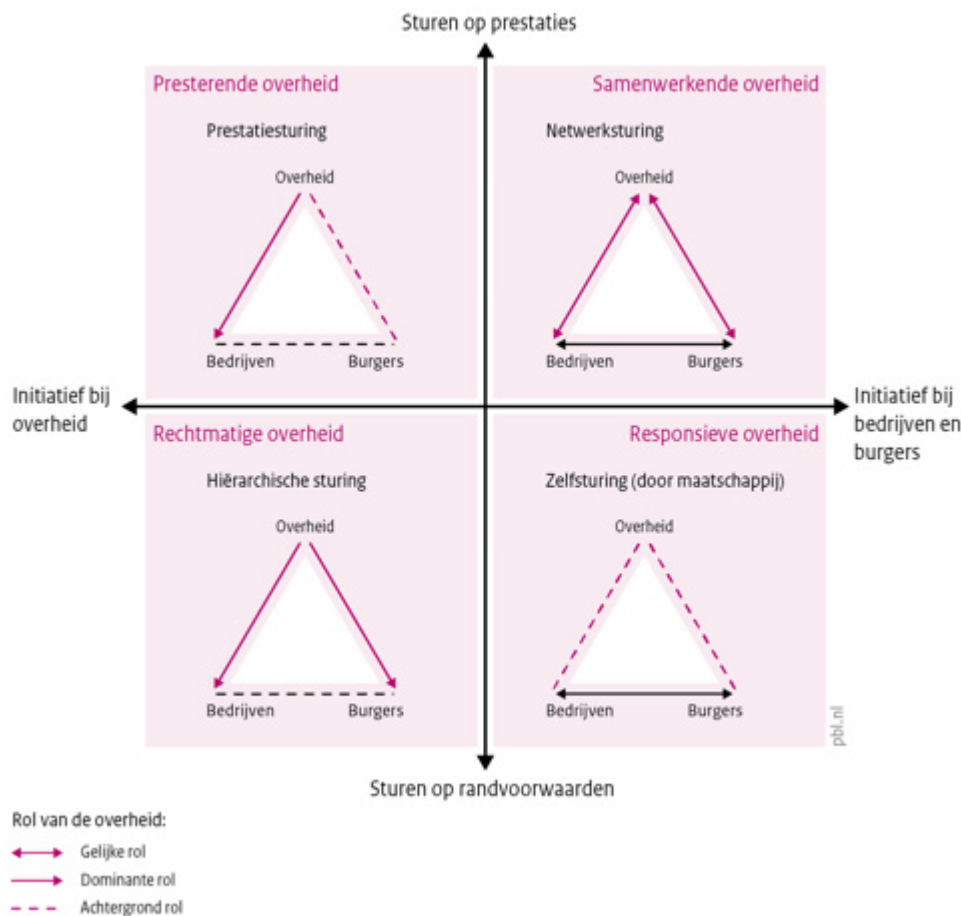
De Pilogroep is een typisch voorbeeld van maatschappelijke betrokkenheid bij natuur. Als burgerinitiatief opgericht wil ze graag meedenken over het natuurbehoud, cultuur, recreatie en onderhoud van de Jufferswaard als uiterwaardegebied. Onderdeel van dit project is ook dat de resultaten van dit project als voorbeeld kunnen dienen voor andere uiterwaarden in Nederland met soortgelijke vraagstukken. Het is daarom nuttig om dit burgerinitiatief in een breder kader te zetten.

3.2.1 Burgerinitiatief in breder kader

De afgelopen decennia was de regie over het beschermen en duurzaam beheren van de natuur een taak van de rijksoverheid. Maar het technocratische beleid rond natuur is op afstand komen te staan van de samenleving, wat heeft geleid tot afbrokkelende betrokkenheid van de samenleving bij het natuurbeleid (PBL & WUR, 2017). Die afstand heeft te maken met wat Hajer (2011) horizontalisering noemt: de veranderde verhouding tussen overheid en burger die maakt dat die laatste niet zo maar aanneemt wat de overheid te vertellen heeft. De legitimiteit van besluiten van overheden is niet langer vanzelfsprekend. Overheden, Staatsbosbeheer en andere gezagsdragers hebben te maken met steeds mondigere burgers die via bronnen als het internet informatie verzamelen en beleidsvoornemens, vaak met succes, ter discussie stellen en zelf een initiatief starten met betrekking tot natuur.

In deze vorm van maatschappelijke betrokkenheid staat het veranderingsproces centraal door wie en hoe publieke waarden in de samenleving gerealiseerd worden en hoe het gestuurd wordt. Het 'hoe' van maatschappelijke betrokkenheid bij natuur is te vatten in verschillende sturingsvormen (Driessen et al., 2012) en overheidsrollen (van der Steen et al., 2014). Waar het bij vormen van sturing gaat over hoe en door wie publieke waarden worden gerealiseerd in een maatschappij, gaat het bij overheidsrollen expliciet over de rol van de overheid in het realiseren van publieke doelen, in interactie met haar omgeving (figuur 7). Als **rechtmatige overheid** stelt de politiek, conform heldere procedures, publieke doelen, die vertaald worden in ambtelijk handelen. Doelen en regels zijn controleerbaar, zodat zij deugdelijk te verantwoorden zijn, en moeten worden gehandhaafd. Hiërarchische sturing is van oudsher dominant in het natuurbeleid, en biedt de wettelijke kaders waarin (groene) maatschappelijke initiatieven kunnen opereren. Voor de bescherming van soorten en daarmee realiseren van internationale doelen blijft wetgeving en handhaving daarvan immers essentieel. Als **presterende overheid** staan beoogde prestaties en effectiviteit en efficiëntie in doelbereik centraal. Het uitgangspunt bij prestatiesturing is dat private partijen de door de overheid opgestelde natuuropgave realiseren. Het versterken van maatschappelijke betrokkenheid wordt hier dus ingezet als middel om doelen te bereiken. Bij netwerksturing kunnen doelen niet door één organisatie gerealiseerd worden, maar is de inzet van diverse partijen vereist. De **samenwerkende overheid** trekt daarom samen op met andere partners, en die partijen kunnen ook tot zekere hoogte ook hun eigen doelen in het proces inbrengen. Samenwerkingen kunnen worden vastgelegd in meetbare en ingekaderde afspraken, of kunnen een vrijblijvender karakter hebben. Zelfsturing is een sturingsstijl waarbij partijen in de samenleving autonoom initiatieven ontplooien, waar ze hun eigen randvoorwaarden vaststellen en bedoelingen nastreven. Als **responsieve overheid** wordt de overheid geconfronteerd met een beweging die er al enigermate is en probeert de overheid aan te sluiten bij deze maatschappelijke energie. De rol van de overheid zit in het aangaan van betekenisvolle verbindingen met private partijen, om zodoende de ontwikkelingen van deze bewegingen te koppelen

aan de doelen van de overheid. De overheid zet instrumenten in om gunstige condities te creëren voor het ontplooiën van initiatieven door private partijen. Hiermee wordt ingespeeld op de wensen en vragen vanuit initiatiefnemers (Bredenoord et al., 2019).

Figuur 7 Sturingsstijlen die overheidsinstanties kunnen toepassen. Gebaseerd op Driessen et al. (2012), van der Steen (2014).

Er kunnen spanningen tussen de diverse sturingsstijlen voorkomen. De doelen en juridische procedures die passen bij de rechtmatige overheid kunnen spanningen opleveren met het bieden van ruimte voor maatschappelijke initiatieven in natuurgebieden, die vaak maar deels binnen bestaande regels en kaders passen (van der Steen et al., 2016). Ook kunnen er spanningen optreden tussen netwerkende en responsieve sturingsstijlen. Het maken van strakke afspraken met (vaak gevestigde) partners, als netwerkende overheid, kan ten koste gaan van het stimuleren en ondersteunen van innovatieve natuurcombinaties door opkomende, informeel georganiseerde, partijen (van der Steen et al., 2016).

In de Jufferswaard zien we deze spanning terug tussen een meer hiërarchische rol van de beheerder die zich aan wettelijke afspraken moet houden en burgerinitiatieven die een meer samenwerkende en responsieve rol verwachten cq eisen van beheerders en overheid. Afhankelijk van de eisen en wensen van burgerinitiatieven kan dit tot een patstelling leiden tussen beheerders en overheid aan de ene kant en burgerinitiatieven aan de andere kant, maar ook tot samenwerking op basis van communicatie, begrip en vertrouwen.

3.3 Staatsbosbeheer

Staatsbosbeheer (SBB) is een rechtspersoon met een wettelijke taak. De organisatie is bij wet ingesteld en als zodanig een zelfstandig bestuursorgaan van de Rijksoverheid, ressorterend binnen het domein van het Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit (LNV). De wettelijke taak is het beheren en duurzaam tot maatschappelijk nut brengen van de toevertrouwde terreinen. Deze taak is geborgd in de Wet verzelfstandiging Staatsbosbeheer (1998). Staatsbosbeheer heeft een brede maatschappelijke rol en is in dit opzicht geen natuurbeschermingsorganisatie pur sang maar eerder te karakteriseren als een groen nutsbedrijf.

Staatsbosbeheer streeft bij de invulling van zijn wettelijke taken naar een zo groot mogelijk maatschappelijk draagvlak. De gebieden vormen de spilfunctie in de organisatie. Wat betreft recreatie ligt de focus onder andere op het creëren van meer beleving, door uiteenlopende bezoekersgroepen in de samenleving actief te betrekken bij het werk. Veel 'samen met' in plaats van 'voor' de samenleving. Om tot een passend, vraaggericht recreatief aanbod te komen, betreft en vraagt SBB gebruikers naar ervaringen en behoeften (Staatsbosbeheer, 2018). In de zoektocht naar een gezonde en rendabele balans tussen beschermen, beleven en benutten, zoekt Staatsbosbeheer naar middelen om voorzieningen op peil te houden, het aanbod te verbeteren, de toegankelijkheid van natuur te vergroten en de kennis daarover beter te delen.

De ambities van Staatsbosbeheer zijn vastgelegd in de recent vastgestelde Visie Beleven: "Samen gaan we het beleven, Natuurbeleving bij Staatsbosbeheer 2019-2025".

Met de decentralisatie verdween ook een belangrijk deel van de beschikbare middelen voor openluchtrecreatie. SBB stelt dat ze kiezen voor kwaliteit boven kwantiteit: minder geld betekent minder voorzieningen, zonder in te boeten op kwaliteit (schoon, heel en veilig). Daarom wordt het pakket aan recreatieve voorzieningen van vóór 2014 geleidelijk omgevormd naar een niveau dat past bij de huidige opdracht en financiering. Gastheerschap blijft echter belangrijk en SBB wil graag dat inrichting en uitstraling van hun gebieden een 8 verdienen. Aan de hand van het DNA van een gebied zal met streefbeelden, zonerings- en beheerplannen beschreven worden waar welke kwaliteit gewenst is.

SBB kiest ook voor differentiatie. Niet elk gebied vraagt om dezelfde dichtheid aan voorzieningen. Er is wel een basis waarin alle opengestelde gebieden van Staatsbosbeheer voorzien, zoals wandelen, fietsen en in natte gebieden varen. Vooral voor de drukker bezochte gebieden of daar waar een specifieke vraag vanuit de markt/omgeving aanwezig is, gaat SBB op zoek naar aanvullende, zowel publieke als private, financiering om een plus aan voorzieningen te kunnen bieden. Ook kijkt SBB vooral hier of door sponsoring en de inzet van vrijwilligers de kosten voor aanleg en beheer beperkt kunnen worden.

Staatsbosbeheer stelt dat door juist samen op te trekken het belevingsaanbod kan worden verbeterd. Hierbij streeft SBB naar een breed maatschappelijk draagvlak en zoekt SBB naar aansluiting bij ondernemers, gebruikers en bewoners in het gebied.

Voor alle gebieden moeten keuzes gemaakt worden. Daarom kijkt SBB naar de aanwezige waarden (landschap, natuur en cultuurhistorie) en bijzonderheden van hun gebieden, hun functie, ligging, de recreatieve vraag en gebruik en recreatieve mogelijkheden. Op grond daarvan komt SBB tot een indeling van recreatieniveaus die sturend zijn voor de voorzieningen, het aanbod, maar ook voor de energie en middelen die SBB er zelf in steekt, en voor een eventueel besluit tot samenwerken of overlaat aan marktpartijen.

Staatsbosbeheer werkt niet meer met de "oude" recreatiedoeltypen omdat die niet meer passen bij de realiteit van de aansturing en de bijbehorende financiering. De praktijk is nu zo dat de openstellingsbijdrage Subsidie Natuur en Landschapsbeheer (SNL) van € 33,- per ha de enige vaste financiering is voor de recreatieve inrichting. Wat SBB met dat bedrag kan realiseren wordt nu Basisniveau genoemd. Alle extra financiering kan leiden tot een inrichting op Plusniveau. Dat laatste niveau is dus variabel. Het motto is: Niet alles kan overal.

		Algemeen	Recreatie
Basisniveau	Ambitieniveau	Basis op orde.	Focus: wandelen-fietsen-varen. <ul style="list-style-type: none"> Eenvoudig parkeren, enkele banken en bewegwijzering. Mogelijk doorgaande routes van en door derden.
	Financiering	Aanvullende belevingen alleen mogelijk met externe financiering en beheer.	Openstellingsbijdrage SNL.
	Beheer/ exploitatie	Openstellingsbijdrage SNL is niet toereikend.	Mogelijk doorgaande routes van en door derden
Plusniveau	Ambitieniveau	Aanvullende belevingen mogelijk. Staatsbosbeheer heeft hier zelf een ambitie om, meer dan wandelen fietsen-varen te bieden.	Gedegen parkeervoorziening, wandelroutes, infopanelen, bewegwijzering, banken, vogelkijkhutten, uitkijkpunten. Aanvullende recreatieve mogelijkheden met derden (bijv. ruiter- en ATB-paden).
	Financiering	<ul style="list-style-type: none"> Beperkt door Staatsbosbeheer. Realisatie en beheer met externe financiering & partners. Vrijwilligers & partners. 	Openstellingsbijdrage SNL, aangevuld met: <ul style="list-style-type: none"> Beperkte financiering door Staatsbosbeheer. Externe financiering voor realisatie en beheer.
	Beheer/ exploitatie	Realisatie en beheer aangevuld met partners & vrijwilligers.	<ul style="list-style-type: none"> Aanvullend door Staatsbosbeheer. Ruiter- en ATB-paden beheerd door gebruikers/vrijwilligers. Externe financiering, meerjarig.

Op diverse plekken in het land zijn mensen van buiten SBB actief betrokken bij het beheer en de beheerkeuzes. Burgerparticipatie neemt toe. Soms is er een-op-een contact met de beheerder of worden bossen geheel of gedeeltelijk door betrokken burgers onderhouden. Een voorbeeld zijn de dorpsbossen Wisentbos (Dronten) en Beerta (Groningen). Sommige bossen zijn door stichtingen (Vrienden van ...) geadopteerd. Met name nabij de steden ziet Staatsbosbeheer meer kansen om het bos samen met de bewoners en gebruikers te beheren en samen te bedenken wat er moet gebeuren.

Voor het dagelijkse beheer is Staatsbosbeheer mede afhankelijk van de talrijke vrijwilligers die excursies geven, dieren en planten inventariseren of onderhoudswerk doen. In alle gebieden zijn zulke groepen actief. Een boswachter of beheerder kan inmiddels niet meer zonder die extra handen en ogen in het veld. Als ambassadeurs van het bos wil SBB vrijwilligers de komende jaren nog meer inzetten.

Een vrijwilliger kan zich ook inzetten door mee te denken in plaats van meewerken. Denkkraft is minstens zo belangrijk als daadkracht. Het is soms een ingewikkelde puzzel om de bescherming van diersoorten, verschillende eisen van recreanten én werkzaamheden in het bos te verenigen. SBB wil graag de denkkraft van anderen gebruiken en zoekt de samenwerking met vrijwilligers(groepen) op specifieke onderwerpen, zoals cultuurhistorie of soortenkennis (Staatsbosbeheer, 2015).

Als eigenaar van het gebied heeft Staatsbosbeheer veel te zeggen over het verwezenlijken van de wensen van de Pilogroep, maar ze heeft ook haar eigen wensen en verplichtingen. Staatsbosbeheer ervaart de spanningen tussen de diverse sturingsstijlen. Aan de ene kant past een hiërarchische dominante rol bij sturing op de biodiversiteitsdoelen; het Rijk zorgt voor normstelling en kaders en hanteert natuurwetgeving zoals de Natuurbeschermingswet en Staatsbosbeheer heeft zich daaraan te houden. Mede daarom focust ze haar beheer voor de Jufferswaard als Natura2000 gebied op het zo goed mogelijk in stand houden van het ecosysteem en het beheertype kruiden- en faunairijk grasland. Ook doet ze haar best om de vogels in de Jufferswaard een zo goed mogelijk, verstoringsarm habitat te bieden conform de vogelrichtlijn. Staatsbosbeheers eerste focus is dus de natuur, maar recreatie volgt kort daarop.

"[Recreatie] is ook een van de redenen waarom Staatsbosbeheer bestaat, dat we ruimte bieden en mogelijkheden bieden aan de Nederlander om buiten te recreëren."
(Medewerker Staatsbosbeheer, 14/5/2018)

"We vinden het belangrijk dat mensen in de natuur kunnen komen. Dat ze de natuur kunnen beleven. De natuur is gezond voor je, dus dat willen we gewoon graag bieden. En als mensen in de natuur komen en waarderen dan heb je er ook meer draagvlak voor om het te behouden." (Medewerker Staatsbosbeheer, 22/5/2018)

Aan de andere kant probeert Staatsbosbeheer een netwerkende en responsieve sturingsstijl toe te passen om te sturen op vermaatschappelijking. Door het gebied open te stellen, krijgt Staatsbosbeheer openstellingssubsidie van 33 euro per hectare uit de Subsidie Natuur en Landschapsbeheer (SNL), dat is een vrij klein bedrag wat over het algemeen vooral naar wandel- en fietspaden gaat omdat dat de grootste recreantengroepen zijn. Hoewel Staatsbosbeheer recreatie belangrijk vindt, hebben zij niet de ambitie om meer recreatievoorzieningen in de Jufferswaard toe te voegen.

"De mensen vinden hun plek wel op zo'n strandje of iets. En weet je, het gebiedje is veel te klein om daar intensief allemaal [recreatievoorzieningen] op in te zetten, dan doen we dat liever hier bij zo'n kerngebied [als het Renkums Beekdal]." (Medewerker Staatsbosbeheer, 22/5/2018)

Staatsbosbeheer heeft niet de intentie om de paden in de Jufferswaard beter te onderhouden, zij zien het gebied als struin-natuur. Maar, als de Pilogroep dat wil zouden ze de paden mogen onderhouden in overleg. Hiermee geeft Staatsbosbeheer invulling aan de netwerkende sturingsstijl. Daarbij stelt Staatsbosbeheer wel de eis dat er geen gebiedsvreemd materiaal, zoals zand, in de Jufferswaard komt en dat al het onderhoud in overleg met en na toestemming van Staatsbosbeheer gebeurt. Daarnaast heeft Staatsbosbeheer de wens dat mensen zich beter aan de regels houden. Dat betekent dat mensen hun afval moeten meenemen, hun honden aan de lijn moeten houden en er niet mogen mountainbiken. Wel is het zo dat het niet geheel duidelijk is wat de regels dan zijn; de borden bij de verschillende ingangen van het gebied geven verschillende dingen aan. Zo mag er volgens het ene bord wel en volgens het andere bord niet gestruind worden. Staatsbosbeheer heeft geen wensen voor cultuurhistorie, ze vindt cultuurhistorie belangrijk maar denkt dat het vooral zin heeft om er aandacht aan te besteden als de cultuurhistorie ook zichtbaar is in het landschap. Dat is het geval voor de steenfabriek/schoorsteen maar die is niet uniek genoeg om daar meer mee te doen.

"Ik denk dat het heel belangrijk is om de parels eruit te pakken en die de aandacht te geven en voor de rest kun je natuurlijk altijd met een excursie dat soort [cultuurhistorische] achtergrond vertellen." (Medewerker Staatsbosbeheer, 22/5/2018)

Staatsbosbeheer zal dan ook niet de restauratie van de steenfabriek/schoorsteen initiëren, zij hanteert een ruïne beleid en heeft er geen probleem mee als de schoorsteen instort omdat de vleermuizen die gebruik maken van de schoorsteen ook op andere plekken in de ruïne een plek hebben. Mocht de Pilogroep fondsen vinden om de schoorsteen te restaureren, dan is dat mogelijk zolang het habitat van de vleermuizen niet wordt aangetast.

3.4 Waterschap Vallei en Veluwe

Waterschap Vallei en Veluwe is minder prominent aanwezig als beheerder, maar ook zij heeft wensen. Het Waterschap is verantwoordelijk voor het stromend houden van de Heelsumse beek, daarbij wil zij de beek zo natuurlijk mogelijk houden om hem binnen het natuurgebied de Jufferswaard te laten passen. Daarvoor is het wel van belang dat Staatsbosbeheer de begroeiing rond de beek bijhoudt. Daarnaast vindt het Waterschap het belangrijk dat de vistrap die zij heeft aangelegd goed blijft werken, dat zorgt voor leven in de beek doordat vissen uit de Neder-Rijn de beek in kunnen komen. De oude vistrap had een erg natuurlijk uiterlijk maar werd door veel mensen ook gezien als speelplek waardoor de vistrap uiteindelijk niet meer werkte, daarom ligt de nieuwe vistrap achter Parenco waar geen mensen komen.

Figuur 8 De nieuwe vistrap achter Parenco.

Hoewel het Waterschap positief staat tegenover recreatie in dat gebiedje, willen zij dan wel dat de vistrap goed afgeschermd wordt omdat die gevaarlijk kan zijn voor het publiek en goed moet blijven werken. Voor recreatie heeft het Waterschap verder geen specifieke wensen, dat is het domein van Staatsbosbeheer. Het Waterschap draagt daarin bij door de recreatiewaarde van het gebied te verhogen door de Heelsumse beek mooi stromend te houden. Het Waterschap is ook niet van plan om speelplekken bij het water aan te leggen omdat dat niet past bij de beek en hem zelfs zou kunnen vernielen. Wel staat ze positief tegenover de oude vistrap als speelplek, die is nu niet meer bij het Waterschap in beheer en heeft geen functie meer. Daarnaast heeft het Waterschap ook een informatiebord geplaatst in samenwerking met Staatsbosbeheer om mensen te informeren over de verlegging van de beek en de natuur. Hoewel het Waterschap een waterbeheerder is, is zij ook bezig met cultuurhistorie. De beek wordt schoongehouden uit cultuurhistorisch oogpunt.

"Hogerop staat papierfabriek Schut, ja, die staat niet voor niks aan de Heelsumse beek. Ik weet nog dat hij het water gebruikte van onze beek. Dus dat is een stukje cultuurhistorie daarzo" (Terreinbeheerder Waterschap Vallei en Veluwe, 12/6/2017)

Verder heeft het Waterschap het oude sluisje achter Parenco op eigen initiatief gerestaureerd omdat ze cultuurhistorie belangrijk vindt.

3.5 De gemeente Renkum

De gemeente Renkum vindt de natuur in de Jufferswaard erg belangrijk.

"Het is natuurlijk een heel mooi waardevol natuurgebied he, en al dat natuur en het groen dat maakt juist de gemeente heel erg aantrekkelijk om er te wonen, te werken en te recreëren." (Beleidsmedewerker gemeente Renkum, 9/5/2017)

Verder is de natuur gezond voor de inwoners. Daarom wil de gemeente Renkum graag dat de natuur in de gemeente beleefbaar is en blijft. Het beleefbaar maken van de natuur heeft als positief effect dat mensen ook meer achter het natuurbeleid van de politiek staan.

"We vinden landschap en natuur belangrijk, wil je dat ook bij iedereen tussen de oren krijgen dat dat belangrijk is, dan betekent dat wel dat je het moet kunnen beleven. Dat gezinnen daar naartoe moeten kunnen zodat kinderen kunnen ervaren hoe mooi het is en hoe belangrijk het is. En dat doe je niet door er een hek omheen te zetten dus dat moet je wel goed kunnen beleven." (Beleidsmedewerker gemeente Renkum, 9/5/2017)

Beleefbare natuur betekent daarentegen niet dat de gemeente pleit voor meer recreatievoorzieningen in de Jufferswaard. De huidige voorzieningen zijn genoeg voor de Jufferswaard als uitloopgebied.

"Juist dat struinen en juist dat ervaren van die seizoenen dat als het nat weer is dat het modderig is en met droog weer dat je er prima overheen kunt lopen, dat lijkt me juist een extra karakter aan de Jufferswaard geven." (Beleidsmedewerker gemeente Renkum, 9/5/2017)

Deze beleving gaat verloren als de paden (semi-)verhard zouden worden. Voor goed onderhouden paden kunnen mensen in andere gebieden terecht. Maar, de gemeente is hierin niet sturend, de keuzes over de recreatievoorzieningen zijn helemaal aan Staatsbosbeheer. De Jufferswaard is vooral, maar niet alleen, voor mensen uit de gemeente Renkum. De aanlooproutes voor de klompenpaden lopen door de Jufferswaard en trekken ook mensen van buiten Renkum, wat goed is voor de lokale economie. Naast de recreatiewaarde ziet de gemeente een sterke natuurwaarde. De Jufferswaard draagt bij aan de biodiversiteit in de gemeente en is een belangrijke schakel tussen de andere gebieden in de gemeente. Ook in het beheer van de natuur mengt de gemeente zich niet, zij vertrouwt in het beheer op Staatsbosbeheer. Cultuurhistorie vindt de gemeente ook belangrijk. Zij is niet voor volledige restauratie van de steenfabriek/schoorsteen, maar vindt het wel belangrijk dat de ruïne onderhouden wordt om de huidige staat te behouden. De gemeente zou graag mensen wat meer betrekken bij de cultuurhistorie van de Jufferswaard en van de gemeente, maar informatiebordjes zijn daarvoor niet het aangewezen middel. Een andere creatieve manier heeft meer de voorkeur.

3.6 De provincie

De provincie Gelderland is het andere overheidsinstituut dat betrokken is bij de Jufferswaard. Hoewel zij er verder vanaf staan dan de gemeente, heeft zij duidelijkere wensen. De provincie is verantwoordelijk voor de uitvoering van de Natura 2000 regelgeving waar de Jufferswaard onder valt. In de Jufferswaard geldt de vogelrichtlijn, de provincie vindt het daarom belangrijk dat de vogels in de Jufferswaard niet verstoord worden en dat er rekening met hen wordt gehouden in het beheer. Maar, Natura 2000 richt zich niet alleen op natuurbehoud voor de natuur, een belangrijk Natura 2000 doel is dat mensen de natuur kunnen beleven en de provincie ziet ook dat een mooi, beleefbaar natuurgebied het draagvlak voor natuurbehoud ondersteunt.

"Dat [beleven] is belangrijk, dat is in principe ook het uitgangspunt voor Natura 2000 en de provincie vindt ook de beleving van de natuur voor het draagvlak van het hele beleid heel erg belangrijk. Dan speelt er ook nog recreatiebelang, dat is ook nog een poot binnen de provincie die recreatiebelangen behartigt, dus van verschillende kanten vinden wij beleving belangrijk. Maar bij Natura 2000 mag dat niet ten koste gaan van de natuur kwaliteit. Dus dat is altijd een beetje schipperen." (Projectleider Natura 2000 gebied de Rijntakken bij provincie Gelderland, 5/6/2018)

De provincie ondersteunt dan ook recreatie met de openstellingssubsidie van de SNL. Maar, daarbij stelt zij geen eisen aan de recreatievoorzieningen, openstelling mag ook een modderpad zijn, alleen als in een groot gebied helemaal geen paden zijn, zal de provincie daar iets van zeggen. Een duidelijke wens is wel dat de provincie graag zou willen dat er, zoals de regels voorschrijven, geen loslopende honden en mountainbikers meer in de Jufferswaard komen, maar ze ziet ook dat dat moeilijk te verwezenlijken is door de beperkte mankracht van Staatsbosbeheer. Voor cultuurhistorie heeft de provincie geen wensen in de Jufferswaard. Ze staat positief tegenover het restaureren van de

steenfabriek/schoorsteen waarbij de huidige staat behouden blijft, zolang daarbij ook aan de vleermuizen wordt gedacht die in de fabriek leven. Maar, de provincie is niet geneigd om de restauratie te financieren, daarvoor is de steenfabriek/schoorsteen in de Jufferswaard niet speciaal genoeg.

3.7 Parencó

In tegenstelling tot de andere stakeholders, heeft Parencó geen wensen voor de Jufferswaard, het gebied veroorzaakt geen belemmeringen voor Parencó en behalve een incidentele wandeling in de pauze, heeft de Jufferswaard geen toegevoegde waarde voor Parencó. Wel wil Parencó erg graag maatschappelijk betrokken zijn.

"Wij nemen onze positie in onze omgeving serieus, dat is niet altijd makkelijk. Dat betekent niet alleen dat we naar de omgeving, de mensen die er wonen, proberen het goed te doen, maar ook naar zoiets als de Jufferswaard, als daar initiatieven genomen worden, dan willen we daar graag in ondersteunen." (HR-manager Parencó, 25/5/2017)

De financiering voor de telsensoren van dit onderzoek zijn daarvan het eerste voorbeeld in de Jufferswaard. Daarnaast probeert Parencó zo min mogelijk overlast te veroorzaken en ruimt sinds kort ook het afval op dat aan haar gelieerde chauffeurs bij de Jufferswaard achterlaten. Ook is Parencó eigenaar van het gebied achter de fabriek waar de oude veerstoep en het oude sluisje liggen waar de Pilogroep interesse in heeft.

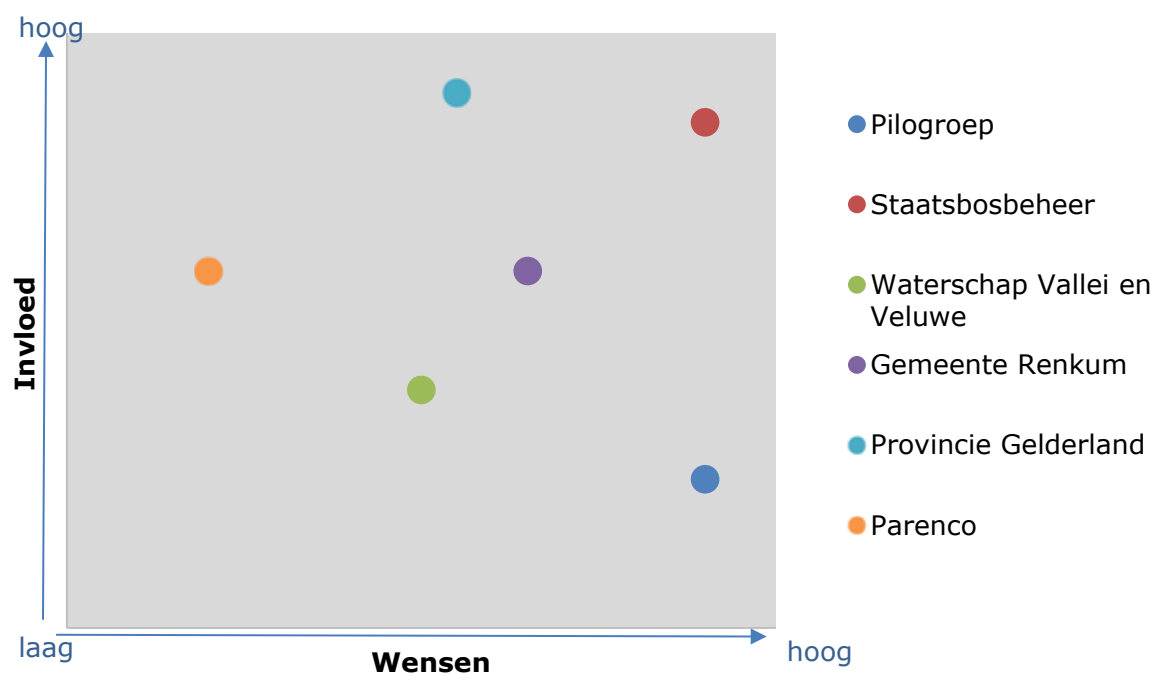

Figuur 9 Gebiedje achter Parencó dat niet toegankelijk is.

Voor Parencó is dit stuk echt natuur waar ze geen beheer op uitvoeren, dat willen ze graag zo houden. Wel zouden ze het gebied eventueel willen openstellen voor bezoekers als daarover met hun huurders, die aan de toegangsweg naar het gebied wonen, overeenstemming bereikt kan worden. Bij zo'n openstelling heeft Parencó niet de intentie om er voorzieningen aan te leggen. Gezien het oude sluisje net gerestaureerd is, heeft Parencó geen intentie om verder iets aan de cultuurhistorie te doen.

3.8 De stakeholder analyse

Gebaseerd op voorgaande paragrafen kan een **wensen-invloed matrix** gemaakt worden, daarvoor worden eerst kort de wensen van de verschillende stakeholders in verhouding geplaatst. Zoals beschreven in het theoretisch kader, hebben stakeholders die veel met de situatie, in dit geval de Jufferswaard, te maken hebben vaak meer wensen. Dat is ook terug te zien in de vorige paragrafen. Zowel Staatsbosbeheer als de Pilogroep hebben erg veel wensen. De leden van de Pilogroep zijn vaak in de Jufferswaard en hebben veel wensen voor het gebied. Ze vinden de Jufferswaard zelfs zo belangrijk dat ze er de Pilogroep voor hebben opgericht. Daaruit spreekt duidelijk dat zij veel wensen hebben. Hoewel de boswachters van Staatsbosbeheer beduidend minder het gebied bezoeken –de boswachter gemiddeld maar één keer in de maand- heeft ook Staatsbosbeheer veel wensen als eigenaar van het gebied. Staatsbosbeheer wil het gebied zo goed mogelijk onderhouden en openstellen voor recreatie naar eigen inzichten. Daarnaast moet Staatsbosbeheer zich houden aan de Natura 2000 regelgeving en wanneer zij dat niet doet kan zij daarvan consequenties ondervinden, bijvoorbeeld doordat de provincie –na goed overleg om de situatie te verbeteren- subsidie kort. De provincie Gelderland heeft een kleiner aantal wensen. Zij zijn verantwoordelijk voor de uitvoering van de Natura 2000 wetgeving en worden daar ook op afgerekend door het Rijk en de EU, maar zij zijn niet direct bij de Jufferswaard betrokken. De provincie houdt zich bezig met het gehele gebied de Rijntakken waarin de Jufferswaard maar een erg klein deel is. Daarentegen vinden ze het wel belangrijk dat ook de Jufferswaard goed beheerd wordt en besteden ze ook aandacht aan het gebied. De gemeente Renkum heeft iets meer wensen dan de provincie, maar beduidend minder dan Staatsbosbeheer en de Pilogroep. De gemeente Renkum vindt de Jufferswaard belangrijk vanwege het groen in de gemeente en de recreatiemogelijkheden die het biedt. Anderzijds vindt ze de natuur niet zo belangrijk dat ze er regelgeving aan verbonden heeft, Staatsbosbeheer is vrij in haar beheer. Waterschap Vallei en Veluwe heeft iets minder wensen dan de gemeente. Als beheerder vinden zij het belangrijk dat de Heelsumse beek blijft stromen en dat die haar natuurwaarde kan vervullen. Daarnaast vinden ze het fijn dat mensen van de beek kunnen genieten en hechten ze waarde aan de cultuurhistorie. Maar, de Heelsumse beek wordt ook onderhouden vanuit cultuurhistorisch opzicht, als de cultuurhistorie niet aanwezig was, zou de Heelsumse beek waarschijnlijk minder aandacht van het Waterschap krijgen. De stakeholder met de minste wensen is Parengo, zij hebben geen baten en geen last van de Jufferswaard en willen vooral hun maatschappelijke betrokkenheid tonen. De verhouding van de verschillende wensen is gevisualiseerd in figuur 10.

Figuur 10 Wensen-invloed matrix voor de verschillende stakeholders in de Jufferswaard.

In figuur 10 is ook te zien hoe de stakeholders zich verhouden qua invloed. Zoals besproken in het theoretisch kader hebben stakeholders intrinsieke invloed door bijvoorbeeld hun regelgevende functie, en invloed door de relaties die ze met andere stakeholders hebben –hun sociaal kapitaal. De stakeholder met de grootste invloed is de provincie Gelderland. De provincie heeft een grote intrinsieke invloed door de SNL-subsidie die zij aan Staatsbosbeheer verstrekt en door de Natura 2000 wetgeving van het Rijk waarover de provincie het bevoegd gezag is.

"In die rol heeft de provincie als taak om enerzijds (door maatregelen) te zorgen dat de Natura 2000-doelen worden gerealiseerd. Anderzijds zijn we de "politieagent" die in de gaten moet houden of de natuur niet wordt geschaad. Dat loopt vooral via vergunningen." (Projectleider Natura 2000 gebied de Rijntakken bij provincie Gelderland, 28/6/2018)

De genoemde maatregelen zijn vooral van betrekking op Staatsbosbeheer die in een uiterst geval in subsidie gekort kan worden of zelfs door de politie gedwongen kan worden om bepaald beheer uit te voeren –beiden komen in de praktijk nooit voor. De genoemde vergunningen hebben betrekking op Staatsbosbeheer en alle anderen die iets in een Natura 2000 gebied willen doen zoals bijvoorbeeld een fietspad aanleggen. Daarbij moeten zij eerst aantonen dat de natuur geen schade ondervindt en mocht dat wel het geval zijn, dat er een dwingend, maatschappelijk belang is en dat zij de natuurschade kunnen mitigeren. Op deze manier heeft de provincie Gelderland dus grote, intrinsieke invloed over de Jufferswaard. Ook in relaties is de provincie invloedrijk, ze heeft een kort lijntje met Staatsbosbeheer, het Waterschap en Rijkswaterstaat waarmee het beheer besproken wordt waar nodig. Daarnaast heeft de provincie gezorgd voor een breed gedragen beheerplan voor de Rijntakken door zoveel mogelijk verschillende stakeholders, zoals beheerders, gemeenten en belangenverenigingen rond de tafel te krijgen. Met de gemeente Renkum is minder communicatie omdat zij minder invloed heeft, maar communicatie is makkelijk gelegd. Ook met Parenco is minder communicatie over de Jufferswaard omdat zij geen probleem vormt voor het gebied, maar ook daar is communicatie makkelijk gelegd. Al met al is de provincie een invloedrijke vormgever van de context.

Staatsbosbeheer heeft iets minder invloed dan de provincie doordat zij door de provincie kan worden gedwongen tot bepaald beheer, maar Staatsbosbeheer heeft wel de sleutelpositie in de Jufferswaard. In principe kan Staatsbosbeheer haar eigen beheer bepalen zolang dat binnen de lijnen van de provincie blijft, daar is goede communicatie over. Daarnaast moet Staatsbosbeheer rekening houden met het programma Stroomlijn van Rijkswaterstaat en zorgen dat de waterveiligheid van de Neder-Rijn in de Jufferswaard gewaarborgd blijft, daar is goede communicatie over met Rijkswaterstaat. Ook met het Waterschap heeft Staatsbosbeheer goed en intensief contact over het beheer rond de plas en de Heelsumse beek. Hoewel de gemeente weinig invloed heeft op Staatsbosbeheer, hebben deze twee stakeholders wel goed contact over gebieds-specifieke zaken zoals afvalverwerking en loslopende honden. Staatsbosbeheer communiceert weinig met Parenco, maar er is wel het vertrouwen dat als dat nodig is, de communicatie goed zal zijn. Door haar intrinsieke invloed en goede relaties is Staatsbosbeheer erg invloedrijk.

De gemeente en Parenco hebben allebei een gemiddelde invloed en zijn daarmee allebei vormgevers van de context, maar dat doen zij ieder op hun eigen manier. De gemeente heeft weinig intrinsieke invloed op de Jufferswaard. Hoewel zij wel een visie heeft voor natuur in de gemeente Renkum, is die niet vastgelegd in regelgeving. Wel is het bestemmingsplan -waarin de Jufferswaard de bestemming natuur heeft- een juridisch middel voor de gemeente. Alleen in het onwaarschijnlijke geval dat Staatsbosbeheer de bestemming van de Jufferswaard zou willen aanpassen, heeft de gemeente intrinsieke invloed doordat de gemeenteraad dan een wijziging van het bestemmingsplan moet goedkeuren. De gemeente verstrekt ook geen structurele subsidies waarmee ze invloed kan uitoefenen, wel kunnen stakeholders incidentele subsidies voor natuur en recreatie aanvragen. Ook is de gemeente eigenaar van de veerstoep die tegen de Jufferswaard aanligt waardoor zij de mogelijkheid heeft om daar wensen te verwezenlijken die niet in de Jufferswaard te verwezenlijken zijn. Verder legt de gemeente makkelijk contact door haar positie als overheidsorgaan. De gemeente heeft goede contacten met Staatsbosbeheer waar nodig en ze is altijd een partij aan de vergadertafel als er grote veranderingen in een natuurgebied in de gemeente plaatsvinden.

Als bedrijf heeft Parenco geen regelgevende invloed, maar zij beschikt wel over veel menselijk en financieel kapitaal. Vanuit haar wens om maatschappelijk betrokken te zijn, wil Parenco haar financieel kapitaal ook inzetten voor de Jufferswaard, bijvoorbeeld door de tellingen met de sensoren te financieren, maar eventueel ook om andere projecten in de Jufferswaard te ondersteunen. Daarmee kan Parenco grote invloed uitoefenen omdat ze wensen waar andere stakeholders niet voor kunnen betalen, werkelijkheid kan laten worden. Ook heeft Parenco veel kennis in huis waarmee ze andere stakeholders, zoals de Pilogroep, juridisch of bestuurlijk zou kunnen ondersteunen en vanuit haar positie als groot bedrijf legt zij makkelijk contacten. Daarnaast is Parenco de eigenaar van het gebied achter de fabriek waar de Pilogroep wensen voor heeft, wat haar invloed verder vergroot. Dit alles leidt tot een gemiddelde invloed.

Waterschap Vallei en Veluwe heeft net iets minder invloed dan Parenco en de gemeente, maar is ook een vormgever van de context. Hoewel zij medebeheerder van de Jufferswaard is, beheert zij alleen de Heelsumse beek volgens haar eigen beheerplan, de plas beheert ze in opdracht van Staatsbosbeheer. Op deze manier heeft het Waterschap weinig intrinsieke invloed, maar het zorgt wel voor een goede relatie met Staatsbosbeheer. Ook heeft het Waterschap een goede relatie met de provincie, de gemeente en Rijkswaterstaat. Door dit sociaal kapitaal wint het Waterschap aan invloed.

De Pilogroep heeft de rol van afhankelijke personen, ze heeft vrijwel geen intrinsieke invloed en ze heeft geen eigen fondsen en vrijwel geen juridische kracht doordat ze een werkgroep van Stichting Renkums Beekdal is en geen eigen stichting. Mocht ze juridisch iets willen beginnen, heeft ze dus de medewerking van Stichting Renkums Beekdal nodig. Om haar wensen te kunnen verwezenlijken zijn zowel het sociaal kapitaal en menselijk kapitaal binnen de Pilogroep, als het sociaal kapitaal naar de andere stakeholders toe belangrijk. Er is zeker menselijk kapitaal aanwezig binnen de Pilogroep door de expertises van de leden, bijvoorbeeld in de vorm van kennis over cultuurhistorie, natuur en het werven van fondsen. Daardoor staat de Pilogroep sterk om haar wensen te vervullen. Het sociaal kapitaal binnen de Pilogroep is daarentegen nog niet optimaal ontwikkeld. Sociaal kapitaal begint bij gedeelde normen en waarden, die zijn maar deels aanwezig binnen de Pilogroep. Zoals al beschreven in de eerste deelvraag heeft de Pilogroep een gezamenlijke passie voor de Jufferswaard, maar is daarbinnen geen eenduidige focus en is er geen eenduidig beleid. Dat leidt volgens de literatuur vaak tot een mindere verbondenheid tussen de leden en dat kan ook deels in de Pilogroep worden gezien, het ledenaantal en de actieve leden blijven veranderen. Wel proberen de trekkers van de verschillende subgroepen elkaar vaak te spreken waardoor zij zich wel verbonden met elkaar voelen. Ook is er veel vertrouwen in elkaar, als iemand iets niet meer redt, neemt een ander de taak over, en er is een vriendschappelijke sfeer in de groep. Dit alles betekent dat het sociaal kapitaal binnen de Pilogroep nog niet optimaal ontwikkeld is, maar wel kan groeien. Dat het sociaal kapitaal binnen de Pilogroep nog niet optimaal ontwikkeld is, heeft ook een effect op het sociaal kapitaal van de Pilogroep naar andere stakeholders toe. Hoewel, zij kunnen vertrouwen op het expertise van de Pilogroep, zeker als het gaat om cultuurhistorie, kan het gebrek aan sociaal kapitaal tot problemen leiden. Hoewel de gemeente over het algemeen positief tegenover burgerinitiatieven staat heeft zij een enigszins sceptische houding tegenover de Pilogroep doordat de Pilogroep geen eenduidige boodschap naar buiten brengt. Ook ziet ze dat de communicatie tussen de Pilogroep en Staatsbosbeheer niet soepel loopt.

"Het is fantastisch dat de Pilogroep wensen heeft voor de Jufferswaard. Maar realisatie van deze wensen kan alleen maar met goedkeuring door de eigenaar [Staatsbosbeheer]. Het is daarom belangrijk dat Pilogroep en Staatsbosbeheer goed in overleg blijven."
(Beleidsmedewerker gemeente Renkum, 9/5/2017)

De relatie tussen Staatsbosbeheer en de Pilogroep is inderdaad voor verbetering vatbaar. De Pilogroep communiceert wel met Staatsbosbeheer, bijvoorbeeld over een nieuw informatiebord in de Jufferswaard, de restauratie van de steenfabriek/schoorsteen en de handhavingsproblematiek. Maar, over het algemeen laten ze zich nogal negatief over Staatsbosbeheer uit.

"[Over de mening van Staatsbosbeheer dat er geen gebiedsvreemd materiaal in de Jufferswaard mag komen] Dat overdrijft Staatsbosbeheer. Maar gelukkig liggen er in de Jufferswaard overal heel veel oude stenen dus wij hebben met kruiwagens overal vandaan stenen verzameld en op die modderplek mogen gooien van Staatsbosbeheer. En dat heeft dus de belangrijkste modderplek in het gebied op kunnen lossen, maar dat moet dus inderdaad met kunst en vliegwerk op een NL doet dag en met veel moeite met Staatsbosbeheer kun je daar een oplossing voor vinden." (Lambert van Gils, 2/5/2018)

Lambert van Gils: "Toen wij dat opschreven dat wij beogen om namens de maatschappij te communiceren met Staatsbosbeheer, nou toen kregen we als reactie van Staatsbosbeheer dat we een te grote broek aan trekken."

Hans van Oorschot: "Waar slaat dat nou op?"

Francisca Sival: "Ze gaan in de verdediging dus."

Lambert van Gils: "We willen de communicatie kanaliseren en Staatsbosbeheer verdedigt zich alsof wij Staatsbosbeheer aanvallen." (2/5/2018)

"Ik wil dat wel regelen [de paden verbeteren met bijvoorbeeld grof zand], maar dan moet ik wel toestemming krijgen van Staatsbosbeheer en die schijnen daar wat huiverig voor te zijn." (Hans van Oorschot, 2/5/2018)

De mening van de Pilogroep over Staatsbosbeheer kan worden samengevat als: Staatsbosbeheer wil niks en communiceert niet. Hoewel zij het jammer vinden dat de communicatie zo moeizaam is, vinden ze dat Staatsbosbeheer onnodig vaak in de verdediging treedt en niet genoeg open staat voor hen als vrijwilligers. Ze denken dat dit door de interne cultuur komt die hiërarchisch is en zich vooral op natuur richt en minder op recreatie en communicatie. Zij zeggen dat deze cultuur aan het veranderen is, maar dat communicatie nog steeds snel als aanval wordt gezien.

Staatsbosbeheer werkt graag samen met vrijwilligers, maar ook van haar kant is de relatie met de Pilogroep niet goed. De boswachter publiek heeft enerzijds het gevoel dat de Pilogroep zich te veel vrijheden gaat veroorloven als zij één keer toestemming geeft om een plan in de Jufferswaard uit te voeren.

"Dat [de communicatie met de Pilogroep] gaat niet altijd even makkelijk. Ik moet ook zeggen dat ik wel probeer de teugels strak te houden omdat ik weet dat er mensen zijn die van alles willen en ik probeer daar heel duidelijk in te zijn, dit wel en dat niet. En ja, ik ben af en toe een beetje bang dat het misschien anders te snel uit de klauwen gaat lopen, dat mensen zich allerlei vrijheden gaan veroorloven. [...] We staan echt open voor allerlei dingen. [...] Het voelt voor hun [de Pilogroep] ook heel erg als hun gebied. En dat is gewoon hartstikke mooi, dat is ook prima, maar ze moeten toch niet vergeten dat Staatsbosbeheer de eigenaar is en dat wij de beslissingen uiteindelijk nemen. En het is prima om suggesties te doen, om te overleggen goh is dit of dat mogelijk." (Medewerker Staatsbosbeheer, 22/5/2018)

Daarnaast verloopt ook de communicatie niet soepel, deze is niet altijd helder en de reacties die de boswachter publiek van de Pilogroep krijgt, ervaart ze soms als onprettig waardoor het vertrouwen niet groeit. Toch wil Staatsbosbeheer nog steeds graag met de Pilogroep samenwerken. Staatsbosbeheer werkt graag met vrijwilligers en wil dat ook in de Jufferswaard doen en vindt het op zich geen probleem dat de Pilogroep een kritisch geluid laat horen.

"Het gaat er om constructief met elkaar te werken en gezamenlijk tot een goede visie te komen waar iedereen mee kan leven. Staatsbosbeheer staat open voor suggesties en wil meedenken hoe men kan bijdragen aan het gebied." (Medewerker Staatsbosbeheer, 3/7/2018)

Een belemmering voor een goede samenwerking is nog wel dat de boswachter de indruk heeft dat de Pilogroep ook intern nog moet afstemmen wat hun doelen zijn. Op dit moment heeft ze het gevoel dat

---

niet iedereen dezelfde doelen heeft wat de communicatie verder bemoeilijkt. Deze slechte relatie met Staatsbosbeheer, die de sleutelpositie heeft in de Jufferswaard, maakt dat de Pilogroep zelf juist minder invloedrijk wordt doordat haar plannen waarschijnlijk minder snel door Staatsbosbeheer worden ondersteund.

3.9 De natuurbeelden van de verschillende formele stakeholders

In het antwoord op deze vraag wordt onderscheid gemaakt tussen het wildernis, esthetische en functionele natuurbeeld zoals beschreven in het theoretisch kader. Met de achtergrond uit het theoretisch kader zullen de natuurbeelden van de verschillende stakeholders geanalyseerd worden, als eerste Staatsbosbeheer.

Binnen de instantie Staatsbosbeheer is er geen homogeen natuurbeeld, de ideeën over natuur en recreatie lopen uiteen. Uit het interview met de recreatie adviseur blijkt dat het overheersende natuurbeeld een wildernis beeld is, maar dat een jongere generatie binnen Staatsbosbeheer naar het esthetische beeld neigt. Beide groepen zien de natuur als fragiel, recreatie heeft zeker een effect op de natuur en dat effect moet worden geminimaliseerd. Het doel van het beheer is over het algemeen de natuur ondersteunen, maar volgens de jongere groep heeft dat wel als bijkomend voordeel dat de natuur daardoor ook aantrekkelijker wordt voor recreanten. Dit laat ook zien dat het waardebegrip overwegend ecocentrisch is, maar dat het bij de jongere generatie ook zwak-antropocentrische elementen vertoont. De boswachter publiek in de Jufferswaard past in dit beeld van Staatsbosbeheer, zij heeft een wildernis natuurbeeld dat soms naar het esthetische beeld neigt. Ze heeft vrij ecocentrische waarden, vaak kijkt ze eerst naar de waarde voor natuur en dan pas naar de waarde voor recreanten. Zoals bijvoorbeeld bij de steenfabriek/schoorsteen: doordat het een ruïne is heeft hij waarde voor de vleermuizen, maar als recreanten dat willen, is restauratie een optie. Gevraagd naar de waarde van de Jufferswaard, legt ze meteen uit wat voor natuur er is en hoe het ecosysteem samenhangt.

"Bij het beheertype flora en faunairijk grasland heeft alles relatie met elkaar. Als je bloeiende planten hebt heb je meer insecten wat ook weer goed is voor de vogels die er leven. Het hangt allemaal samen. De Jufferswaard is weliswaar niet zo'n groot gebied maar het behelst wel heel veel soorten en structuren en dat is heel erg leuk om te zien."
(Medewerker Staatsbosbeheer, 22/5/2018)

Het ecocentrische waardebegrip is ook terug te zien in het beheerdoel van de Jufferswaard, dat is ten eerste de natuur beschermen en het beheerstype flora en faunairijk grasland in stand houden. Daarom wordt er ook niet beheerd voor recreatie.

"Wij zien het als een soort wildernis, om het zo maar te zeggen. Het is wilde natuur, het gaat z'n eigen gang en in principe is het zelfs zo, als het dijkje [waar mensen wandelen] dicht zou groeien, dan groeit het dicht." (Medewerker Staatsbosbeheer, 22/5/2018)

Aan de andere kant is de Jufferswaard wel opengesteld en zijn recreanten zeker welkom om van de natuur in de Jufferswaard te genieten en dat vindt Staatsbosbeheer ook belangrijk. Daarom wordt ook over de belevingswaarde van de Jufferswaard voor bezoekers nagedacht. Dit samen laat een zwakke neiging naar een zwak-antropocentrisch waardebegrip zien.

"Nou wat we wel hebben gedaan is [dat we] op sommige plekken [de vegetatie] iets meer opengemaakt [hebben] richting de rivier en dat is ook voor de beleving gewoon wat beter. En eerlijk gezegd mag het van mij nog wel iets meer, maar goed dat heeft misschien wat tijd nodig dat we dat met elkaar iets meer afstemmen, van welke plekken maken we echt open en welke stukken niet. Want ook juist die dichtere delen hebben hun waarde" (Medewerker Staatsbosbeheer, 22/5/2018)

Wel ziet de boswachter dat recreatie een groot effect kan hebben op de natuur, al kan de natuur in de Jufferswaard de huidige recreatiedruk prima aan. Versturende activiteiten zoals mountainbikers, afval en loslopende honden zijn wel problematisch, die verstoren de fauna in het gebied en zijn ook niet toegestaan. Hierbij moet wel gezegd worden dat de Jufferswaard ook goed ingericht is om de effecten van recreatie te minimaliseren. Vogels kunnen broeden op de eilandjes in de plas waar geen mensen kunnen komen. Als dat niet het geval was geweest, hadden er minder vogels gezeten. Maar, als er naar "hogere natuurwaarden" zou worden gestreefd, moet de Jufferswaard afgesloten worden. Dit alles laat ten eerste weer een zwak-antropocentrisch waardebegrip zien: recreanten zijn welkom zelfs al hebben ze een effect op de natuur, en laat verder een enigszins fragiel beeld zien, maar er kan wel gewerkt worden om die fragiliteit te overwinnen. Verder heeft de boswachter een vrij objectieve benadering vanuit haar kennis. Als het over waarde gaat legt ze gelijk het ecosysteem uit, maar ze is er ook heel enthousiast over en beschrijft de natuur ook als "mooi", "super" en "geweldig", dus er is zeker een subjectieve benadering aanwezig onder de objectieve.

De beheerder van het Waterschap laat juist een esthetisch natuurbeeld zien. Het beheerdoel voor de Jufferswaard is de Heelsumse beek stromend en zo natuurlijk mogelijk houden, dat doel is een combinatie van de doelen natuur ondersteunen en een mooi gebied creëren. Een stromende, natuurlijke beek is belangrijk omdat de Jufferswaard een natuurgebied is, en is positief voor de fauna in het gebied. Bij het beheer wordt dan ook samen met ecologen gekeken wat het beste is voor de natuur. Daarnaast genieten veel mensen van de beek, wat het Waterschap ook belangrijk vindt. Ook uit de recente verlegging van de beek spreekt een mix van een natuur- en schoonheidsdoel. De nieuwe vistrap werd geplaatst omdat de oude vistrap niet meer werkte en om de nieuwe vistrap op de beek aan te sluiten, moest de beek verlegd worden. Als de beek dan toch verlegd werd was het ook mooi voor de beleving als de beek langer in de uiterwaarden bleef. Uit deze beheerdoelen komt een zwak-antropocentrisch waardebegrip naar voren: de natuur is erg belangrijk, maar de mens zeker ook. Zodra de natuur gevaarlijk wordt, moet daarop beheerd worden; wanneer de bever met zijn dam de beek dicht bouwt, moet de dam wijken voor een goed peilbeheer. Dit leidt samen tot een overwegend esthetisch beeld. Het is wel interessant dat het Waterschap de natuur als veerkrachtig ziet: de machines waarmee zij het gebied beheren hebben een klein effect en dieren zoals de bever wennen uiteindelijk aan de aanwezigheid van mensen. Dat betekent niet dat het natuurbeeld functionele trekken vertoont: zij kiezen de machines zo dat die het minste effect veroorzaken en vinden ook dat men voorzichtig met de natuur moet omgaan. Het esthetische natuurbeeld van het Waterschap gaat over het algemeen samen met een objectieve kijk op de Jufferswaard vanuit zijn kennis, maar het Waterschap heeft daarnaast ook een duidelijke subjectieve benadering.

"Ik vind het [de bever] prachtig om te zien, het is heel leuk en heel mooi om te zien, maar voor mij technisch gezien ging de bever in de sluis onder de weg door de boel dicht bouwen en voor ons hele gevaarlijke situaties creëren, dat vond ik wat minder fijn. Dat is gelukkig weer over en nu gaat het goed." (Terreinbeheerder Waterschap Vallei en Veluwe, 12/6/2018)

Het natuurbeeld van de gemeente Renkum hangt tussen het wildernis en het esthetisch beeld in. In het Landschapsbasisplan (Gemeente Renkum, 2017) komen zwak-antropocentrische waarden naar voren. Daarin wordt beschreven dat de natuur belangrijk is, maar vooral ook om in te recreëren en om te beleven. De beleidsmedewerker van de gemeente legt dit ook uit in het interview.

"Het is natuur en dat vinden we het belangrijk. En we vinden ook dat natuur en landschap beleefbaar moeten kunnen zijn. [...] We vinden het [recreatie] wel heel belangrijk ja, [...] maar niet ten koste van alles." (Beleidsmedewerker gemeente Renkum, 9/5/2017)

Maar, de gemeente ziet het doel van beheer in de Jufferswaard vooral als het ondersteunen van de natuur, het beheer is op dit moment goed en daar hoeft geen extra beheer voor recreatie bij te komen. Ook ziet de gemeente de natuur in de Jufferswaard als enigszins fragiel.

"[Het] lijkt me dat mountainbiken ook heel lastig is om te combineren met de Jufferswaard, tenzij Staatsbosbeheer daar voorstander van is en het zo weet te organiseren dat ze ook strak op een van te voren bedachte route blijven, dan kan ik me er nog iets bij voorstellen. [...] Loslopende honden, dat lijkt me niet te combineren met de natuurfunctie die het gebied heeft." (Beleidsmedewerker gemeente Renkum, 9/5/2017)

Naast dit natuurbeeld dat het midden houdt tussen het wildernis en esthetische beeld, laat de beleidsmedewerker een subjectieve benadering op de Jufferswaard zien tijdens het interview. Hij spreekt vrijwel niet vanuit een objectieve, kennisgerichte blik, maar benadrukt vooral hoe mooi de Jufferswaard is.

"Ik kan nogmaals onderstrepen dat het een prachtig gebied is en dat we hopen dat het vooral zo blijft." (Beleidsmedewerker gemeente Renkum, 9/5/2017)

De provincie Gelderland houdt zich wel bezig met het beheer van het gebied en laat ook een zeer objectieve beschouwing zien. Tijdens het interview praat de projectleider over diersoorten en hun verstoringsgevoeligheid. De waarde van de Rijntakken en de Jufferswaard wordt vooral gevat in de diversiteit van het landschap en de vogels die er komen en in het feit dat de natuur specifiek voor Nederland is. Subjectieve woorden zoals mooi vallen niet tijdens het interview. Naast deze objectieve kijk, heeft de provincie een duidelijk wildernis natuurbeeld. Vanuit de Natura 2000 regelgeving verbinden zij een ecocentrische waarde aan de Jufferswaard. Maatregelen worden in eerste instantie genomen voor de natuur en recreatief belang is daarbij secundair. Een voorbeeld is de restauratie van de steenfabriek/schoorsteen, als eerste wordt gedacht aan de waarde van de steenfabriek/schoorsteen voor de vleermuizen die daar leven, alleen als die behouden wordt, is restauratie mogelijk. Zo is dat ook bij alle andere veranderingen in het gebied, voordat die toegestaan worden, moet eerst aangetoond worden dat er geen effect op de natuur is. Daaruit spreekt ook een overtuiging van de fragiliteit van de natuur. Maar het gaat de provincie niet alleen om natuur, zij probeert ook rekening te houden met recreanten.

"Natura 2000 is inderdaad erg 'ecocentrisch'. Het gaat alleen maar over natuur. Natuurbeleving is goed maar het mag nooit ten koste van de natuur gaan. De Provincie zelf heeft overigens een bredere doelstelling. We kijken dus meestal wel breder dan natuur alleen, maar dat gebod dat de natuur niet mag worden geschaad is een harde wet waar ook de provincie niet aan kan tornen." (Projectleider Natura 2000 gebied de Rijntakken bij provincie Gelderland, 28/6/2018)

"We lopen erg vaak tegen dit soort situaties aan, van een stuk uiterwaard tegen een dorp of een stad aan en dan kun je wel heel hoogdravend zeggen van mag niet allemaal [bijvoorbeeld loslopende honden], maar het gebeurt gewoon. Dus we zijn daar nu mee aan het schuiven van misschien moeten we daar gewoon de ambities wat lager zetten, omdat het toch niet werkt en dan kan je beter niet al te moeilijk doen en zeggen van nou, hier mag je wel struinen en honden laten loslopen maar een eindje verder kan je dan strenger zijn." (Projectleider Natura 2000 gebied de Rijntakken bij provincie Gelderland, 5/6/2018)

Deze ecocentrische waarde komt ook terug in de mening over beheer, dat moet de natuur ondersteunen. De natuur in de Jufferswaard moet zeker beheerd worden, anders verruigt het en verdwijnen er soorten doordat het habitat niet meer geschikt is voor ze. Beheer door alleen begrazing is daarbij soms te simpel, de natuur moet gestuurd worden. In navolging van de vogelrichtlijn is het ook belangrijk dat er rekening gehouden wordt met de vogels en dat ze niet verstoord worden. In eerste instantie is beheer dus met als doel de natuur en haar biodiversiteit behouden, maar schoonheid is een secundair doel dat vaak al volgt als de natuur beheerd wordt voor biodiversiteit.

"Als provincie hebben we dat ook lang gestimuleerd, van laat het maar z'n gang gaan en hoe wilder hoe mooier. Maar ja, dan zien we toch dat een heleboel dingen verloren gaan en door Natura 2000 worden we ook gedwongen om daarop in te grijpen dus ja dat is van belang. En uiteindelijk is draagvlak [bij de bevolking] misschien ook wel een punt. Dus dan kom je bij die esthetiek uit, want als ze alleen maar distelvelden zien en ruigte en het niet mooi meer vinden, dan denken ze ook van ja, laat er maar weer een boer met z'n koeien op los want dat is misschien toch mooier." (Projectleider Natura 2000 gebied de Rijntakken bij provincie Gelderland, 5/6/2018)

Op het natuurbeeld van Parenco voor de Jufferswaard is niet ingegaan tijdens het interview omdat zij zich eigenlijk niet met de natuur in de Jufferswaard bezig houden. Wel lijken ze een wildernis natuurbeeld voor hun gebiedje achter de fabriek te hebben. Zij zien het echt als natuur en vinden het niet nodig om het te beheren of om er recreatievoorzieningen te plaatsen.

"Alles om ons heen wat op dit moment niet bebouwd of verhard is, dat is het gene wat natuur blijft." (HR-manager Parenco, 25/5/2018)

Binnen de Pilogroep zijn er verschillende natuurbeelden zoals er ook veel verschillende mensen zijn. Maar, omdat de Pilogroep is opgericht met als belangrijke pijler de toegankelijkheid van de Jufferswaard en omdat die pijler ook beïnvloed wordt door het natuurbeeld, kunnen de natuurbeelden van de drie geïnterviewde leden als enigszins representatief worden beschouwd. Ook bij drie geïnterviewde leden variëren de natuurbeelden: terwijl Lambert en Francisca een esthetisch beeld hebben, hangt Hans tussen het esthetische en functionele beeld in. Alle drie hebben ze een zwak-antropocentrische, dan wel antropocentrische kijk op de Jufferswaard. Ze zouden hun toegang tot het gebied in principe wel tijdelijk op willen geven voor een goede reden, maar als ze er permanent niet meer zouden mogen komen, zouden ze actie ondernemen.

Figuur 11 De paden zijn soms moeilijk begaanbaar en informatie ontbreekt soms op de informatiebordjes.

"Natuur hartstikke mooi, maar mensen moeten er wel komen, ja als mensen er rotzooi maken, dat moeten we voorkomen." (Hans van Oorschot, 2/5/2018)

"Ik ging jaren naar de eilanden en op een gegeven moment mochten we niet meer de kwelders op vanwege de lepelaars die er zaten. Nou ja, die 1, 2 maanden dat je daar niet mag zijn, dat zou ik niet erg vinden. Maar als het permanent zou zijn... Het moet wel reëel zijn." (Francisca Sival, 2/5/2018)

Deze (zwak)-antropocentrische waarde komt ook terug in hun mening over beheer. Alle drie zijn ze het erover eens dat er meer beheer in de Jufferswaard nodig is. Het doel van zulk beheer zou dan vooral het toegankelijk houden voor recreatie zijn. Dat betekent dat de overhangende bomen rond de paden iets gesnoeid zouden moeten worden en de modderige paden moeten worden aangepakt. Verder vindt Francisca dat er beter beheerd kan worden om de natuurwaarden beter tot uitdrukking te laten komen wat het gebied ook aantrekkelijker maakt. Hoewel ze recreatie belangrijk vinden, hebben vooral Francisca en Lambert het beeld dat de natuur ook fragiel is en dat recreatie een effect kan hebben.

"De lepelaars en reigers hebben toch een gebied nodig, een stukje nodig waar geen mensen doorheen kunnen lopen. Nou staan in de Jufferswaard toevallig ook niet genoeg bomen voor een broedkolonie, maar gelukkig dus wel vlak in de buurt [bij de kleiputten aan de voet van de Noordberg]." (Lambert van Gils, 2/5/2018)

"Het [loslopende honden] verjaagt ook de dieren, de vogels en vooral grondbroeders, dat heeft wel een effect." (Francisca Sival, 2/5/2018)

Hans heeft het idee dat de natuur wat veerkrachtiger is. Hij gelooft niet dat recreatie een desastreus effect hoeft te hebben.

"Maar verder heb ik dan persoonlijk iets minder probleem als ze [honden] dan weet ik veel, nesten overhoop halen, ja die honden moeten ook ergens lopen denk ik dan, dan moet je denk ik wel ergens de gelegenheid hebben voor honden." (Hans van Oorschot, 2/5/2018)

"Loslopende honden die nesten overhoop zouden kunnen halen, zijn misschien niet erger dan vossen, wolven en loslopend vee." (Hans van Oorschot, 1/7/2018, uitleg bij bovenstaande quote)

3.10 De recreatiemotieven van de Pilogroep

Zoals besproken in het theoretisch kader zijn behalve natuurbeelden, ook recreatiemotieven belangrijk om de wensen van de Pilogroep te verklaren. Er zijn vijf verschillende recreatiemotieven: gezelligheid, even er tussen uit, interesse, uitdaging en opgaan in de natuur. Binnen de Pilogroep spelen alle vijf de recreatiemotieven, dat was te zien bij de geïnterviewde leden maar kan ook verwacht worden bij alle andere leden, omdat mensen niet altijd met hetzelfde motief gaan recreëren (Cottrell, Lengkeek, & Marwijk, 2005; Goossen et al., 2009). Verder passen deze diverse recreatiemotieven allemaal bij de wens om de Jufferswaard toegankelijk te houden, mensen kunnen er immers alleen recreëren als het gebied toegankelijk is.

De specifieke wensen voor de Jufferswaard kunnen worden verklaard aan de hand van deze recreatiemotieven en de persoonlijke herinneringen die de leden aan de Jufferswaard hebben. Lambert, Hans en Francisca recreëren wel eens met het motief Er even tussen uit. Ze vinden het fijn om de Jufferswaard te bezoeken voor een ontspannen wandeling en Hans geniet erg van de natuur en het uitzicht. Daarnaast komen Lambert en Francisca er ook graag met hun familie, Lambert bijvoorbeeld voor een gezellige wandeling met zijn bezoek en Francisca neemt haar man en kinderen

---

mee, die laatsten kunnen dan spelen bij het water. De wens voor verbetering van de paden lijkt voort te komen uit de motieven gezelligheid en er even tussen uit. Mensen met die motieven zoeken vaak iets meer gemak in hun recreatiegebied. Maar, ook opgaan in de natuur is een belangrijk motief binnen de Pilogroep. Lambert en Francisca zijn allebei erg geïnteresseerd in de flora en fauna van het gebied. Lambert houdt twee blogs bij over de zwanen en over bevers in de Jufferswaard en Francisca is geïnteresseerd in de ontwikkeling van de beek vanuit haar kennis over beekdalen.

"Ik maakte ook regelmatig foto's toen de beek werd aangelegd. Ik doe ook regelmatig onderzoek in beekdalen, ik vind dat heel interessant. Toen [de beek werd aangelegd] ben ik ook naar informatiebijeenkomsten geweest." (Francisca Sival, 2/5/2018)

Daarnaast vindt ze het prachtig als de meidoorn weer in bloei staat.

"Ik sta gewoon de dagen af te tellen, misschien wel de minuten, totdat de meidoorn weer [in bloei staat]." (Francisca Sival, 2/5/2018)

Dit duidt erop dat ze allebei ook met het motief opgaan in de natuur recreëren. Omdat opgaan in de natuur een belangrijk motief is, wil de Pilogroep de paden niet op een te invasieve manier verbeteren, de Jufferswaard moet natuurlijk blijven ogen en voelen en moet vooral geen pretpark worden.

Ook het motief interesse is sterk aanwezig. Lambert en Francisca willen graag nieuwe dingen over de Jufferswaard leren, zo vond Lambert het erg leuk toen een vriend van hem vertelde welke verschillende vogelsoorten in de Jufferswaard zitten en Francisca wil graag uitzoeken wat voor verschillende vogelsoorten er voorkomen. Daarnaast heeft Lambert een grote interesse in de cultuurhistorie van de Jufferswaard. De wensen voor de restauratie van de steenfabriek/schoorsteen en voor meer informatievoorziening komen voornamelijk voort uit deze interesse. Die wens wordt verder gevoed door de verbinding die mensen met deze fabriek voelen; de fabriek is een belangrijk onderdeel van Renkum en geeft ook de verbinding tussen Renkum en de rivier aan. Uit het motief interesse komt ook de wens voor diverse graslanden; wanneer de graslanden meer divers zijn, zullen er ook meer interessante soorten staan waar mensen zich over kunnen verwonderen. Deze wens komt ook voort uit het motief opgaan: diverse graslanden passen, volgens de leden van de Pilogroep, beter bij een uiterwaardgebied en geven daardoor een meer natuurlijke ervaring waar ze echt in op kunnen gaan. Als laatste heeft Hans ook het motief uitdaging, hij houdt ervan om in de Rijn te zwemmen en om in de Jufferswaard te schaatsen als er ijs ligt. Hoewel Hans zich sterk maakt voor de wens om weer met de fiets over de Fonteinallée en het bruggetje over te kunnen steken naar en van de Noordberg, lijkt dit vooral voort te komen uit de persoonlijke verbinding en herinnering die hij met de Jufferswaard heeft. Vroeger kon er altijd gefietst worden en dat dat nu niet meer kan, geeft het gevoel dat een stukje van die verbinding wordt afgenomen.

"Wij fietsten daar [de Fonteinallée] altijd voor recreatie, dan ging je gewoon langs dat pad, en dan kon je over dat zandpad. Dat is altijd zo geweest, maar de laatste jaren worden er steeds meer borden gezet dat je er niet meer mag fietsen en het raakt overgroeit." (Hans van Oorschot, 2/5/2018)

---

4 Resultaten van de enquête onder inwoners van Renkum en Heelsum

4.1 Inleiding

In dit hoofdstuk wordt gefocust op de mening van de inwoners van Renkum en Heelsum. Hoewel zij geen formele stakeholders zijn in de discussie rond de Jufferswaard, hebben zij, als informele stakeholders, wel een mening. Die mening is belangrijk omdat zij de recreatieve gebruikers zijn van de Jufferswaard waar het de Pilogroep uiteindelijk om gaat. Daardoor kan hun mening de invloed vergroten van de stakeholder die hun mening deelt.

De enquête is door 295 mensen ingevuld, een respons van 7,5% op basis van de flyers. Van deze respondenten waren er 48,5% man en 50,8% vrouw, 2 hebben anders opgegeven. Van de respondenten heeft 6,8% een laag opleidingsniveau, 31,2% midden en 61% hoog, 1% gaf aan zijn/haar opleidingsniveau niet te weten. De gemiddelde leeftijd van de respondenten is 49,7 jaar. Kwa leeftijd en man/vrouw verhouding is dit een goede afspiegeling van de dorpen Renkum en Heelsum. De man/vrouw verhouding in Renkum en Heelsum is erg vergelijkbaar, 49,2% is man en 50,8% is vrouw. De gemiddelde leeftijd in Renkum en Heelsum is 44,7 jaar (Gemeente Renkum, 2018), deze is iets lager dan de gemiddelde leeftijd van de enquête, maar de enquête is vooral uitgezet met de focus op volwassenen; bij de supermarkt is daarop gefocust bij flyer en het is ook te verwachten dat vooral volwassenen reageren op de flyer uit de brievenbus. Dat is ook te zien in de data, de jongste deelnemer aan de enquête was 15 jaar en de oudste 78. Ook deze bovengrens was te verwachten, mensen die veel ouder zijn, zijn over het algemeen minder computervaardig maar recreëren waarschijnlijk ook minder in de Jufferswaard door hun leeftijd. Wanneer alleen de mensen tussen 15 en 78 jaar worden meegenomen in de gemiddelde leeftijd van de dorpen Renkum en Heelsum komt deze ook dicht bij de gemiddelde leeftijd van de enquête uit: op 48,4 jaar. Voor het opleidingsniveau in de dorpen Renkum en Heelsum zijn geen cijfers te vinden, voor de gemeente Renkum zijn er alleen cijfers uit 2013 welke in een grafiek staan, deze laten zien dat ongeveer 55% van de mensen een hoog opleidingsniveau heeft, 40% een midden opleidingsniveau en 5% laag opleidingsniveau (Veiligheids- en gezondheidsregio Gelderland-Midden, 2013). Deze cijfers komen enigszins overeen met het opleidingsniveau van de enquête, maar daarbij moet wel bedacht worden dat deze cijfers voor de gemeente Renkum zijn en er dus meer mensen mee zijn genomen in deze cijfers dan alleen die in de dorpen wonen waar de enquête is uitgezet. Wanneer de scores voor Sociaal-Economische Status (SES) van het Sociaal Cultureel Planbureau, waarin ook het opleidingsniveau is meegenomen, worden bekeken is te zien dat de SES in Oosterbeek (eveneens een dorp in de gemeente Renkum) veel hoger ligt dan in Renkum en Heelsum. Doordat er ongeveer even veel inwoners van de gemeente Renkum in Oosterbeek wonen als er in Renkum en Heelsum samen wonen (SCP, 2016), trekt Oosterbeek waarschijnlijk ook het gemiddelde opleidingsniveau in de gemeente Renkum omhoog. Op basis van de SES van Renkum en Heelsum is het aan te nemen dat er relatief veel hoogopgeleiden mee hebben gedaan aan de enquête. Daarnaast is ook aan te nemen dat er relatief weinig mensen met een laag opleidingsniveau hebben meegedaan aan de enquête aangezien 29,1% van de bevolking van Renkum en 23,9% van Heelsum een laag opleidingsniveau heeft volgens cijfers van NBTC-NIPO Research (NBTC-NIPO Research, 2015). Bij de interpretatie van de resultaten moet daar rekening mee worden gehouden.

Voor het analyseren van de resultaten is een aantal nieuwe variabelen gecreëerd. Er zijn variabelen gemaakt voor het aantal wensen voor de Jufferswaard, het aantal positieve elementen dat mensen in de Jufferswaard zien en het aantal negatieve elementen dat mensen in de Jufferswaard zien. Deze zijn gemaakt door te tellen hoeveel antwoorden mensen gaven bij respectievelijk vraag 9, 4 en 5. Ook zijn de natuurbeelden van de respondenten geanalyseerd door de antwoorden op vragen 16, 17 en 18² te scoren op hoe goed ze bij een bepaald natuurbeeld pasten. Antwoorden die op een wildernisbeeld duiden kregen een score van 1 of 2, afhankelijk van hoe goed ze dat beeld representeerden.

---

² Respectievelijk 4 antwoordmogelijkheden, 3 antwoordmogelijkheden en 4 antwoordmogelijkheden.

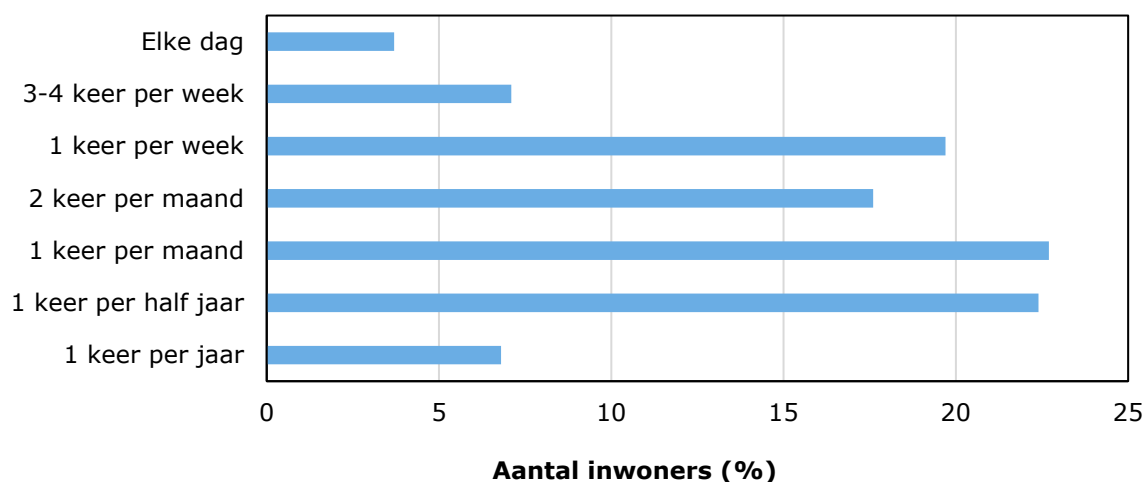
Antwoorden die bij het esthetische beeld pasten kregen een 2 of een 3 en antwoorden bij het functionele beeld een 3 of een 4. Daardoor ontstond een schaal van 3 tot 11 waarbij een 3 een duidelijk wildernis natuurbeld aangaf, een 7 een duidelijk esthetisch beeld en een 11 een duidelijk functioneel beeld. De waarden daar tussenin geven de overgangen tussen de natuurbelden aan. Hoewel de extreem lage waarden en extreem hoge waarden alleen gecreëerd kunnen worden als respondenten op alle vragen vanuit een duidelijk wildernis of functioneel beeld hebben geantwoord, kunnen waarden in het midden niet alleen gecreëerd worden doordat respondenten alleen esthetische antwoorden hebben gegeven, maar ook doordat respondenten een mix van duidelijk functionele en duidelijk wildernis antwoorden hebben gegeven. Om dit na te gaan is met kruistabellen gekeken of er veel van dit soort outliers waren, deze waren er niet. Daardoor kan deze methode om natuurbelden te creëren voor deze enquête gebruikt worden. In de analyse is gefocust op de vraag of een bepaalde wens verklaard kon worden door bepaalde recreatiemotieven, natuurbelden of leeftijd. Daarvoor zijn t-tests gebruikt wanneer de respondenten gemakkelijk in twee groepen konden worden verdeeld (bijvoorbeeld mensen die wel en mensen die geen restauratie van de steenfabriek/schoorsteen willen). Wanneer dat niet het geval was omdat bijvoorbeeld het belang van een bepaalde voorziening, wat op een schaal gemeten is, vergeleken moest worden met recreatiemotieven, natuurbelden of leeftijd, is een Pearson correlatie gebruikt. Daarnaast zijn kruistabellen met de Chi-square statistiek gebruikt om te bekijken of groepen overlappen, bijvoorbeeld of de groep mensen die hebben aangegeven dat ze minder modderige paden willen overlapt met de groep mensen die zegt te wandelen in de Jufferswaard. Ook is een stapsgewijze lineaire regressie uitgevoerd om te bekijken hoe goed bepaalde factoren het rapport cijfer dat mensen voor de Jufferwaard geven verklaren. Bij veel statistieken is naast de significantie (gegeven in de p-waarde) ook de standaard deviatie (SD) gegeven. De standaard deviatie geeft de spreiding in de data aan. Een hoge standaard deviatie betekent dat er meer spreiding is in de groep mensen waarover de statistiek gaat, dit betekent ook dat het gemiddelde de groep mensen minder goed beschrijft dan wanneer de standaard deviatie lager was geweest.

4.2 Recreatiegedrag

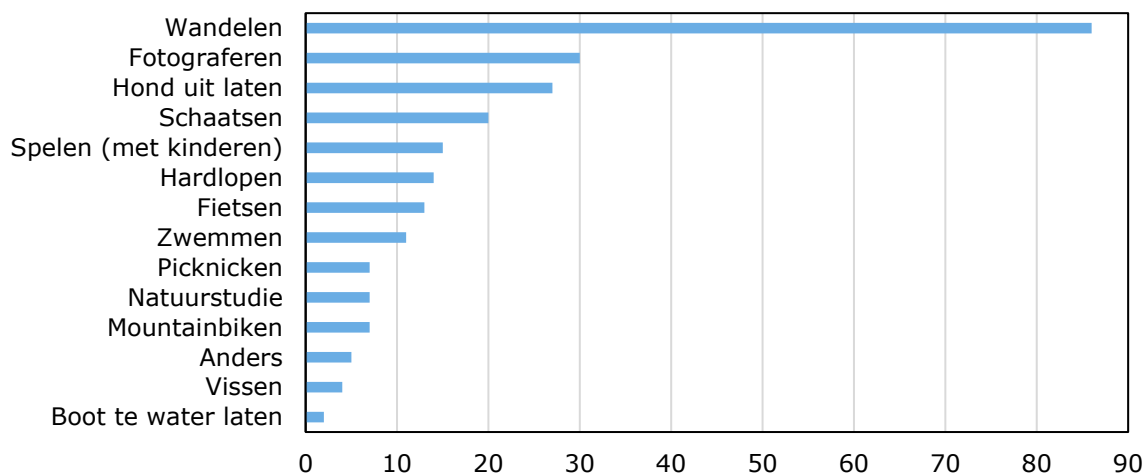
Allereerst is het interessant om te weten wat het recreatiegedrag in de Jufferswaard van de inwoners is omdat daardoor een beeld verkregen kan worden hoe belangrijk de Jufferswaard voor hen als recreatiegebied is. Rond Renkum liggen meerdere natuurgebieden, van alle respondenten bezoekt 9,5% alleen de Jufferswaard, de overige 90,5% bezoekt ook andere gebieden. Een groot deel, 70,8%, van de respondenten komt wekelijks dan wel maandelijks in de Jufferswaard. Figuur 12 laat de frequentie waarmee inwoners de Jufferswaard bezoeken zien. De belangrijkste reden dat inwoners de Jufferswaard bezoeken is omdat het dicht bij huis is (76%), gevolgd door de aanwezige uiterwaard natuur (63%). Wanneer inwoners de Jufferswaard bezoeken, is wandelen de belangrijkste activiteit; 86,4% van de bezoekers komt er wel eens voor een wandeling, daarna zijn de populairste activiteiten fotograferen (29,8%) en de hond uit laten (27,1%), de verdere verdeling van de activiteiten is te zien in figuur 13.

Frequentie waarmee inwoners van Renkum en Heelsum de Jufferswaard bezoeken

Figuur 12 De frequentie waarmee inwoners van Renkum en Heelsum de Jufferswaard bezoeken.

Activiteiten die inwoners van Renkum en Heelsum ondernemen in de Jufferswaard

Figuur 13 De activiteiten die inwoners van Renkum en Heelsum ondernemen in de Jufferswaard.

4.3 Waardering van het aanbod

Inwoners geven de Jufferswaard in haar huidige staat gemiddeld een 7,7 (SD: 0,9), het laagste cijfer dat werd gegeven was een 4 en het hoogste was een 10.

Figuur 14 Het rapportcijfer voor de Jufferswaard is 7,7.

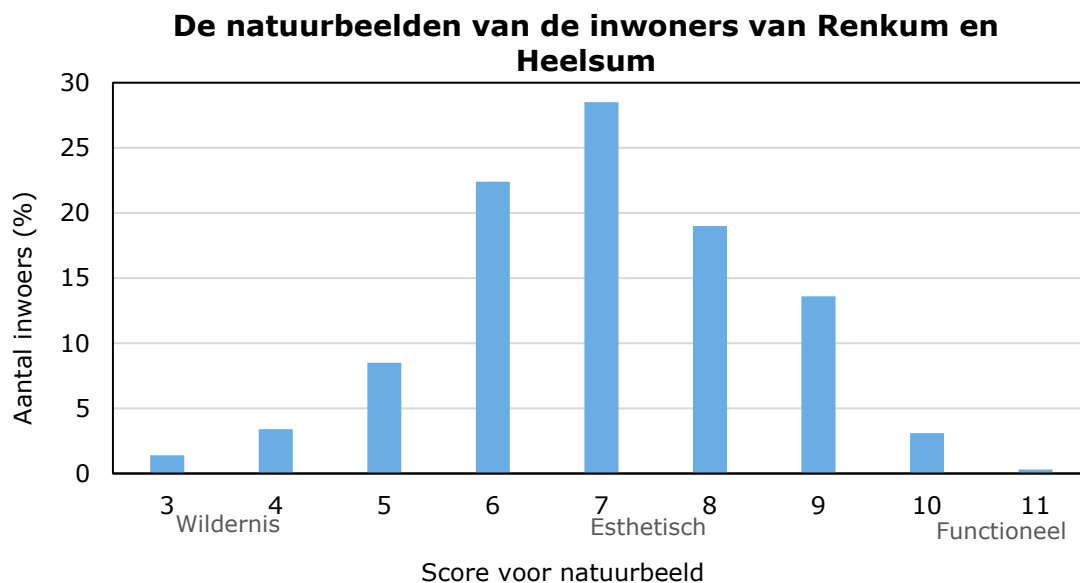
Dit rapportcijfer heeft dus nog niet het gewenste niveau van een 8 van Staatsbosbeheer maar over het algemeen zijn de inwoners dus tevreden over de Jufferswaard. Dat blijkt ook als er wordt gevraagd naar de wensen van de inwoners, in totaal konden zij 14 wensen aangeven, maar gemiddeld geven respondenten 2,4 wensen op (SD: 1,7). De wensen worden in paragraaf 4.5.4 uitgebreid besproken. Aangezien de inwoners relatief weinig wensen hebben, waarderen ze het aanbod in de Jufferswaard; hoe minder wensen mensen hebben, hoe hoger het rapport cijfer is dat zij aan de Jufferswaard geven (Pearson $-0,17$, $p < 0,01$). Verder blijkt dat mensen het zwerfafval (76%) het minste waarderen aan de Jufferswaard gevolgd door de geur (43%) en het uitzicht op Parenco (40%). Mensen die minder negatieve elementen weten te noemen, geven een hoger rapport cijfer aan de Jufferswaard (Pearson $-0,16$, $p < 0,01$). Interessant genoeg is er geen correlatie tussen het aantal positieve elementen dat mensen noemen en het rapportcijfer (Pearson, $p > 0,05$). Dat kan verklaard worden aan de hand van een regressie analyse. Het rapportcijfer wordt het beste verklaard door het aantal wensen wat mensen hebben (Stapsgewijze lineaire regressie, $\beta -0,18$, $p < 0,01$), daarna is het aantal negatieve elementen dat mensen noemen belangrijk (Stapsgewijze lineaire regressie, $\beta -0,16$, $p < 0,01$) en als laatste het aantal positieve elementen (Stapsgewijze lineaire regressie, $\beta 0,15$, $p < 0,05$). Maar, alleen het aantal positieve elementen dat mensen noemen, kan het rapportcijfer niet goed verklaren, daar zijn ook het aantal wensen en het aantal negatieve elementen voor nodig. Samen verklaren deze drie factoren voor 6,8% het rapportcijfer, het blijkt dus dat er ook nog veel andere factoren meespelen. Maar, het blijkt wel dat bij het rapportcijfer vooral wordt gefocust op de elementen die mensen missen of niet waarderen. Dat zou kunnen zijn omdat zij over het algemeen de Jufferswaard al erg waarderen en het rapportcijfer dus vanzelfsprekend hoog is, maar dat de exacte hoogte afhangt van de negatieve elementen. Uit het voorgaande blijkt dus een grote waardering voor de Jufferswaard. Vooral de natuurlijke elementen worden gewaardeerd met de nabijheid van het water (80%), de vogels en de beek (beiden 71%) als hoogtepunten.

"Het is een mooie plek om naar de Rijn te kijken en langs te wandelen. Het is toch altijd wel heel bijzonder om daar te wandelen. [...] En dat poeltje wat er tussen zit, daar zitten echt heel veel vogels te broeden, echt prachtig vind ik dat." (Inwoner, 3/5/2018)

Maar, uit het voorgaande blijkt ook dat er nog wel wensen zijn om de Jufferswaard aantrekkelijker te maken.

4.4 Recreatiemotieven en natuurbeelden

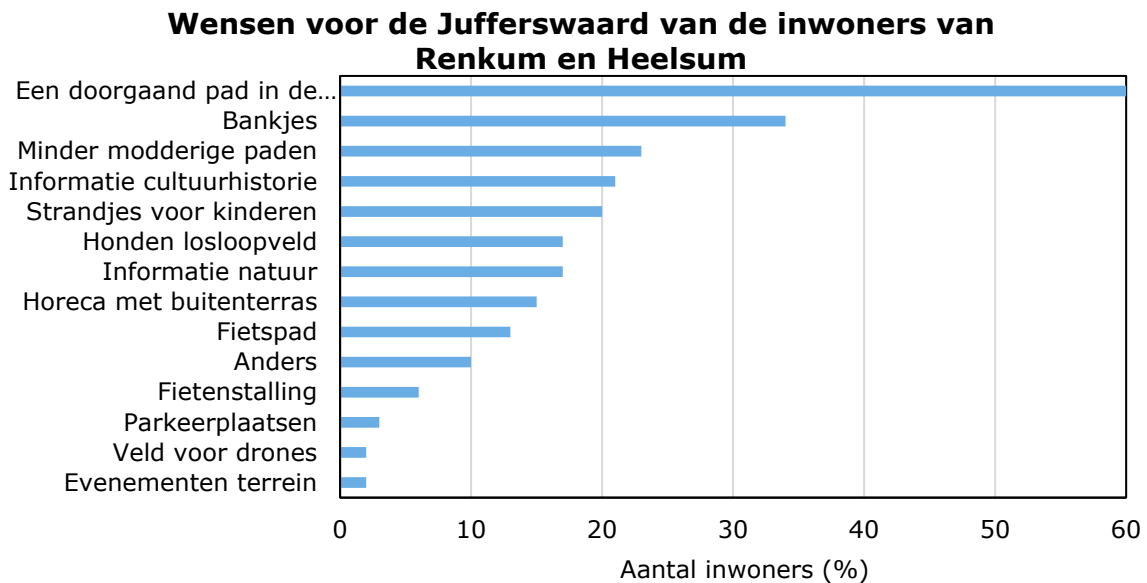
De wensen van de inwoners komen voort uit hun recreatiemotieven, natuurbeelden en het aanbod in het gebied, zoals beschreven is in het theoretisch kader. De recreatiemotieven van de inwoners van Renkum en Heelsum laten zien dat inwoners het meest recreëren met het motief er even tussen uit (34,9% SD: 25,4), de motieven gezelligheid (21,1% SD: 23,0) en opgaan in de natuur (22,5% SD: 24,6) komen iets minder voor en mensen recreëren het minste vanuit uitdaging (11,7% SD: 18,1) en interesse (10,6% SD: 14,9). De recreatiemotieven komen enigszins overeen met het beeld dat de gemeente en Staatsbosbeheer hebben, beiden verwachten dat mensen vooral komen om er even tussen uit te zijn, maar verwachten ook recreatie vanuit de andere motieven (Beleidsmedewerker gemeente Renkum, 9/5/2017; Medewerker Staatsbosbeheer, 22/5/2018). Voor het grootste deel van de recreanten voelt de Jufferswaard erg of heel erg als natuur (71,9%), 27,1% vindt de Jufferswaard enigszins natuur, maar ziet er ook veel menselijke elementen in en 1% vindt de Jufferswaard geen echte natuur meer door de menselijke invloeden. Aangezien vrijwel alle respondenten de Jufferswaard als natuur beschouwen, is het ook belangrijk om hun natuurbeelden te weten en mee te nemen in de analyse van de enquête. Het overheersende natuurbeeld bij de respondenten is esthetisch (47,5%) en een duidelijk wildernis beeld (4,8%) of functioneel beeld (3,3%) kwamen vrijwel niet voor. De overige respondenten bevonden zich tussen de natuurbeelden in zoals in figuur 15 kan worden gezien. Maar, in deze vragen is niet de expressieve dimensie van natuurbeelden meegenomen. Daarover is wel gesproken tijdens de interviews en het blijkt dat dit een erg belangrijke dimensie is voor de geïnterviewden; het is de dimensie die zij het meest benadrukken tijdens het interview. Zij beschrijven de natuur in de Jufferswaard als fantastisch, mooi, gaaf, bijzonder en prachtig en voelen zich verbonden met het gebied. Die verbondenheid wordt gevormd doordat zij erg van de natuur in de Jufferswaard genieten en bij twee kwam de verbondenheid ook voort uit hun persoonlijke herinneringen in het gebied.

Figuur 15 De opgetelde score van inwoners van Renkum en Heelsum op de drie vragen over natuurbeelden. Scores van 3 en 4 geven een duidelijk wildernis natuurbeeld aan, scores van 7 en 8 een duidelijk esthetisch natuurbeeld en van 10 en 11 een duidelijk functioneel natuurbeeld. De scores daar tussen in geven de overgangen tussen de natuurbeelden aan.

4.5 Wensen

De wensen van de inwoners zijn te zien in figuur 16. Voor de belangrijkste wensen zoals geuit door de Pilogroep en de inwoners, zal nu bekeken worden hoe ze verklaard kunnen worden.

Figuur 16 De wensen die de inwoners van Renkum en Heelsum hebben voor de Jufferswaard.

Hoewel de inwoners meer wensen hebben dan alleen die die zijn geuit door de Pilogroep, is het het interessantste om ze naast die van de Pilogroep te leggen omdat de Pilogroep een spreekbuis voor de inwoners wil zijn en omdat een van de doelen van dit onderzoek ook is om te bekijken hoe goed de Pilogroep daarin slaagt.

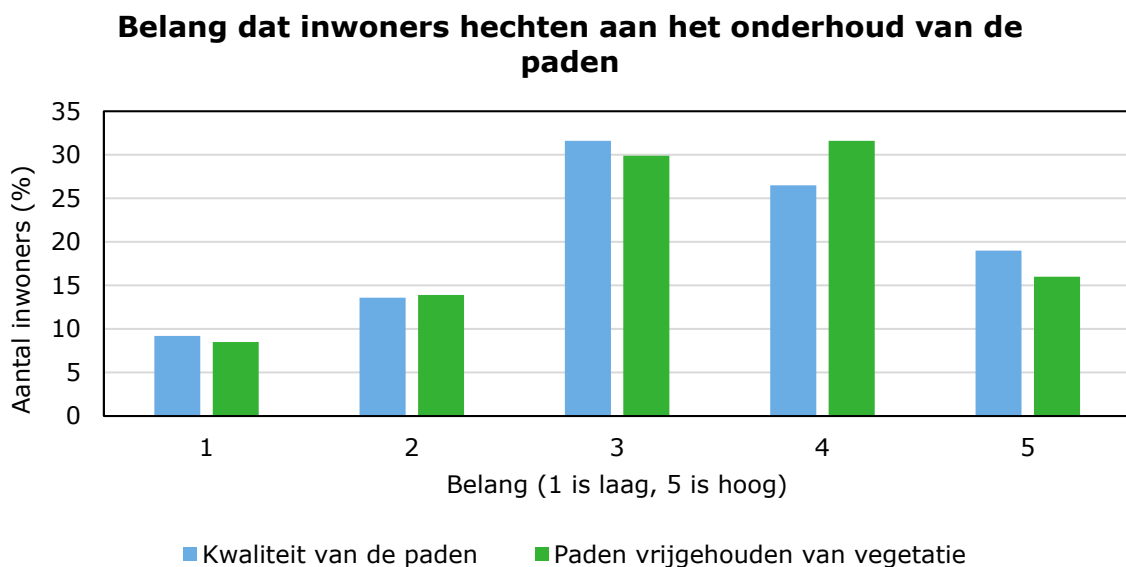
Toegankelijker paden

Ten eerste de wens van de Pilogroep voor minder modderige paden en verbeterde toegankelijkheid van de paden. De wens voor minder modderige paden wordt door 23% van de inwoners gedeeld wat een vrij hoog aantal is in vergelijking met andere onderzoeken. Mensen die hebben aangegeven dat ze graag minder modderige paden willen, hebben geen significant andere recreatiemotieven of natuurbeelden dan mensen die dat niet hebben aangegeven (t-test, $p > 0,05$) en er is ook geen correlatie met mensen die vaak wandelen (Chi-square, $p > 0,05$). Het lijkt er dus op dat deze wens binnen alle groepen mensen leeft, maar dit was niet de enige manier waarop respondenten hun mening konden geven over de toegankelijkheid van de paden. Er is ook aan respondenten gevraagd hoe belangrijk ze de kwaliteit van de paden vinden. Op een schaal van 1 (onbelangrijk) tot 5 (belangrijk) geven zij daarvoor gemiddeld een 3,3 (SD: 1,2), zij vinden de kwaliteit van de paden dus enigszins belangrijk, maar er is wel een spreiding van meningen (figuur 17). Het belang van de kwaliteit van de paden laat een positieve correlatie zien met het motief gezelligheid (Pearson 0,12, $p < 0,05$) en correleert ook positief met een hogere waarde op de schaal van natuurbeelden (Pearson 0,24, $p < 0,01$) wat aangeeft dat mensen met het motief gezelligheid en met een meer esthetisch en functioneel natuurbeeld ook meer waarde hechten aan de kwaliteit van de paden. Er is juist een negatieve correlatie met het motief opgaan in de natuur (Pearson -0,27, $p < 0,01$), wat aangeeft dat mensen met het motief opgaan in de natuur juist minder waarde hechten aan de kwaliteit van de paden.

"Ik heb er zelfs wel eens ingelegen in de modder. Dat ik uitgegleden was. Maar dat hoort er ook gewoon bij, je hoeft niet alles geciviliseerd te hebben." (Inwoner, 3/5/2018)

"Je hebt dat pad dat pal langs de schoorsteen loopt, dat wordt echt een drassige modderpartij, heel erg inderdaad, maar ik vind dat wel wat hebben. Het moet niet te makkelijk worden weet je wel, we hebben genoeg in Nederland wat heel makkelijk begaanbaar is en dit hoeft dat niet te zijn." (Inwoner, 7/5/2018)

Ook is gevraagd naar hoe belangrijk mensen het vinden dat de paden vrijgehouden worden van vegetatie. Op een schaal van 1 (onbelangrijk) tot 5 (belangrijk) geven respondenten daarvoor gemiddeld een 3,3 (SD: 1,2), dit laat weer een matig belang zien met een spreiding van meningen (figuur 17). Ook hier is een positieve correlatie te zien met het motief gezelligheid (Pearson 0,14, $p < 0,05$) en met een hogere waarde op de schaal van natuurbeelden (Pearson 0,33, $p < 0,01$). Daarnaast is er ook een positieve correlatie met het motief uitdaging (Pearson 0,15, $p < 0,01$). Ook is er weer een negatieve correlatie met het motief opgaan in de natuur (Pearson -0,24, $p < 0,01$). De correlaties tussen deze recreatiemotieven en natuurbeelden en het belang van de kwaliteit van de paden en het vrijhouden van vegetatie zijn niet onverwacht. Mensen met het motief gezelligheid hebben graag gemak wanneer ze recreëren (Cottrell, Lengkeek, & Marwijk, 2005; Elands & Lengkeek, 2000; Elands & Lengkeek, 2012) en willen dus liever niet door de modder lopen of moeten bukken voor laaghangende takken. Mensen met een meer antropocentrisch natuurbeeld zullen daarnaast eerder geneigd zijn om deze zaken belangrijk te vinden omdat zij er minder moeite mee hebben om de natuur te manipuleren voor hun gemak (Buijs, 2009a; 2009b). Opvallend is dat het motief uitdaging wel correleert met de vegetatie rond de paden, maar niet met de kwaliteit. Mogelijk is dat doordat mensen die graag in de Jufferswaard hardlopen of mountainbiken over het algemeen vaker met het motief uitdaging recreëren (beiden t-test $p < 0,01$). Zij hebben minder last van modderige paden omdat dat juist extra uitdaging creëert in hun sport, maar laaghangende takken zijn niet prettig tijdens het hardlopen of mountainbiken. Verder geven oudere mensen vaker aan dat ze graag minder modderige paden willen (t-test, $p < 0,01$), wat te begrijpen is omdat zij vaak minder vitaal zijn en daardoor minder makkelijk door de modder lopen. De wens is zelfs zo belangrijk voor sommige mensen dat 7 mensen de moeite namen om dit zelf in te vullen bij

Figuur 17 Het belang dat inwoners hechten aan de kwaliteit van de paden en aan het vrijhouden van de paden van vegetatie. Een 1 geeft een klein belang aan, een 5 een groot belang.

de vraag over wat ze niet waarderen in de Jufferswaard. Al met al is de wens voor beter toegankelijke paden dus belangrijk voor oudere mensen, mensen met de motieven gezelligheid en uitdaging en voor mensen met een meer esthetisch of functioneel natuurbeeld. Daarbij moet wel worden opgemerkt dat de mensen met het motief uitdaging alleen verbetering willen op het punt van vegetatie maar niet op het punt van de modder waarschijnlijk omdat dat juist voor extra uitdaging geeft. Dus ook binnen de

groep die graag een verbetering van de toegankelijkheid wil, zijn er verschillen van mening. Hoewel er een vrij grote vraag is naar verbeterde paden, neemt maar 4% van de mensen de drassigheid van de paden mee in hun afweging om naar de Jufferswaard te gaan. Dit zijn vooral mensen die vaker met het motief opgaan in de natuur recreëren (t-test, $p < 0,05$). Deze relatie is verrassend omdat mensen met het motief opgaan over het algemeen minder belang hechten aan de kwaliteit van de paden, maar dus wel iets vaker hun bezoek laten afhangen van de drassigheid van de paden. Het zou kunnen zijn dat deze mensen het niet echt belangrijk vinden dat de paden verbeterd worden omdat ze er rekening mee houden in hun keuze om de Jufferswaard te bezoeken. Met de overige recreatiemotieven en met natuurbeelden en leeftijd is geen relatie. De kwaliteit van de paden leidt er dus nog niet toe dat veel mensen wegblijven uit de Jufferswaard, maar heeft wel een effect op de bezoekersaantallen. Of de mensen die niet naar de Jufferswaard gaan door de drassige paden dan naar een ander gebied gaan of thuisblijven is niet onderzocht.

Restauratie steenfabriek/schoorsteen

Een andere belangrijke wens van de Pilogroep is de restauratie van de steenfabriek/schoorsteen, 45,8% van de inwoners staat hier achter, al wil 7,5% graag dat de steenfabriek/schoorsteen terug wordt gebracht naar zijn oorspronkelijke staat en 38,3% wil net als de Pilogroep restauratie om de huidige staat te behouden. Van de overige 54,2% vindt 47,8% het juist mooi als de steenfabriek/schoorsteen verder gaat in het ruïne proces en 6,4% steunt die wens omdat ze de steenfabriek/schoorsteen niet belangrijk vinden. De wens voor restauratie kan niet verklaard worden vanuit recreatiemotieven of natuurbeelden en ook leeftijd heeft geen invloed (allen t-test, $p > 0,05$). Andere factoren waarnaar gekeken kan worden om deze wens te verklaren zijn de kennis van respondenten over de steenfabriek/schoorsteen en hoe belangrijk respondenten de fabriek vinden. De inwoners van Renkum en Heelsum zijn enigszins bekend met de cultuurhistorie van de Jufferswaard. De meesten, 69,2%, weten wel iets over de steenfabriek/schoorsteen maar kennen de verdere achtergrond niet, 18% weet er veel over en 12,9% eigenlijk helemaal niets. Hoewel 87,1% wel iets weet over de cultuurhistorie, vinden minder mensen, 70,2%, het belangrijk of heel belangrijk dat de cultuurhistorie van de Jufferswaard wordt uitgedragen. Wel is het zo dat mensen die de steenfabriek/schoorsteen wel gerestaureerd wil zien, over het algemeen meer weten over de cultuurhistorie van de Jufferswaard (t-test, $p < 0,01$) en het ook belangrijker vinden dat de cultuurhistorie wordt uitgedragen (t-test, $p < 0,01$).

Informatie over natuur en cultuurhistorie

Een kleinere wens van de Pilogroep is dat er meer informatie wordt gegeven over de natuur en de cultuurhistorie. Dit zijn ook wensen die bij de recreanten leven, 17% wil graag meer informatie over de natuur en 21% over de cultuurhistorie. Mensen die graag meer informatiebordjes over de natuur willen, hebben over het algemeen vaker de motieven interesse (t-test, $p < 0,01$) en opgaan in de natuur (t-test, $p < 0,05$). Er is geen relatie met natuurbeelden of leeftijd. Deze recreatiemotieven zijn niet verrassend, beide groepen mensen zijn geïnteresseerd in de natuur en zouden daarom een informatiebordje leuk vinden. Bij mensen met het motief interesse is het interesse wel breder, in tegenstelling tot de mensen met het motief opgaan in de natuur willen zij ook vaker bordjes over cultuurhistorie (t-test, $p < 0,01$). Ook hier is geen relatie met natuurbeelden of leeftijd en er is ook geen relatie met hoeveel mensen al over de cultuurhistorie weten (t-test, $p > 0,05$). Wel vinden de mensen die graag informatiebordjes over cultuurhistorie willen, cultuurhistorie ook vaker belangrijk en willen ze vaker dat de steenfabriek/schoorsteen gerestaureerd wordt (beiden t-test, $p < 0,01$). Gemiddeld geven mensen een 3,1 (SD: 1,3) aan hoe belangrijk zij de kwaliteit van de informatie vinden en een 2,6 aan de hoeveelheid informatie (SD: 1,1), beiden op een schaal van 1 (onbelangrijk) tot 5 (belangrijk). De wens voor informatiebordjes heeft dus geen hoge prioriteit voor de gemiddelde recreant, maar is wel belangrijk voor mensen met de motieven opgaan en interesse.

"Ja, dan [na het lezen van een informatiebordje] kijk ik kijk er met andere ogen naar. De meeste mensen lopen pal langs zo'n informatiebordje, maar ik denk dat van de mensen die bewust naar de Jufferswaard gaan om te recreëren, dat misschien een derde ofzo er even de tijd voor zou nemen en ook om naar zo'n dingetje te kijken en te zeggen oh, dat wist ik niet." (Inwoner, 7/5/2018)

De Pilogroep pleit ook voor het toegankelijk maken van het stuk achter Parenco. Hoewel dit niet als duidelijke vraag in de enquête is opgenomen omdat het proces om het gebied toegankelijk te maken gevoelig ligt bij de woonark bewoners die dichtbij dit gebied wonen, is er wel gevraagd of mensen graag een doorlopend pad door de uiterwaarden willen tussen Doorwerth en Wageningen. Voor zo'n pad is ook toegankelijkheid van het stuk achter Parenco nodig. Dit bleek breed gedragen te zijn, 60% van de respondenten gaf aan dit graag te willen zien in de Jufferswaard. Over het algemeen vinden mensen die meer vanuit het motief interesse recreëren dit belangrijk (t-test, $p < 0,05$). Mensen met het motief interesse vinden het vaak leuk om meer over het gebied waar ze zijn te weten te komen (Cottrell, Lengkeek, & Marwijk, 2005; Elands & Lengkeek, 2000; Elands & Lengkeek, 2012), daarom kan het ook interessant zijn om de Rijn zo lang mogelijk te volgen. Een andere reden kan zijn dat deze mensen weten dat ze dan ook langs de oude veerstoep en het oude sluisje komen die in het gebied achter Parenco liggen, wat zij ook interessant vinden. De andere recreatiemotieven gaven geen significant resultaat, net als de natuurbeelden en leeftijd.

Fietsmogelijkheid

Een andere wens binnen de Pilogroep is dat er weer gefietst kan worden op de Fonteinallée tussen het tunneltje onder de N225 en de Noordberg. De mogelijkheid om te fietsen wordt gedeeld door 12,5% van de respondenten. Dit zijn vooral mensen die vaker met uitdaging recreëren (t-test, $p < 0,01$) en hogere waarde op de schaal van natuurbeelden hebben (t-test, $p < 0,01$). Mensen die graag vanuit uitdaging recreëren zijn graag actief bezig, daarom is het ook niet verwonderlijk dat zij graag door de Jufferswaard zouden willen fietsen. Daarnaast hebben mensen met een esthetisch of functioneel beeld er ook minder moeite mee om de natuur aan te passen voor een doel als een fietspad, omdat zij vinden dat de natuur er ook voor de mens is. Maar, mensen die met het motief opgaan in de natuur recreëren delen de wens voor een fietspad vooral niet (t-test, $p < 0,01$). Dit zijn vaak mensen die juist graag in een erg natuurlijke omgeving recreëren en daar past een fietspad niet bij. Er is geen relatie met de andere recreatiemotieven en met leeftijd en ook niet met mensen die graag mountainbiken of fietsen in de Jufferswaard.

Afval

Zowel inwoners als de Pilogroep storen zich aan de hoeveelheid afval in de Jufferswaard, 76,3% van de respondenten geeft aan dat ze zich daaraan storen in de Jufferswaard en op een schaal van 1 tot 5 geven mensen een 4,7 (SD: 0,7) voor hoe belangrijk ze vinden dat het afval wordt opgeruimd en zij geven een 3,6 (SD: 1,2) voor hoeveel overlast ze ervan ervaren. Deze drie waarden zijn de hoogste in de respectievelijke vragen. Mensen die aangeven dat ze overlast van afval ervaren hebben geen duidelijk recreatiemotief of natuurbeeld en er is ook geen relatie met leeftijd (t-tests, $p > 0,05$) en een zelfde beeld komt naar voren wanneer het belang van afval opruimen en de ergernis over afval worden gecorreleerd met de natuurbeelden, recreatiemotieven en leeftijd. Afval is dus een ergernis die breed gedragen wordt door de verschillende groepen recreanten.

Bankjes

Uit de enquête komt ook de wens voor meer bankjes naar voren, 33,9% van de respondenten wil dit graag. Hoewel dit geen wens is van de Pilogroep, wordt er hier toch kort naar gekeken omdat het wel een grote wens is van de inwoners van Renkum en Heelsum. Vooral ouderen willen graag meer bankjes (t-test, $p < 0,01$).

Dit is ook te begrijpen omdat zij vaker een moment nodig hebben om uit te rusten tijdens een wandeling, maar het kan natuurlijk ook zo zijn dat zij even rustig op een bankje om zich heen willen kijken. Er is geen relatie met de recreatiemotieven of natuurbeelden, dus de wens voor meer bankjes lijkt uit alle recreatiemotieven voort te komen, maar dan wel vooral van oudere recreanten.

Figuur 18 Inwoners wensen een bankje en is passend bij de natuurbeelden wildernis en esthetisch.

Losloopveld voor honden

Als laatste komt uit de enquête de wens voor een losloopveld voor honden naar voren, 17% van de respondenten mist dit in de Jufferswaard. Deze wens is niet expliciet door de Pilogroep uitgesproken, maar zij hebben wel uitgesproken dat ze zich storen aan loslopende honden. Over het algemeen ervaren mensen weinig overlast van loslopende honden (gemiddeld 2,5 op een schaal van 1 tot 5, SD: 1,4), maar 9 mensen namen wel de moeite om 'loslopende honden' zelf in te vullen bij de vraag wat zij niet waarderen aan de Jufferswaard. De wens voor een losloopveld zou dan ook van twee groepen mensen kunnen zijn: mensen die veel overlast ervaren van loslopende honden en daarom graag willen dat er een plek komt waar de honden los mogen zodat zij die plek kunnen ontwijken, en mensen die juist geen overlast ondervinden van de honden en ze graag los willen laten, wat overeenkomt met de groep die naar de Jufferswaard komt om zijn hond uit te laten (t-test, $p < 0,01$). Het blijkt dat de wens voor een losloopveld van deze laatste groep komt, mensen die over het algemeen minder overlast ervaren van loslopende honden, willen een losloopveld (t-test, $p < 0,01$) net als de mensen die naar de Jufferswaard komen om hun hond uit te laten (Chi-square, $p < 0,01$).

"Daar [bij de broedende vogels] moet je nou even niet met de hond loslopen, dat moet je gewoon niet doen. Maar verder vind ik het wel doodzonde dat je eigenlijk nergens met de hond daar los mag lopen. [...] Want wat loopt er.. weidevogels oké, maar wat loopt daar nou aan herten, reeën, noem maar op. Het is veel te klein, daar loopt niks."
(Inwoner, 17/5/2018)

Verder blijkt dat mensen die vaker met het motief interesse recreëren liever geen losloopveld voor honden willen (t-test, $p < 0,05$). Een reden hiervoor zou kunnen zijn dat zij vinden dat honden de natuur verstoren, wat ten koste gaat aan hun recreatieplezier. Er is geen relatie met andere recreatiemotieven gevonden en ook niet met natuurbeelden. Wel is het zo dat mensen die een losloopveld willen, over het algemeen denken dat de natuur veerkrachtiger is (t-test, $p < 0,01$). Bij al deze wensen is ook gekeken of het opleidingsniveau van de respondenten een rol speelde, dit was in geen van de gevallen zo.

Als het gaat over het verwezenlijken van deze wensen en over beheer in het algemeen, dan vindt het overgrote deel, 62%, dat partijen als de gemeente, de provincie en het Waterschap aan het beheer moeten bijdragen vanuit hun maatschappelijke verantwoordelijkheid. Daarnaast vindt 22% dit vooral de taak van de beheerder en 16% vindt dat bezoekers op een manier bij zouden moeten dragen aan het onderhoud. Hieruit blijkt dat inwoners vinden dat onderhoud en recreatie in de Jufferswaard zeker niet alleen een taak van Staatsbosbeheer is als primaire beheerder, maar ook dat de overheid daaraan zou moeten bijdragen.

Bij de bovenstaande wensen voor recreatie en cultuurhistorie moet wel bedacht worden dat wanneer mensen moeten aangeven hoe belangrijk ze natuur, cultuurhistorie en recreatie in de Jufferswaard vinden ten op zicht van elkaar, dat ze natuur relatief het belangrijkste element in de Jufferswaard vinden (60,7% SD: 21,4), gevolgd door recreatie (21,1% SD: 16,3) en cultuurhistorie (18,3% SD:

15,1). Dit geeft ook aan dat hoewel zij wensen voor recreatie en cultuurhistorie hebben, de natuur voor veel mensen toch het belangrijkste element in de Jufferswaard is.

Uit de enquête kwamen meer wensen naar voren dan hierboven beschreven zijn. Maar, omdat deze wensen niet overeenkomen met die van de Pilogroep of met die van andere stakeholders, worden die niet uitgebreid besproken. Wel is het goed voor de Pilogroep om kennis te nemen van deze wensen omdat zij uiteindelijk de mening van de inwoners van Renkum en Heelsum willen uitdragen. De wensen zijn te zien in figuur 16. Een ander belangrijk gegeven is dat 13% van de inwoners aangaf dat zij eigenlijk geen recreatievoorzieningen in de Jufferswaard missen, een respondent zei daarbij: *"Eerlijk gezegd zou ik niks toe voegen en eerder iets weg houden, het simpele ervan is juist zo mooi".*

Figuur 19 De Jufferswaard met op de achtergrond de schoorsteen van de oude steenfabriek/schoorsteen.

---

5 De invloed van natuurbeelden en goede relaties

In dit hoofdstuk worden de antwoorden op de deelvragen in perspectief geplaatst; hoe relateert de informatie uit de verschillende deelvragen aan elkaar en wat betekent dat voor de situatie rond de Jufferswaard? Als de Pilogroep haar wensen verwezenlijkt wil zien in de Jufferswaard, heeft zij de andere stakeholders nodig aangezien die invloedrijker zijn. Maar, zoals beschreven, worden de wensen van de Pilogroep niet geheel gedeeld door de andere stakeholders wat leidt tot een patstelling waarbij het voor de Pilogroep erg moeilijk wordt om haar wensen te verwezenlijken. In dit hoofdstuk zal ten eerste gekeken worden hoe de natuurbeelden van de verschillende stakeholders hun wensen ingeven en hoe die natuurbeelden verschillen tussen meer en minder invloedrijke stakeholders. Vanaf daar zal bekeken worden hoe de verhoudingen tussen de stakeholders verbeterd kunnen worden. Daarnaast zal worden ingegaan op in hoeverre de mening van de inwoners van Renkum en Heelsum overeenkomt met die van de andere stakeholders en specifiek met die van de Pilogroep en wat dat betekent voor de positie van de Pilogroep.

5.1 Het effect van natuurbeelden

Buijs, Elands en Langers (2009) laten in hun werk zien dat natuurbeelden een belangrijke factor zijn in wat voor natuur mensen waarderen. Natuurbeelden kunnen beter de voorkeur voor een bepaald landschap voorspellen dan sociaal-demografische factoren zoals leeftijd, educatie en geslacht. Op eenzelfde manier kunnen natuurbeelden ook gebruikt worden om te begrijpen waar de wensen van verschillende stakeholders vandaan komen zoals hier gedaan zal worden (Buijs & Elands, 2013).

De wensen van Staatsbosbeheer zijn gestoeld op een wildernis natuurbeeld dat wat kleine neigingen naar het esthetische beeld vertoont. Vanuit dit beeld plaatsen ze de natuur voorop in de Jufferswaard, recreanten zijn welkom, maar mogen deze plek niet te veel verstoren. Dat betekent dat Staatsbosbeheer ook vooral uit het belang van de natuur denkt en het belang van recreanten secundair ziet. Dit geeft al een eerste mismatch met het natuurbeeld van de Pilogroep die een (zwak)-antropocentrisch beeld heeft: natuur is belangrijk, maar het moet wel toegankelijk en beleefbaar zijn en daarvoor mag het best beheerd worden. De wensen van de Pilogroep hebben allemaal als doel om de beleving van de recreant te verbeteren. Hoewel Staatsbosbeheer daar niet tegen is, is dat niet haar primaire doel in de Jufferswaard. Wat het niet makkelijker maakt voor de Pilogroep is dat de invloedrijkste stakeholder, de provincie, ook een wildernisbeeld met ecocentrische waarden heeft. De twee invloedrijkste stakeholders waarvan de Pilogroep het meest afhankelijk is, hebben dus niet alleen andere wensen, maar ook andere waardes dan de Pilogroep. Uit die waardes volgt ook een andere waardeoriëntatie dan die van de Pilogroep: waar de Pilogroep beheer voor zowel gebruikers als voor de natuur zelf belangrijk vindt, vinden Staatsbosbeheer en de provincie beheer vooral belangrijk voor het behalen van de natuurwaarden. Wel komen de Pilogroep, Staatsbosbeheer en de provincie overeen in de cognitieve dimensie van hun natuurbeelden: alle drie zien zij de natuur als fragiel. Maar, de wensen die zij daaraan verbinden verschillen. Waar de Pilogroep denkt dat een beetje zand geen probleem is voor de natuur, zien de provincie en Staatsbosbeheer daar wel een probleem omdat het gebiedvreemd materiaal is wat een effect heeft op de natuur. De overtuiging van fragiliteit leidt in dit geval dus nog steeds tot andere bijbehorende overtuigingen. Dit wordt mogelijk veroorzaakt doordat Staatsbosbeheer en de provincie ook meer kennis over fragiliteit hebben waarop zij hun oordeel kunnen baseren. Het is voor alle stakeholders ook moeilijk om in die overtuigingen te schuiven doordat die overtuigingen goed passen bij hun respectievelijk ecocentrische en (zwak)-antropocentrische waardes. Dit verschil in natuurbeelden is een eerste verklaring voor de patstelling tussen Staatsbosbeheer en de Pilogroep. Een tweede verklaring kan gevonden worden in de nadruk op de verschillende dimensies binnen de natuurbeelden. De normatieve en cognitieve dimensie verklaren de wensen van Staatsbosbeheer en de provincie goed, maar bij de Pilogroep verklaren die alleen de

---

brede wens voor toegankelijkheid. Bij de Pilogroep is vooral de beleving die zij van de Jufferswaard hebben, de expressieve dimensie, belangrijk om hun specifieke wensen te verklaren. De nadruk op enerzijds de normatieve en cognitieve dimensie van de natuurbeelden bij Staatsbosbeheer en de provincie, en anderzijds op de expressieve dimensie bij de Pilogroep, laat een volgende mismatch tussen de Pilogroep en de twee invloedrijkste stakeholders zien.

De gemeente Renkum en het Waterschap zouden een rol kunnen spelen in het lostrekken van de patstelling tussen Staatsbosbeheer en de Pilogroep, maar het is onwaarschijnlijk dat zij dit zullen doen. De gemeente Renkum deelt met de Pilogroep de wens voor toegankelijke en beleefbare natuur vanuit haar zwak-antropocentrische waarden. Maar, de invulling van die wens ziet zij anders. Zij deelt de overtuiging dat de natuur fragiel is met de Pilogroep, Staatsbosbeheer en de Provincie en wil de recreatiedruk dus niet verhogen in de Jufferswaard. Dat is ook niet nodig omdat er andere gebieden rond Renkum zijn die goed begaanbaar zijn. De waardeoriëntatie van de gemeente past dan ook niet bij die van de Pilogroep, maar juist bij die van Staatsbosbeheer: het doel van beheer in de Jufferswaard is de natuur ondersteunen. Om dat doel te bereiken vertrouwt de gemeente op de kennis van Staatsbosbeheer over natuur en recreatie. De gemeente heeft ook niet de intrinsieke invloed om het beleid van Staatsbosbeheer te veranderen, zij zou daar alleen vanuit haar goede relatie met Staatsbosbeheer invloed op kunnen uitoefenen. Wel zou de gemeente wensen die niet in de Jufferswaard verwezenlijkt kunnen worden, kunnen oppakken voor het grasveld op de veerstoep waar zij eigenaar van zijn. Dit zou ook gewaardeerd worden door de inwoners van Renkum en Heesum omdat zij vinden dat de gemeente een zekere maatschappelijke verantwoordelijkheid heeft. Het Waterschap heeft een vergelijkbare positie. Ook zij hebben een esthetisch natuurbeeld net als de Pilogroep, maar ook zij hebben geen directe wensen voor recreatie in de Jufferswaard en zien recreatie als taak van Staatsbosbeheer. Daarbij willen zij zeker ondersteunen, maar dan wel in samenwerking met Staatsbosbeheer en niet op eigen initiatief. De zwak-antropocentrische waardes leiden dus ook hier niet tot dezelfde waardeoriëntaties als bij de Pilogroep. Waar de Pilogroep beheer voor gebruik belangrijk vindt, is het Waterschap vooral gefocust op de natuur ondersteunen en daarbij tegelijkertijd het esthetische aspect van de natuur naar voren brengen. Ook het Waterschap kan alleen vanuit hun goede relatie met Staatsbosbeheer invloed uitoefenen voor meer beheer gericht op recreatie. De vraag is bij zowel het Waterschap als de gemeente of zij dit ook zullen doen omdat het niet past bij hun wensen en waardeoriëntaties voor de Jufferswaard.

Parenco kan geen directe rol spelen om de patstelling tussen de Pilogroep en Staatsbosbeheer los te trekken. Hoewel zij evenveel invloed heeft als de gemeente, ligt die invloed wel op een ander vlak. Waar de gemeente gemakkelijk haar stem kan laten horen in de discussie rond de Jufferswaard vanuit haar rol als betrokken overheidsinstantie, is Parenco niet eerder betrokken geweest in discussies rond de Jufferswaard en heeft ook geen wensen voor het gebied. Parenco wil vooral maatschappelijk betrokken zijn en wil uit dat motief de Pilogroep eventueel bestuurlijk of juridisch ondersteunen. Verder zou Parenco ook financiële ondersteuning kunnen bieden, maar het is de vraag of zij initiatieven financieel zal ondersteunen die niet breed gedragen worden door de stakeholders. Daarom komt Parenco's invloed pas echt in beeld als de Pilogroep overeenstemming heeft bereikt over haar wensen en als die gefinancierd zouden moeten worden. Wel kan Parenco een van de wensen van de Pilogroep verwezenlijken buiten de andere stakeholders om: ze kan het gebied achter de fabriek toegankelijk maken.

Uit het bovenstaande blijkt dat vergelijkbare natuurbeelden niet altijd leiden tot vergelijkbare wensen zoals te zien is bij de Pilogroep, de gemeente en het Waterschap. Dit lijkt te komen doordat natuurbeelden zijn opgebouwd uit meerdere factoren die een complexe relatie met elkaar hebben (Buijs, 2009a, 2009b). Uit dezelfde brede waardes en overtuigingen komen niet altijd dezelfde waardeoriëntaties naar voren doordat de nuances binnen die waardes en overtuigingen verschillen. Maar juist door op deze nuances te focussen, is het ook mogelijk om tot oplossingen te komen zoals in het hoofdstuk conclusie beschreven staat. Zo zijn er ook nuances in het relatieve belang dat de verschillende stakeholders toekennen aan de verschillende dimensies van de natuurbeelden (Buijs & Elands, 2013). Bij de Pilogroep ligt de nadruk vooral op de expressieve dimensie. De normatieve en cognitieve dimensie van hun esthetische natuurbeeld is minder belangrijk in het vormen van hun wensen en dient vooral om ze te legitimeren. Bij Staatsbosbeheer en de provincie ligt de nadruk juist

---

op de normatieve dimensie van natuurbeelden en ook bij het Waterschap en de gemeente is die erg belangrijk. Staatsbosbeheer en de provincie communiceren hoofdzakelijk vanuit hun objectieve kennis en hun ecocentrische waarden. Hoewel zeker bij Staatsbosbeheer duidelijk is dat de expressieve dimensie van natuurbeelden onder die objectieve kennis schuilgaat, komt dit niet tot zijn recht in de communicatie. Deze communicatie strookt dus niet met de expressieve dimensie waaruit de Pilogroep, maar ook de inwoners van Renkum en Heelsum, vooral naar de Jufferswaard kijken. Dit is een beeld wat vaker te zien is in de communicatie tussen beheerders en recreanten. Staatsbosbeheer kan hierop inspelen door haar communicatie meer naar de expressieve dimensie te verplaatsen omdat zij vanuit die dimensie waarschijnlijk de mening van de Pilogroep beter kan begrijpen en omdat de communicatie vanuit die dimensie waarschijnlijk ook beter begrepen wordt door de Pilogroep (Buijs & Elands, 2013). Daarnaast is, zoals Buijs en Elands (2013) en Schouten (2010) beschrijven, het begrijpen van elkaars natuurbeelden een belangrijke stap om dichterbij elkaar te komen en tot oplossingen te komen voor de patstelling. Dat blijkt ook in dit geval erg belangrijk te zijn en is iets waar alle stakeholders, maar vooral de Pilogroep en Staatsbosbeheer, aan bij kunnen dragen.

5.2 De invloed van goede relaties

Natuurbeelden en beschouwingen zijn niet de enige belangrijke factor in het oplossen van de patstelling. De literatuur over stakeholder analyses laat zien dat ook de relaties tussen stakeholders erg belangrijk zijn (Prell, Hubacek & Reed, 2009; Reed et al., 2009). Dat kan ook gezien worden in de relatie tussen de gemeente, Staatsbosbeheer en het Waterschap. Hoewel het Waterschap en de gemeente in hun natuurbeeld dichterbij de Pilogroep staan, staan zij achter Staatsbosbeheer vanuit hun goede relatie en het vertrouwen in Staatsbosbeheer dat daaruit voortkomt.

Sociaal kapitaal tussen stakeholders speelt dus een belangrijke rol, maar dit lijkt niet aanwezig te zijn tussen de twee stakeholders met de meeste wensen: de Pilogroep en Staatsbosbeheer. Zoals gezegd heeft de Pilogroep een slechte relatie met Staatsbosbeheer. Vanuit die slechte relatie vinden zij het ook lastig om zich goed in elkaar in te leven, wat vooral bij de Pilogroep erg duidelijk wordt, bijvoorbeeld wanneer zij zeggen dat Staatsbosbeheer “overdrijft” bij hun standpunt over gebiedsvreemd materiaal. Zoals hierboven besproken is juist die inleving zo belangrijk, maar om dat te bereiken moeten eerst een aantal andere stappen worden gezet, zoals bleek uit de reacties van de Pilogroep en van andere stakeholders op de Pilogroep.

Zowel de Pilogroep als Staatsbosbeheer vinden dat de communicatie slecht verloopt. De Pilogroep vindt dat Staatsbosbeheer niet communiceert en Staatsbosbeheer vindt de communicatie van de Pilogroep verwarrend en niet altijd prettig overkomen. Ook de gemeente vindt het moeilijk om een eenduidig beeld van de Pilogroep te krijgen. Die verwarring wordt veroorzaakt doordat de Pilogroep niet altijd een eenduidig geluid naar de andere stakeholders toe laat horen. Verder lijkt het alsof de Pilogroep veel verschillende wensen tegelijk aan Staatsbosbeheer heeft laten horen waardoor Staatsbosbeheer juist terughoudend werd. Beide problemen lijken voort te komen uit het probleem met sociaal kapitaal binnen de Pilogroep: er zijn geen duidelijke gedeelde normen en waarden binnen de Pilogroep, op de gedeelde passie voor de Jufferswaard na. Binnen de Pilogroep lijkt dat niet tot problemen te leiden: het aanwezige sociaal kapitaal is genoeg om mensen met een vergelijkbare achtergrond te verbinden. Maar, sociaal kapitaal moet naar buiten toe op een andere manier worden ingezet, namelijk om mensen met verschillende achtergronden te verbinden, wat over het algemeen minder makkelijk is (van Dam et al., 2017). Daarvoor lijkt niet genoeg sociaal kapitaal binnen de Pilogroep aanwezig te zijn, waardoor het probleem met sociaal kapitaal binnen de Pilogroep doorwerkt in het sociaal kapitaal dat ze opbouwen naar andere stakeholders toe. Vertrouwen is een belangrijke pijler onder dat sociaal kapitaal (Hassink et al., 2016), maar door het verwarrende geluid vinden de andere stakeholders het moeilijk om op de Pilogroep te vertrouwen. Juist vertrouwen kan ertoe leiden dat stakeholders die in de formele sfeer opereren, zich meer geneigd voelen om losser met de formele aspecten van de relatie, zoals regelgeving, om te gaan (Hassink et al., 2016) wat voor de Pilogroep erg prettig zou zijn. Wel is het zo dat niet alleen de Pilogroep verwarrende signalen afgeeft, ook Staatsbosbeheer is niet geheel consistent in haar communicatie over wat wel en niet in de

---

Jufferswaard mag. De borden bij de verschillende ingangen van de Jufferswaard geven verschillende informatie. Het zou daarom goed zijn als Staatsbosbeheer niet alleen van de Pilogroep vraagt om een eenduidig geluid te laten horen, maar dat zelf ook doet in haar bebording. Ook dat zou ten goede komen aan het vertrouwen tussen de stakeholders.

Om dat vertrouwen op te bouwen, moet nog een stap terug worden gedaan, de manier van communicatie moet verbeterd worden. Staatsbosbeheer ervaart de communicatie niet altijd als prettig. Dat lijkt te komen doordat de Pilogroep hoge verwachtingen heeft van Staatsbosbeheer en wanneer die niet verwezenlijkt worden, -zoals toen Staatsbosbeheer besloot om niet in de begeleidingscommissie te gaan- reageert de Pilogroep erg teleurgesteld. Die reactie schiep ook geen vertrouwen bij Staatsbosbeheer. Daarnaast vindt de Pilogroep het lastig dat Staatsbosbeheer in hun beleving niet communiceert. Het probleem lijkt vooral de frequentie van de communicatie te zijn, want zowel Staatsbosbeheer als de Pilogroep zeggen dat er wel communicatie is. Het lijkt er dus op dat de Pilogroep te hoge verwachtingen heeft van de acties die Staatsbosbeheer kan ondernemen in en voor de Jufferswaard en de frequentie waarmee Staatsbosbeheer kan communiceren. Wanneer Staatsbosbeheer die verwachtingen niet waar kan maken, doordat de boswachter publiek nog erg veel gebieden heeft naast de Jufferswaard, leidt dat tot frustratie bij de Pilogroep. Hassink et al. (2016) schrijven dat het belangrijk is dat stakeholders met elkaar in gesprek blijven over elkaars verwachtingen. Dat is ook voor de Jufferswaard van belang. Dat hoeven niet alleen verwachtingen in de vorm van wensen te zijn, maar ook verwachtingen over bijvoorbeeld hoeveel tijd ieder aan de Jufferswaard kan besteden.

5.3 De invloed van de inwoners van Renkum en Heelsum

In de discussie rond de Jufferswaard zegt de Pilogroep de wensen van de inwoners van Renkum en Heelsum te behartigen, maar uit de enquête data blijkt dat niet alle wensen van de Pilogroep even breed gedragen worden door de inwoners. Waar de Pilogroep een verbetering van de paden en de restauratie van de steenfabriek/schoorsteen boven aan haar wensenlijstje heeft staan, is dit bij de inwoners van Renkum en Heelsum met stip een vermindering in de hoeveelheid afval in de Jufferswaard. Dit is een wens waarin alle stakeholders zich kunnen vinden en dat leidt ook niet tot discussie onder de stakeholders. Wel blijkt het voor de Pilogroep heel positief te zijn dat ze haar afvalopruimacties inzet om andere stakeholders te tonen dat ze bezig is om een van de belangrijkste wensen van de inwoners en van de stakeholders, in praktijk te brengen. De tweede grote wens onder de inwoners, een doorlopend pad in de uiterwaarden tussen Doorwerth en Wageningen, leidt ook niet tot veel discussie onder de stakeholders. Deze wens heeft niet direct betrekking op de Jufferswaard en is daarom voor veel stakeholders niet van belang. Alleen de Pilogroep en Parenco zijn hiermee bezig; zij praten over het toegankelijk maken van het stuk achter Parenco en het lijkt alsof daar al enigszins overeenstemming over is.

De wens waarvoor de Pilogroep vooral ondersteuning nodig heeft in haar discussie met Staatsbosbeheer, is die voor beter toegankelijke paden. De Pilogroep streeft naar minder modder en begroeiing. Deze wens wordt gedeeld door bijna een kwart van de recreanten, wat een behoorlijk aantal is. Daarmee kan de Pilogroep laten zien dat haar wens ook echt gedeeld wordt door de inwoners van Renkum en Heelsum, wat de Pilogroep een beetje extra invloed geeft. Maar, de toegankelijkheid van de paden wordt maar enigszins belangrijk gevonden door inwoners en maar 4% laat zijn bezoek afhangen van de drassigheid van de paden. Dit geeft kracht aan de mening van Staatsbosbeheer dat er ook prima gerecreëerd kan worden in de Jufferswaard zonder een verbetering van de paden. Wat de mening van Staatsbosbeheer verder onderbouwt, is dat vooral mensen met het motief 'gezelligheid' de paden graag verbeterd willen zien terwijl mensen met het motief 'opgaan in de natuur' daar geen behoefte aan hebben. Voor Staatsbosbeheer is de Jufferswaard een kleine wildernis waar juist het motief 'opgaan in de natuur' tot zijn recht komt. Voor goed verharde paden kunnen mensen met het motief 'gezelligheid' ook elders rond Renkum terecht. Bijvoorbeeld bij het Beekdal, daar staat ook het informatiecentrum en horeca wat ook voorzieningen zijn die mensen met het motief 'gezelligheid' waarderen. Een argument van Staatsbosbeheer zou dus kunnen zijn dat er juist voor de

---

mensen met het motief 'gezelligheid' al een plek is, terwijl die voor mensen met het motief 'opgaan' zou worden weggenomen als de paden in de Jufferswaard verbeterd zouden worden. Maar, ook mensen met het motief 'uitdaging' die graag mountainbiken in de Jufferswaard lijken belang te hebben bij de modderigheid van de paden. Zij willen wel minder begroeiing rond de paden, maar waar bij het motief 'gezelligheid' er zowel een relatie met begroeiing als met kwaliteit van de paden is en het dus over de algehele toegankelijkheid van de paden gaat, is dat bij het motief 'uitdaging' niet het geval. Dat kan er op duiden dat het voor mountainbikers positief is wanneer wel de begroeiing en niet de paden worden aangepakt. Aangezien mountainbiken een doorn in het oog is van Staatsbosbeheer, zou het misschien juist positief zijn voor Staatsbosbeheer om iets aan de paden te doen. Al met al legitimeren de inwoners van Renkum en Heelsum dus zowel de wens van Staatsbosbeheer als die van de Pilogroep, wat de patstelling niet opheft.

De restauratie van de steenfabriek/schoorsteen is ook een belangrijk onderwerp voor de Pilogroep. Minder dan de helft van de inwoners van Renkum en Heelsum steunt deze wens en binnen die groep is ook verdeeldheid over hoe de steenfabriek/schoorsteen dan gerestaureerd zou moeten worden: terug naar de oorspronkelijke staat of de huidige staat behouden. Een kleine meerderheid van de inwoners vindt dat de steenfabriek/schoorsteen juist niet gerestaureerd moet worden. Over het algemeen zijn dit echter wel mensen die minder in cultuurhistorie geïnteresseerd zijn. Zij zullen het dus ook minder erg vinden als de steenfabriek/schoorsteen wel gerestaureerd wordt omdat zij zich er minder mee bezig houden. Deze resultaten doen dus enigszins af aan de invloed van de Pilogroep als het om de restauratie van de steenfabriek/schoorsteen gaat, maar de Pilogroep kan wel het argument gebruiken dat zij ook niemand erg benadeelt als de steenfabriek/schoorsteen wel gerestaureerd zou worden. Gelukkig voor de Pilogroep is de restauratie geen groot twistpunt onder de stakeholders: hoewel de meeste stakeholders geen interesse in de restauratie hebben, hebben zij er ook geen probleem mee als de Pilogroep geld inzamelt en als de habitat van de vleermuizen behouden blijft. Naast de restauratie, zou de Pilogroep ook graag zien dat er meer informatie verstrekt wordt over de cultuurhistorie van de Jufferswaard. Deze wens wordt door 21% van de inwoners gedeeld. Dit zijn vooral mensen die in de Jufferswaard recreëren vanuit het motief interesse en die ook het belang van de steenfabriek/schoorsteen inzien. Hoewel 21% weer een relatief grote groep is, is dit niet de groep waar Staatsbosbeheer zich op richt in beheer. Staatsbosbeheer vindt dat men voor interesse in het gebied naar het informatiecentrum kan en dat alleen cultuurhistorische pareltjes extra uitgelicht moeten worden door middel van informatievoorziening. Naast informatie over de cultuurhistorie, wil 17% van de recreanten net als de Pilogroep extra informatievoorziening over de natuur. Dit zijn mensen die met de motieven opgaan in de natuur en interesse recreëren en vooral die eerste groep is een belangrijke doelgroep van Staatsbosbeheer voor de Jufferswaard. Dit zou als argument gebruikt kunnen worden door de Pilogroep om voor informatievoorziening over de natuur te pleiten. Het is echter wel de vraag of informatie over de natuur toegevoegde waarde heeft voor deze groepen; zij weten vaak al veel over de natuur. Het type informatie moet voor hen dus wel meerwaarde hebben.

Daarnaast leeft binnen de Pilogroep en onder 12,5% van de inwoners van Renkum en Heelsum de wens voor een fietspad in de Jufferswaard. Dit is geen erg grote groep, maar daarmee heeft de Pilogroep toch een redelijke achterban. Fietsen is op dit moment verboden in de Jufferswaard en zowel de provincie als Staatsbosbeheer staan er niet voor open om dat te veranderen. Vooral mountainbiken is een doorn in het oog van deze twee stakeholders, maar er is geen relatie tussen de mensen die graag mountainbiken en die een fietspad willen in de Jufferswaard. Dat een fietspad mountainbikers zou aantrekken is dus geen argument om het tegen te houden. Wel is het zo dat de mensen die een fietspad willen vooral met het motief uitdaging recreëren en zij hebben een meer esthetisch of functioneel beeld. Staatsbosbeheer heeft juist een wildernis beeld voor ogen bij de Jufferswaard en zal dan ook niet geneigd zijn om een esthetisch of functioneel beeld te faciliteren. Daarnaast willen mensen met het motief opgaan in de natuur geen fietspad in de Jufferswaard. Zoals gezegd focust Staatsbosbeheer zich vooral op deze groep en ook dat zou een argument kunnen zijn voor Staatsbosbeheer om geen fietspad aan te leggen.

Als laatste de wens is 17% van de inwoners voor een loslooppveld voor honden. Zowel de Pilogroep als Staatsbosbeheer ergeren zich aan de loslopende honden. De Pilogroep heeft wel eens als oplossing geopperd dat er een kleine zone zou kunnen komen voor loslopende honden, maar uit de resultaten

blijkt dat dit juist een wens is die breed gedragen wordt onder hondenbezitters en niet door mensen die overlast ervaren van honden. Daarom zouden zowel de Pilogroep als Staatsbosbeheer waarschijnlijk liever geen losloopveld hebben, omdat het juist hondenbezitters naar de Jufferswaard toe zou kunnen trekken. Om het probleem met de loslopende honden op te lossen zou het misschien beter zijn als de Pilogroep de wens voor een losloopgebied aan de gemeente overbrengt, die zou dan een losloopgebied buiten de Jufferswaard kunnen plannen, bijvoorbeeld bij de veerstoep. Op die manier zou de gemeente ook tegemoet kunnen komen aan 62% van de inwoners die vinden dat de gemeente ook een taak heeft in het beheer van de Jufferswaard. Ook Parengo zou hier iets in kunnen betekenen omdat hun gebied vergelijkbaar is met de Jufferswaard, maar geen Natura 2000 status heeft en omdat Parengo geen duidelijke plannen met het gebied heeft.

Uit de resultaten van de enquête bleek, naast deze wensen, ook dat recreanten de natuur veruit het belangrijkste element in de Jufferswaard vinden. Zij vinden natuur gemiddeld drie keer zo belangrijk als recreatie of cultuurhistorie. Dit doet af aan de invloed van de Pilogroep omdat zij juist pleiten voor het belang van recreatie. Staatsbosbeheer zou dit gegeven kunnen gebruiken om te laten zien dat de wensen voor recreatie die geuit worden door de Pilogroep en de inwoners, volgens de inwoners blijkbaar nog steeds onderdoen voor het belang van de natuur, wat ook volgens Staatsbosbeheer het geval is. Maar, dit mag geen argument zijn om helemaal niks aan de recreatievoorzieningen in de Jufferswaard te doen. Staatsbosbeheer ontvangt openstellingssubsidie uit de SNL en moet die besteden aan het onderhoud van de recreatievoorzieningen en zoals blijkt, hebben de inwoners ook zeker wensen voor dat onderhoud. Al met al ondersteunt de mening van de inwoners dus op verschillende punten de wensen van de Pilogroep en op verschillende punten de wensen van Staatsbosbeheer. Maar, het lijkt wel dat Staatsbosbeheer gebaseerd op de mening van de inwoners meer argumenten in handen heeft dan de Pilogroep en dat zij daardoor iets aan invloed wint en de Pilogroep iets aan invloed verliest.

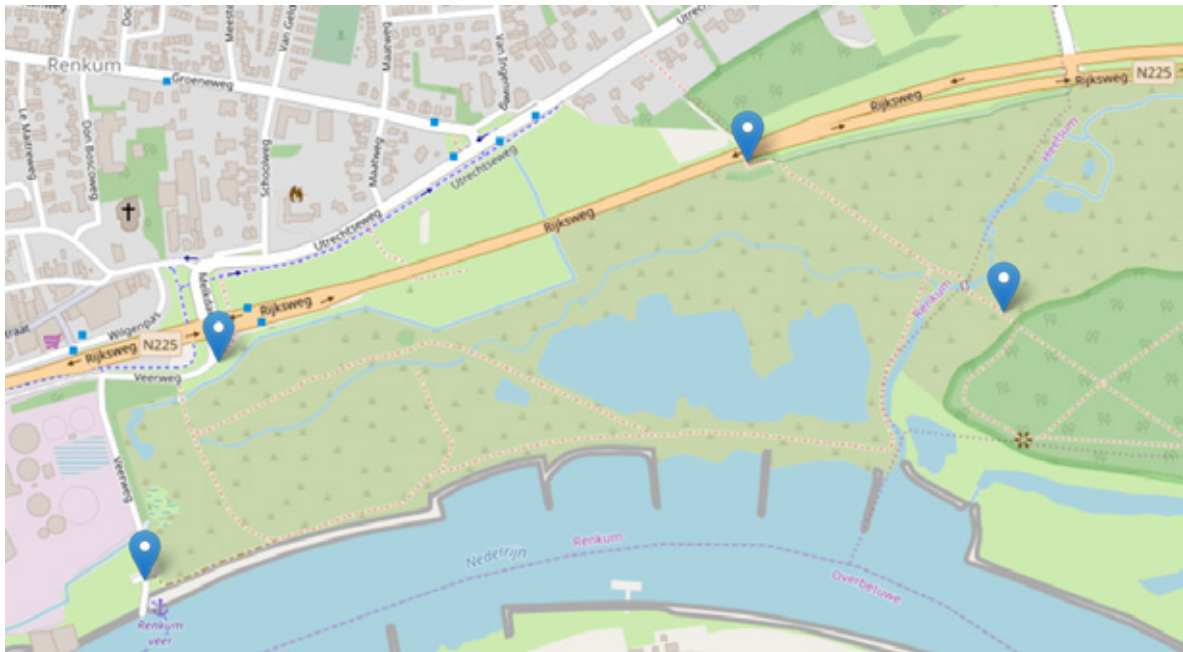

Figuur 20 Toegang tot de Jufferswaard met een tellocatie.

6 Het recreatief gebruik

6.1 Inleiding

Zowel de Pilogroep als Staatsbosbeheer hebben geen idee hoe groot de recreatiedruk in de Jufferswaard nu precies is. En ook niet of het recreatief gebruik het hele jaar hetzelfde is of per seizoen of zelfs per dag anders is. Om dat te kunnen achterhalen is een jaarrond telling noodzakelijk. Daarbij is er een verschil tussen bezoekers en bezoek. Bezoekers zijn mensen die de Jufferswaard bezoeken, ongeacht hoe vaak. Eén bezoeker kan op een dag twee keer de Jufferswaard bezoeken, bijvoorbeeld om de hond uit te laten. In dit geval worden er dus twee bezoeken gebracht door één bezoeker. Om de recreatiedruk te achterhalen is het beter om naar het bezoek te kijken in plaats van naar bezoekers. Om het bezoek aan de Jufferswaard daadwerkelijk te meten is gebruik gemaakt van de nieuwe LoRaWAN-techniek met PIR-sensoren om het gebruik te achterhalen. Er zijn 4 sensoren geplaatst, namelijk bij het hek van de Fonteinallée, het hek bij het tunneltje onder de N225, het hek bij de Melkdam en het hek bij de Veerstoept (figuur 21). Om vandalisme geen kans te bieden zijn de sensoren op 2,70 meter hoogte op houten palen bevestigd.

Figuur 21 Locatie van de sensoren.

Van begin juni 2018 tot en met mei 2019 zijn de sensoren in werking geweest. Met name de sensor bij de Fonteinallée had relatief veel uitval, namelijk 37 dagen in totaal; de sensor bij de Veerstoept 23 dagen en bij het tunneltje 11 dagen. De sensor bij Melkdam had geen uitval. Op drie momenten (juli, september 2018 en april 2019) zijn er door vrijwilligers van de Pilogroep ook handmatig het bezoek geteld die de hekken passeerden. Dit is gedaan om inzicht te krijgen in de nauwkeurigheid van de sensoren.

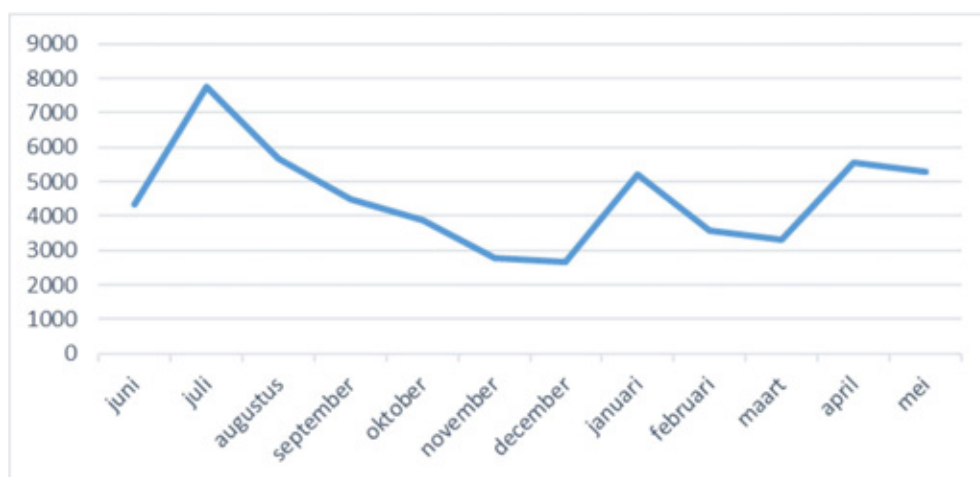
6.2 Aantallen bezoek

Van begin juni 2018 tot en met mei 2019 hebben de sensoren in totaal 82.071 mensen geteld. De bezoekers worden twee keer geteld omdat de meeste mensen bij het ene hek het gebied ingaan en bij een ander hek het gebied weer uit. Dit betekent dat om het bezoek te kunnen berekenen het aantal door twee gedeeld moet worden en er 41.035 bezoeken per jaar geweest zijn volgens de sensoren. Dit is een schatting want de data worden verzonden via het LoRa netwerk en daar kan wel eens iets misgaan. Ook tellen de infrarode stralen warmtebronnen en dat kunnen ook paarden of honden zijn. Vandaar dat ook handmatig is geteld door visueel het aantal mensen en dieren te tellen die de sensor zijn gepasseerd. Dit geeft de nauwkeurigheid weer van de sensoren. Uit tabel 1 blijkt dat de sensoren minder warmtelichamen tellen dan er werkelijk geweest zijn gedurende de controleperiodes, waarbij in de vergelijking alleen het aantal mensen is meegenomen. De sensoren hebben totaal een nauwkeurigheid van 75%. Deze nauwkeurigheid komt overeen met wat in de internationale literatuur gangbaar is (Arnberger, 2005, Kajala et al., 2007, Wolf et al., 2012). De sensor bij het tunneltje nabij de N225 komt het meest overeen met dit gemiddelde. De sensor bij het hek van de Fonteinallée telt duidelijk meer bezoeken (twee keer zoveel) dan er werkelijk geweest zijn. Een deel van de verklaring kan zijn dat er regelmatig mountainbikers door dit hek gaan en aangezien dit enige tijd in beslag neemt, met stilstaan en weer bewegen, kan het zijn dat er dubbel geteld wordt. Bij de twee andere telpunten geven de sensoren slechts de helft van het werkelijk bezoek.

Tabel 1 Nauwkeurigheid (%) sensoren per telpunt op basis van aantal bezoeken.

Telpunt	Visueel	Sensor	Nauwkeurigheid
Melkdam	80	43	54
Veerstoep	76	37	49
N225	205	153	75
Fonteinallée	28	59	211
Totaal	389	292	75

Rekening houdend met deze 75% moet het werkelijke aantal bezoek dus verhoogd worden met een factor van 1,33. Dit betekent dat er in 1 jaar tijd **circa 54.577** bezoeken zijn geweest aan de Jufferswaard.

Figuur 22 Bezoek per maand.

In juli is er het meeste bezoek geweest maar ook januari en april gaven relatief veel bezoek aan de Jufferswaard. December is de maand met het minste bezoek (figuur 22).

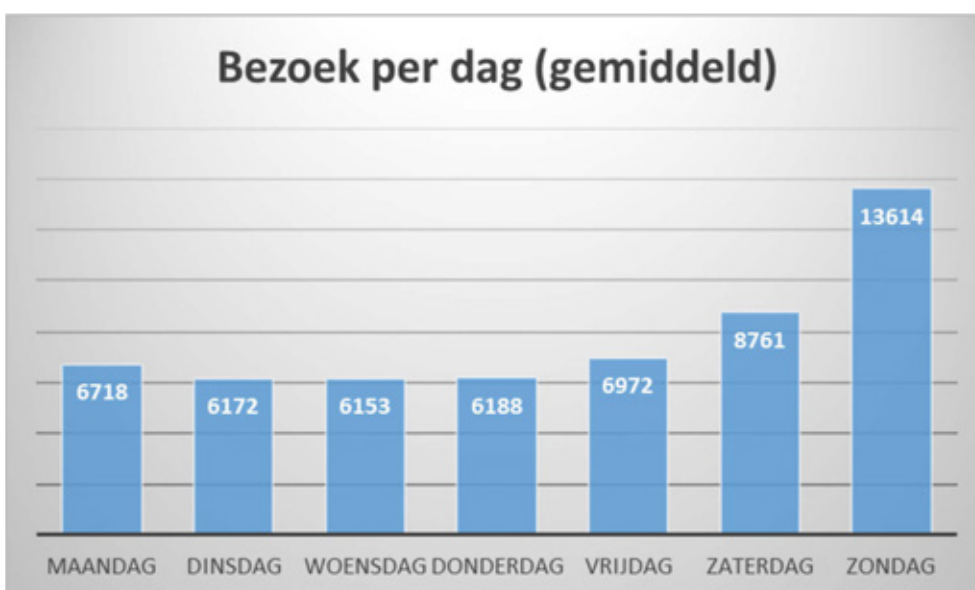
Op basis van de berekeningen blijkt dat de ingang Fonteinallée bij de Noordberg het meest gebruikt wordt, gevolgd door de ingang nabij het tunneltje onder de N225 (figuur 23). Aannemelijk is dan dat het wandelpad met de brug over de Heelsumse beek tussen deze twee toegangen ook het meest wordt gebruikt van de Jufferswaard. De meidoorns langs dit pad verhogen de beleevingswaarde (vooral wanneer ze in bloei staan), maar de takken hangen soms wel over het wandelpad. Enig snoeiwerk zou de toegankelijkheid van het pad verbeteren. De conditie van de brug over de Heelsumse beek is een punt van aandacht waarbij in de nabije toekomst wel het nodige onderhoudswerk aan te doen valt. Dit geldt ook voor de op- en afgangen van de brug waarbij de zandpaden soms erg drassig zijn en waarbij in sommige periodes de brug moeilijk bereikbaar is.

Figuur 23 Bezoek per jaar per ingang.

Het totale jaarbezoek moet worden opgevat als een schatting omdat de sensoren een nauwkeurigheid van 75% hebben en omdat de sensor bij de Fonteinallée, waar veel bezoekers komen, relatief vaak uitgevallen is. Het kan dus zijn dat het werkelijk bezoek iets hoger ligt dan deze schatting.

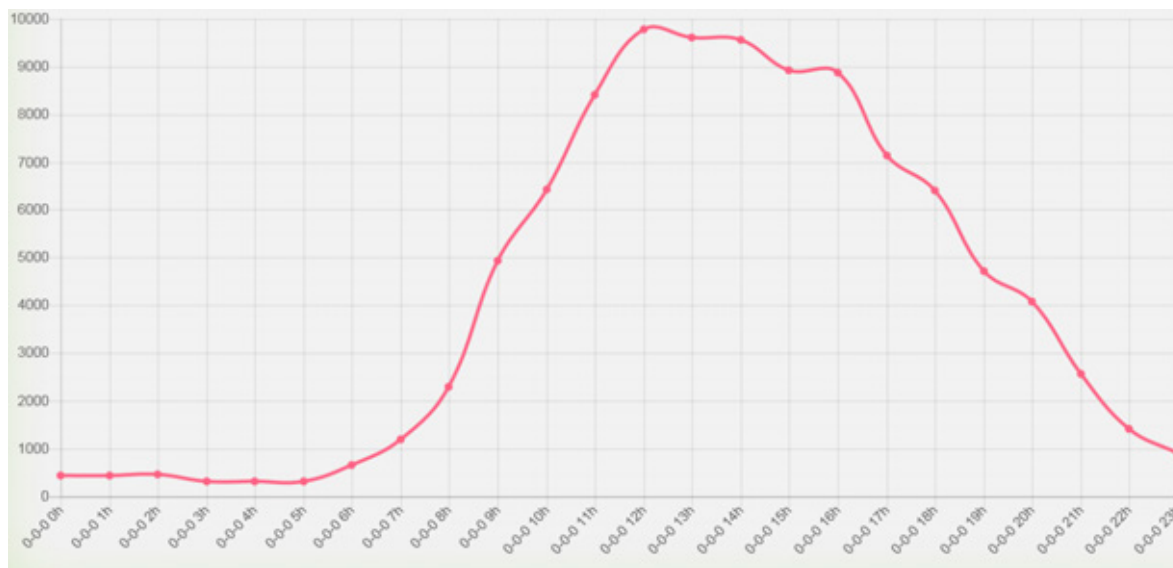
Gemiddeld zijn er 150 bezoeken aan de Jufferswaard per dag. Het meeste bezoek komt op een zondag (figuur 24)

Figuur 24 Gemiddeld bezoek (N) per dag.

Een zondag levert het dubbele aantal bezoeken ten opzichte van andere dagen en geeft 25% van het jaarbezoek. Woensdag en donderdag zijn de rustigste dagen.

Uit figuur 25 blijkt dat gemiddeld over een jaar het meeste bezoek valt tussen 12.00 en 14.00.

Figuur 25 Gemiddeld bezoek (N) per uur.

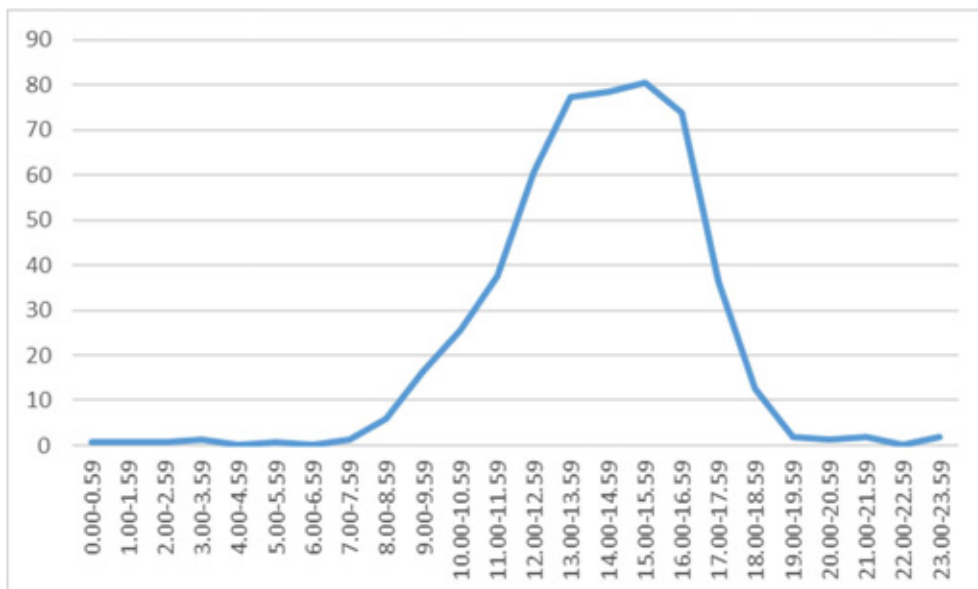
In het recreatiebeleid wordt meestal de 5^e of 10^e drukste dag aangehouden als richtinggevend voor de aanleg en onderhoud van voorzieningen. De 5^e drukste dag in de Jufferswaard was zondag 17 februari 2019 met 0.955% van het jaarbezoek. Die dag was een zonnige dag en veel mensen gingen naar buiten na een periode van binnen zitten in de winter. Bij een temperatuur van 15,0 graden of meer in De Bilt was er sprake van een officiële lentedag. Opvallend is dat de 5^e drukste voor wandelen vaker op een zondag in februari valt. Wanneer de gegevens van het Continu VrijtijdsOnderzoek (een online onderzoek naar vrijetijdsgedrag onder Nederlanders) worden geanalyseerd op wandelen, dan blijkt dat de 5^e drukste dag vaak in de tweede helft van februari valt en altijd op een zondag.

Tabel 2 Datum drukste dagen bij wandelen per jaar (bron CVTO).

Jaar	Datum	Dag	Drukste dag van het jaar
2005	27 februari	zondag	5 ^e
2007	18 februari	zondag	5 ^e
2009	22 februari	zondag	5 ^e
2011	20 februari	zondag	5 ^e
2013	17 februari	zondag	11 ^e
2015	22 februari	zondag	1 ^e

Dit kan betekenen dat er alleen op een mooie zonnige/droge zondag in de tweede helft van februari visueel geteld hoeft te worden om een schatting van het jaarbezoek te krijgen. De kosten voor het huren van de sensoren en het systeem kunnen dan achterweg blijven en zou dit een goedkope manier zijn om het jaarbezoek te monitoren.

Op zondag 17 februari waren er 522 bezoeken aan de Jufferswaard ofwel 16,8 bezoeken per ha. Het drukst was het tussen 15.00 en 16.00. Op dit uur waren er 80 bezoeken ofwel 15,32% van het totale dagbezoek (figuur 26).

Figuur 26 Aantal bezoek (N) op zondag 17 februari per uur (bewerkt met de factor).

Dit wordt ook wel de circulatiefactor genoemd, ofwel de verhouding tussen het totale bezoek op een dag en het maximaal aantal bezoekers dat op een bepaald moment aanwezig is.

Voor de komende jaren wanneer de sensoren niet meer operationeel zijn, kan de Pilogroep het jaarbezoek schatten door op een mooie en droge zondag in de tweede helft van februari 1 uur te gaan tellen bij elk hek. Gebaseerd op de cijfers van dit onderzoek kunnen de volgende kengetallen worden gebruikt.

Tel het aantal **uitgaande** bezoekers tussen 15.00 en 16.00

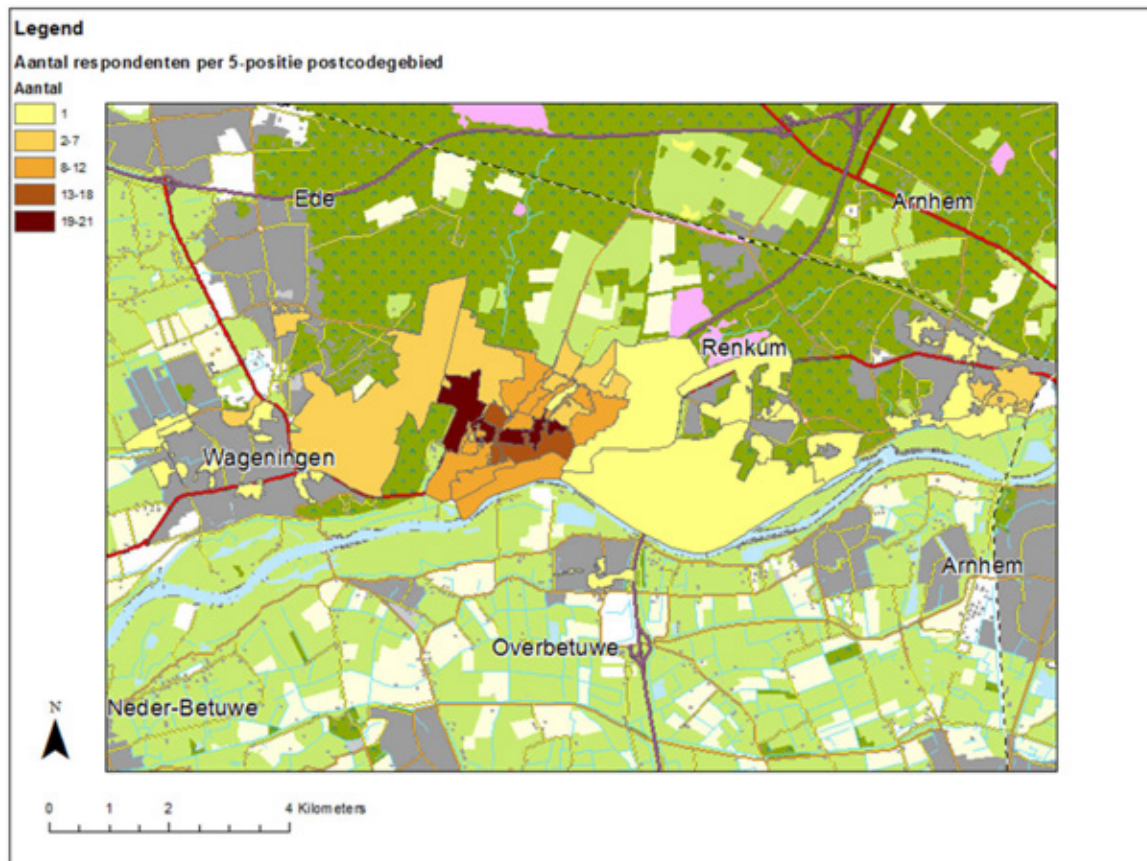
Locatie	Aantal
N225	x
Fonteinallée	x
Melkdam	x
Veerstoep	x
Totaal	X

Totaal / 0,153257 = Dagbezoek → Dagbezoek / 0,00955 = **Geschat Jaarbezoek**

Figuur 27 Berekeningswijze geschat jaarbezoek op basis van uurtelling op een mooie droge zondag in tweede helft van februari.

Uit de enquête blijkt dat het merendeel van de bezoekers uit de dorpen Renkum en Heelsom komt. Op figuur 28 is te zien welke wijken veel bezoekers genereren aan de Jufferswaard. De Jufferswaard blijkt dus vooral een lokaal uitlooph gebied te zijn waar mensen hun honden uitlaten of even een ommetje maken.

Figuur 28 Herkomstgebieden van bezoekers aan Jufferswaard.

6.3 Type recreant

Op basis van de visuele tellingen kan een schatting gemaakt worden van het type recreant. Opgemerkt moet worden dat dit uitsluitend gebaseerd is op een drietal keren dat er visueel gedurende een paar uur op een dag is geteld.

Tabel 3 Type recreant (%).

Type	Aantal	Percentage
Man	129	59
Vrouw	74	34
Kind onder de 12 jaar	15	7
<i>Totaal bezoek</i>	218 ³	
Hond aan de lijn	30	59
Hond los	21	41
<i>Totaal honden</i>	51	23
Fietsers	48	22

Uit tabel 3 blijkt dat van de 218 bezoeken er meer mannen (59%) de Jufferswaard bezoeken dan vrouwen (34%). Opvallend is het aandeel kleine kinderen (7%) onder de 218 bezoeken. Bij ongeveer 23% van het bezoek zijn één of meer honden aanwezig. Dit percentage komt redelijk overeen met het percentage uit de vragenlijst onder de inwoners van Renkum. Daarvan heeft een meerderheid (59%) de hond aan de lijn. Dit kan een vertekend beeld zijn, aangezien de recreanten de tellers kunnen

³ Het totaal is hoger dan tabel 1. Dit komt omdat tabel 1 gebaseerd is op tellingen van een heel uur en in deze tabel niet.

zien en zich realiseren dat ze zich aan de regels dienen te houden. Ongeveer 22% van het bezoek heeft een fiets cq mountainbike. Ook dit percentage komt overeen met die uit de vragenlijst. Het merendeel (55%) van de fietsers/mountainbikers is geteld bij het hek bij het tunneltje onder de N225 en het hek aan de Fonteinallée bij de Noordberg. Deze route wordt dus niet alleen door wandelaars het drukst belopen maar ook door fietsers. Op deze route kan dus enige hinder tussen deze twee recreatievormen gaan ontstaan, al is het pad wel redelijk breed en kan men elkaar wel passeren, tenzij het pad erg modderig is.

Circa 26% van het totaalbezoek wordt gedaan door mannen alleen⁴, tegenover 6% vrouwen die alleen zijn. Van de mannen die in hun eentje een bezoek brengen, wandelt 26% met een hond en 74% zonder hond. Bij de vrouwen die alleen zijn is dat percentage precies andersom. Van de mannen die zonder hond een bezoek aan de Jufferswaard brengen, heeft 34% een fiets. Bij de vrouwen is dat 14%.

6.4 Vergelijkbare gebieden

Het bezoek aan de Jufferswaard kan vergeleken worden met soortgelijke gebieden. Het bureau NBTC-NIPO Research heeft in 2015 in opdracht van de provincie Gelderland en Zuid-Holland een onderzoek gedaan naar het bezoek aan natuurgebieden in deze provincies. De methode was een on-line onderzoek onder een panel met de vraag of (unieke bezoekers) en hoe vaak (schatting bezoek) ze het afgelopen jaar bepaalde (in een lijst en kaart weergegeven) natuurgebieden hadden bezocht. In tabel staan een aantal uiterwaardgebieden die in dat onderzoek betrokken waren. Jufferswaard zat er niet tussen.

Tabel 4 Bezoek uiterwaardegebieden (bron NBTC-NIPO-Research).

Gebied	Unieke	Schatting	Grootte	Bezoek
	Bezoekers	Bezoek	in ha	per dag/ha
Uiterwaarden Wageningen	298000	1250000	170	20.1
Ooijpolder	367000	1800000	918	5.4
Millingerwaard	181000	472500	800	1.6
Oude Rijnstrangen	51000	250000	3500	0.2
Groengebieden Oude Maas	206000	1250000	515	6.6
Jufferswaard		54577	31	4.8

De uiterwaarden in Wageningen blijken veel meer bezoeken te trekken dan de Jufferswaard, ook al is het groter. Per ha ongeveer vier keer meer, gemiddeld 20 personen per ha per dag tegenover 5 personen per ha per dag in Jufferswaard. Maar er wonen ook meer mensen in Wageningen dan in de dorpen Renkum en Heelsum. De Millingerwaard en de Oude Rijnstrangen ontvangen per dag per ha minder bezoek dan de Jufferswaard. Maar de dorpen rond die gebieden liggen verder weg.

6.5 Effecten van wandelen op natuur

Aangezien wandelen veruit de populairste recreatievorm in de Jufferswaard is, is het goed om de mogelijke effecten op natuur onder de loep te nemen. Het rapport Recreatie en Natuur (Henkens et al., 2012) stelt dat beschadiging van vegetaties door recreatie het gevolg kan zijn van o.a. struinen, maar het schaalniveau waarop 'beschadiging van vegetaties' plaats vindt, is doorgaans klein

⁴ Met diverse recreatieactiviteiten.

---

en treedt vooral op daar waar betreding plaatsvindt. Onderstaande tekst komt uit het rapport van Henkens et al. (2012).

“Vegetaties bestaan gewoonlijk uit verschillende soorten planten met elk een eigen gevoeligheid voor betreding. Bij lichte betreding neemt in veel gevallen het aantal soorten toe en dat kunnen ook bijzondere soorten zijn die hun optimum vinden bij lichte betreding. Soorten kunnen vaak nog goed herstellen van beschadiging door lichte betreding, maar bij hoge betredingsintensiteiten verandert de vegetatie dusdanig van samenstelling dat deze beter bestand is tegen betreding. Dit is vooral ook het gevolg van veranderde omgevingsfactoren. Zo kan betreding leiden tot een verdichte of geërodeerde bodem en kan het microklimaat veranderen doordat de vegetatie meer open en minder hoog wordt. Er treedt dan veelal introductie op van ‘algemene’ soorten wat ten koste gaat van de kenmerkende soorten voor dat vegetatietype.

De kwetsbaarheid van een plantensoort voor betreding is een combinatie van de trefkans, het weerstandsvermogen en het herstelvermogen. De trefkans is relatief groot wanneer vegetaties en recreatieactiviteiten gelijktijdig voorkomen in tijd en ruimte, zoals in struingebieden tijdens het groeiseizoen. Vooral droge terreinen met laagblijvende grassen nodigen uit om te struinen, al worden ook daar vaak spontaan gevormde padjes gevolgd. Het weerstandsvermogen van een plant geeft de capaciteit weer die deze heeft om directe schade als gevolg van betreding te weerstaan. Naast omgevingsfactoren gaat daarbij vooral om de morfologie van de plant. Zo is de ruimtelijke stand van stengel en blad van belang. Doordat bij betreding de stengel en/of het blad naar de grond worden gedrukt, zullen recht op groeiende stengels en bladeren meer fysieke vervorming ondervinden met daardoor grotere kans op beschadiging dan schuine of liggende varianten. Pol-, zode-, en rozetvormende planten worden daarom algemeen beschouwd als groeiwijzen met een hoge weerstand tegen betredingsschade. Of eenmaal opgelopen schade door betreding ook daadwerkelijk blijvend is hangt af van het herstelvermogen van een plant. Dat is deels afhankelijk van omgevingsfactoren zoals de beschikbaarheid van licht, water, voedsel en de mate van verdichting van de bodem, maar vooral de positie van winterknoppen en reproductieve structuren wordt in grote mate bepalend geacht voor het herstelvermogen van planten. Die positie kan worden afgeleid uit de levensvorm van een plant. Therofyten zijn éénjarige die relatief veel zaad produceren. Als de omgevingsfactoren niet al te sterk veranderen zal herstel via zaad relatief makkelijk kunnen verlopen. Fanerofyten zijn veelal struikgewas en bomen waarbij de winterknoppen zich minstens 50 cm boven de grond bevinden. Bij geofyten zitten de winterknoppen onder de grond, bij hemikryptofyten op of iets eronder en bij chamaefyten zitten ze tot 50 cm boven de grond. Chamaefyten blijken veel minder herstellend vermogen te hebben dan geo- en hemikryptofyten”.

Henkens et al. (2012) geven een ruwe indicatie van mogelijke effecten van wandelactiviteiten op de natuur. De auteurs stellen dat maatwerk per gebied vereist is. Ze stellen dat boven een bepaalde wandelintensiteit er effecten van verstoring op fauna kunnen optreden. Bij welke intensiteit dat gebeurt (drempelwaarde) is soortafhankelijk. Bij onvoorspelbaar gedrag, bijvoorbeeld in geval van struinen of met loslopende honden, is het versturende effect doorgaans groter. Bij voorspelbaar gedrag kan gewenning optreden.

Beschadiging van vegetaties heeft doorgaans een marginaal effect langs de paden. Grootte van het effect hangt vooral af van eventueel struingedrag en kwetsbaarheid van vegetatie en bodem. Eenmaal ontstane ‘sluippaden’ nodigen uit om van het pad af te gaan. Ruimtebeslag en versnippering heeft doorgaans een marginaal effect al kent de infrastructuur aan wandelpaden meestal een fijnmaziger patroon vergeleken met bijvoorbeeld fiets- en ruitpaden. De paden zijn echter zo smal en meestal onverhard dat barrièrewerking (versnippering) waarschijnlijk geen rol van betekenis speelt. Vervuiling en directe populatieveranderingen hebben doorgaans een marginaal effect, al kunnen loslopende honden bodemnesten verstoren en (jonge) dieren doden.

Het wandelen in de Jufferswaard lijkt een marginaal effect te hebben op de vegetatie al kan de versturende werking door loslopende honden enig effect hebben. De regelgeving dat honden aan de lijn moeten is dus wel van belang. Wanneer er gezegd wordt dat “recreatie een groot effect heeft op natuur” dan wordt daar mountainbiken en loslopende honden mee bedoeld. Wandelen is de meest

---

voorkomende vorm van recreatie in de Jufferswaard en dat heeft veel minder effect op natuur. Bij het gebruik van het woord "recreatie" leidt dit snel tot miscommunicatie. Het is dus belangrijk om de specifieke vormen van recreatie te benoemen in de communicatie en beheerplannen.

Het vaststellen van een objectieve maat over het gewenste onderhoud in relatie tot het recreatieve gebruik waarbij de natuur- en cultuurwaarden in stand gehouden worden, is lastig. Staatsbosbeheer past de normkosten voor onderhoud aan voorzieningen die hoort bij de recreatiedoeltypen waarmee ze vroeger werkte, niet meer toe. Er is geen één objectieve maat, want het onderhoud is afhankelijk van het type natuur dat nagestreefd wordt (wildernis versus esthetisch/functioneel). Het onderhoud is afhankelijk van de subsidiering die de laatste jaren is verminderd en van de mate waarin vrijwilligers bij het onderhoud worden betrokken. De enige relatie met recreatief gebruik die Staatsbosbeheer nu hanteert, is of een gebied een basis niveau moet hebben of een plus niveau. Gebieden met een plusniveau liggen nabij of in steden waar verwacht mag worden dat het recreatieve gebruik intensief is. Voor Jufferswaard geldt dus een basisniveau.

---

7 Conclusie en aanbevelingen

Dit onderzoek werd gestart om antwoord te krijgen op de vragen: Hoe kan het huidige recreatieve gebruik verbeterd worden waarbij het niet in strijd is met de natuur- en cultuurwaarden van het gebied? Wat zijn de wensen van de verschillende stakeholders voor de Jufferswaard en hoe kunnen deze verenigd worden in een beheer-convenant?

Het jaarlijks bezoek aan de Jufferswaard wordt geschat op circa 55.000, waarbij zondagen het drukst zijn en de maand juli. Wandelen is de activiteit die het meest wordt gedaan, waarvan 23% met een hond. De Jufferswaard fungeert als een uitloophet gebied voor de dorpen Renkum en Heelsum. Het recreatief gebruik is te beschouwen als gemiddeld dat past bij de basis inrichting van Staatsbosbeheer. Aangezien het een uitloophet gebied betreft, is enig onderhoud wel nodig. Het wandelen in de Jufferswaard lijkt een marginaal effect te hebben op de vegetatie al kan de versturende werking door loslopende honden enig effect hebben. De regelgeving dat honden aan de lijn moeten is dus wel van belang.

Twee belangrijke wensen van de Pilogroep lijken geen probleem te vormen voor de stakeholders. Het gebiedje achter Parenco zou opengesteld kunnen worden. In dit gebiedje hebben drie stakeholders een belang: Parenco, de Pilogroep en het Waterschap. Alle drie zijn zij het erover eens dat het gebiedje opengesteld kan worden en ook 60% van de inwoners van Renkum en Heelsum zou openstelling op prijs stellen. Dit kost wel tijd, Parenco moet daarvoor eerst tot een goede overeenstemming komen met haar huurders. Verder moet er voor gezorgd worden dat de vistrap in het gebiedje geen problemen ondervindt door recreatie zoals dat bij de oude vistrap wel gebeurde. Waterschap Vallei en Veluwe vertrouwt er echter op dat dat mogelijk moet zijn in overleg met de andere stakeholders.

Ook de restauratie van de steenfabriek/schoorsteen lijkt geen probleem te vormen. De ecocentrische waarde van de provincie en Staatsbosbeheer -die de steenfabriek/schoorsteen vooral belangrijk vinden voor de vleermuizen die er wonen- en de (zwak)-antropocentrisch waarde van de Pilogroep -die de steenfabriek/schoorsteen vooral belangrijk vinden voor de beleving van de recreanten-, zijn prima samen te brengen tot een compromis: de zichtbare laag van de schoorsteen restaureren op zo'n manier dat de habitat van de vleermuizen niet wordt aangetast, en de overige ruïnes met rust laten. Wel moet bij een eventuele restauratie goed worden nagedacht over het draagvlak onder de inwoners van Renkum en Heelsum. Net iets meer dan de helft is geen voorstander van restauratie, maar omdat deze groep ook minder geïnteresseerd is in de steenfabriek/schoorsteen, hoeft dit geen probleem te zijn. Het is nog wel de vraag wie voor de restauratie moet betalen, de gemeente, de provincie en Staatsbosbeheer hebben hier alle drie niet de intentie toe, maar de Pilogroep denkt wel mogelijkheden te vinden om zelf fondsen te werven.

Van de inwoners van Renkum en Heelsum zegt 62%, dat partijen als de gemeente, de provincie en het Waterschap aan het beheer moeten bijdragen vanuit hun maatschappelijke verantwoordelijkheid. Een belangrijk onderdeel van dit beheer is het afval. Boven aan het wensenlijstje van de inwoners van Renkum en Heelsum staat een vermindering in de hoeveelheid afval in de Jufferswaard. Het is voor de Pilogroep heel positief dat ze haar afvalopruimacties inzet (en daarmee veel werk uit handen neemt van Staatsbosbeheer als beheerder) om andere stakeholders te tonen dat ze bezig is om een van de belangrijkste wensen van de inwoners en van de stakeholders, in praktijk te brengen.

Het compromis dat rond de steenfabriek/schoorsteen bereikt is, geeft aan dat het mogelijk is om tot compromissen te komen in het beheer van de Jufferswaard, zelfs al verschillen de wensen en natuurbeelden. Bij de steenfabriek/schoorsteen was deze compromis vrij voor de hand liggend, maar ook bij de andere wensen van de Pilogroep zou een compromis bereikt kunnen worden. Daarvoor moet eerst de communicatie verbeterd worden. Dit is ook een duidelijke wens van de Pilogroep omdat het ervoor kan zorgen dat zij hun wensen en die van inwoners makkelijker kunnen voordragen. De Pilogroep kan daartoe een eerste stap nemen door haar wensen duidelijker voor zichzelf te formuleren en ze daarna ook duidelijk naar de andere stakeholders toe te formuleren. Het is daarbij van belang dat ze Staatsbosbeheer niet overspoelt met wensen.

In de Jufferswaard zien we een spanning tussen een meer hiërarchische rol van de beheerder die zich aan wettelijke afspraken moet houden en burgerinitiatieven die een meer samenwerkende en responsieve rol verwachten cq eisen van beheerders en overheid. Afhankelijk van de eisen en wensen van burgerinitiatieven kan dit tot een patstelling leiden tussen beheerders en overheid aan de ene kant en burgerinitiatieven aan de andere kant, maar ook tot samenwerking op basis van communicatie,

begrip en vertrouwen. Benutting van maatschappelijke kracht zoals van de Pilogroep, vraagt van Staatsbosbeheer om diverse sturingsstijlen te hanteren en oog te hebben voor variëteit in de diverse motieven rond maatschappelijke betrokkenheid bij natuur. De omgang met maatschappelijke initiatieven vraagt om netwerkende en samenwerkende sturingsstijlen naast de hiërarchische sturingsstijl die van oudsher gebruikelijk is in het reguliere natuurbeleid. Het is nodig de brede ambities en doelen van Staatsbosbeheer ten aanzien van beoogde relaties tussen samenleving en natuur in gezamenlijkheid met maatschappelijke partijen te concretiseren. Uitvoering vraagt een duidelijkere rol- en taakverdeling tussen Staatsbosbeheer en Pilogroep ten aanzien van wie waarvoor aan zet is en Staatsbosbeheer kan een stap nemen door haar communicatiestrategie te veranderen. Haar communicatie zal waarschijnlijk beter begrepen worden door de Pilogroep en andere recreanten als zij meer vanuit de expressieve dimensie communiceert en dus meer ingaat op de belevingswaarde van de Jufferswaard en minder op de ecocentrische waarde van de Natura 2000 wetgeving. Zo zou Staatsbosbeheer meer kunnen benadrukken wat allemaal wel kan om de Jufferswaard nog mooier te maken en daarbij de suggesties van de Pilo-groep serieus behandelen. De normatieve dimensie van natuurbescherming kan nog steeds wel benoemd worden, maar kan ook uitgelegd worden vanuit de belevingswaarde, bijvoorbeeld doordat goede bescherming bijdraagt aan een mooier natuurgebied. Daarnaast kan goede communicatie én begrip voor elkaars wensen behaald worden wanneer de stakeholders zich meer inleven in elkaars natuurbeeld. Wanneer zij dat doen, begrijpen ze ook waar de mening van de ander vandaan komt en kunnen beter tot een compromis komen. Een mogelijkheid om het recreatief gebruik te verbeteren is om de kwaliteit van de paden te verhogen, bijvoorbeeld dat er een kleine afwatering op de modderplekken wordt gecreëerd of dat de paden ingezaaid worden met gras (ACT-groep E 2080, 2018). Dit houdt rekening met de visie van Staatsbosbeheer dat gebiedsvreemd materiaal niet in de Jufferswaard past vanuit haar ecocentrische waardes en overtuiging van fragiliteit, maar houdt ook rekening met de mening van de Pilogroep dat de paden wel iets toegankelijker mogen vanuit haar zwak-antropocentrische waardes en beleving van de Jufferswaard. Een dergelijke compromis komt ook tegemoet aan zowel de mensen die met het motief gezelligheid recreëren als aan de mensen die met het motief opgaan in de natuur recreëren omdat de een toegankelijker paden krijgt, maar de ander geen grote inbreuk ziet op de natuur.

Wanneer er op deze manier gecommuniceerd wordt en beter wordt ingeleefd in elkaars visies, kan de patstelling verholpen worden zonder dat er aanspraak gemaakt hoeft te worden op de intrinsieke invloed die de verschillende stakeholders hebben. Juist de nadruk op de intrinsieke invloed van de verschillende stakeholders, creëert de huidige patstelling. Doordat de Pilogroep geen intrinsieke invloed heeft om haar wensen te verwezenlijken is zij afhankelijk van andere stakeholders die dat wel hebben. Maar, omdat zij ook minder goede relaties heeft met deze stakeholders is ook dat moeilijk. Verbeterde communicatie en meer inleving kunnen dit probleem verhelpen, zeker als de communicatie gebaseerd is op feiten. De resultaten uit de enquête en de tellingen van het bezoek zijn hiervoor belangrijke ingrediënten. Ook algemene termen als "recreatie" moet zoveel mogelijk vermeden worden in de communicatie. Het is beter om de specifieke vormen van recreatie te benoemen. Dat zal een erg positieve ontwikkeling zijn voor de situatie rond de Jufferswaard voor zowel de Pilogroep als Staatsbosbeheer. De Pilogroep zal meer gehoord worden en kan misschien sommige van haar wensen verwezenlijken. Dit zou dan uiteindelijk kunnen leiden tot een soort convenant over het beheer. Het huidige beleid van Staatsbosbeheer richt zich op het "samen beleven van natuur" en is met name gericht op ruimte maken voor maatschappelijke betrokkenheid door het faciliteren en stimuleren van burgerinitiatieven als innovatieve vorm van burgerbetrokkenheid. Staatsbosbeheer kan concreter richting geven wat Staatsbosbeheer verwacht van maatschappelijke initiatieven en kan daardoor beter met burgers samenwerken, zoals zij graag wil (Medewerker Staatsbosbeheer, 22/5/2018; Staatsbosbeheer, 2015). Dit is ook positief voor natuurbehoud en beheer in de Jufferswaard omdat burgerparticipatie bijdraagt aan het succes daarvan (Elands & van Koppen, 2012). Dit past ook beter in het huidige beeld van maatschappelijke betrokkenheid bij natuur en dit voorbeeld in de Jufferswaard laat zien dat de samenleving zich op meer manieren is gaan bezighouden met natuur. De resultaten van dit project kunnen als voorbeeld dienen voor andere Natura2000-uitwaarden in Nederland met soortgelijke vraagstukken en spanningen tussen sturingsstijlen.

De Pilogroep kan op een mooie en droge zondag in de tweede helft van februari 1 uur tussen 15.00 en 16.00 het uitgaande bezoek gaan tellen bij elk toegangshek. Gebaseerd op de kengetallen uit dit onderzoek kan dan het jaarbezoek grof worden geschat. Dit is voor de Pilogroep een goedkope manier om het jaarbezoek te monitoren.

8 Referenties

- ACT groep E 2080. (2018). Scenario development for the Natura 2000 area Jufferswaard: creating a balance between recreation, nature & culture preservation. Intern document WENR.
- Arnberger, A., Haider, W., Brandenburg, C. (2005): Evaluating Visitor-Monitoring Techniques: A Comparison of Counting and Video Observation Data. *Environmental Management*, 36 (2), pp. 317–327. DOI: 10.1007/s00267-004-8201-6
- Bouwma, I.M., Goossen, C.M., de Boer, T.A., Henkens, R.J.H.G., Langers, F., van der Hoek, D.J. (2014). Recreatie en natuurlijk kapitaal. In: Dirkx, G.H.P., Langeweg, S (Eds.), *Natuurlijk kapitaal, Toestand, trends en perspectief* (pp. 96–108). PBL-publicatie 1480. Den Haag: Planbureau voor de Leefomgeving.
- Bredenoord, H., S. van Broekhoven, D. van Doren, M. Goossen, M. van Oorschot en P. Vugteveen, 2019. Maatschappelijke betrokkenheid bij natuur. Verkennende studie naar groene initiatieven van burgers en bedrijven. PBL en WUR (in druk).
- Buijs, A. E. (2009a). Lay people's images of nature: Comprehensive frameworks of values, beliefs, and value orientations. *Society and Natural Resources*, 22(5), 417-432.
- Buijs, A. E. (2009b). Natuurbeelden. Publieke visies op natuur en de consequenties voor het natuurbeheer. Wageningen: Wageningen Universiteit.
- Buijs, A. E., & Elands, B. H. (2013). Does expertise matter? An in-depth understanding of people's structure of thoughts on nature and its management implications. *Biological Conservation*, 168, 184-191.
- Buijs, A. E., & Van der Molen, D. T. (2004). Beleving van natuurontwikkeling in de uiterwaarden. *Landschap: tijdschrift voor Landschapsecologie en Milieukunde*, 21(3), 147-157.
- Buijs, A. E., Elands, B. H., & Langers, F. (2009). No wilderness for immigrants: Cultural differences in images of nature and landscape preferences. *Landscape and Urban Planning*, 91(3), 113-123.
- Cottrell, S. P., Lengkeek, J., & Marwijk, R. V. (2005). Typology of recreation experiences: application in a Dutch forest service visitor monitoring survey. *Managing leisure*, 10(1), 54-72.
- Driessen, P. P., Dieperink, C., van Laerhoven, F., Runhaar, H. A., & Vermeulen, W. J. (2012). Towards a conceptual framework for the study of shifts in modes of environmental governance—experiences from the Netherlands. *Environmental policy and governance*, 22(3), 143-160.
- Elands, B. H., & Lengkeek, J. (2012). The tourist experience of out-there-ness: theory and empirical research. *Forest Policy and Economics*, 19, 31-38.
- Elands, B. H., & van Koppen, C. K. (2012). Biocultural diversity in the Netherlands: from ecologically noble savages towards biocultural creatives. In *Forest-people interfaces* (pp. 181-193). Wageningen: Wageningen Academic Publishers.
- Elands, B., & Lengkeek, J. (2000). *Typical Tourists: Research into the theoretical and methodological foundations of a typology of tourism and recreation experiences*. Wageningen: Mansholt Graduate School.
- Farjon, H., & Arnouts, R. (2013). Learning from the energetic rural area. Local and regional coalitions for sustainable development of rural areas; Leren van het energieke platteland. Lokale en regionale coalities voor duurzame plattelands ontwikkeling.
- Gemeente Renkum. (2017). Verbindend Landschap: Landschapsbasisplan 2017. Te vinden op: https://www.renkum.nl/Mediatheek/Documenten_bestuur/Documenten_beleidsregels_en_notas/Openbare_ruimte_en_groen/Landschapsbasisplan_2017
- Gemeente Renkum. (2018). Feiten en cijfers: Aantal inwoners op 1 januari 2018. Te vinden op: https://www.renkum.nl/Bezoekers/Over_Renkum/Feiten_en_cijfers
- Goossen, C.M., Kruit, J., Donders, J., & Van Rooij, B. (2009) Smaakmakers voor landschappen op basis van recreatiemotieven. Eerste aanzet om belevingssferen in landschappen te creëren. Alterra-rapport 1932. Wageningen: Alterra.
- Goossen, C.M., (2017). Monitoring bezoekers in het Renkumse Beekdal. Case-studie Internet of Things; Combinatie PIR-sensor, LoRa en Arduino. Wetenschapswinkel Wageningen, Rapportnummer 340
- Grontmij (1995), Bos en natuur; "open of gesloten?" Inventarisatie openstelling entoegekankelijkheid bos- en natuurterreinen in Nederland. Zeist: Grontmij-Zeist, in opdracht van de directie Groene Ruimte en Recreatie van het ministerie van LNV.

- Hajer (2011). De energieke samenleving: op zoek naar een sturingsfilosofie voor een schone economie. Den Haag: Planbureau voor de Leefomgeving.
- Hassink, J., Salverda, I., Vaandrager, L., van Dam, R., & Wentink, C. (2016). Relationships between green urban citizens' initiatives and local governments. *Cogent Social Sciences*, 2(1).
- Henkens, R.J.H.G., M.E.A. Broekmeyer, A.G.M. Schotman, C.M. Goossen en R. Pouwels, 2012. Recreatie en Natuur: Kennis over effecten, kwetsbaarheid, handelingsperspectieven en monitoring van recreatie in Natura 2000-gebieden. Alterra-rapport 2334. Wageningen: Alterra.
- Kajala, L., Almik, A., Dahl, R., Dikšaitė, L., Erkkonen, J., Fredman, P., Jensen, F. Søndergaard, Karoles, K., Sievänen, T., Skov-Petersen, H., Vistad, O. I. and W. (2007). Visitor monitoring in nature areas – a manual based on experiences from the Nordic and Baltic countries.
<https://doi.org/10.6027/TN2007-534>
- Manning, R.E. & Anderson, L.E. (2012). Managing Outdoor Recreation Case Studies in the National Parks. Cambridge USA: CABI.
- Mattijssen, T., Buijs, A., Elands, B., & Arts, B. (2017). The 'green' and 'self' in green self-governance – a study of 264 green space initiatives by citizens. *Journal of Environmental Policy & Planning*, 20(1), 96-113.
- NBTC-NIPO Research. (2015). Continu VrijeTijdsOnderzoek. Intern document WENR.
- PBL & WUR (2017). Lerende evaluatie van het Natuurpact: naar nieuwe verbindingen tussen natuur, beleid en samenleving. Den Haag: Planbureau voor de Leefomgeving (PBL).
- Prell, C., Hubacek, K., & Reed, M. (2009). Stakeholder analysis and social network analysis in natural resource management. *Society and Natural Resources*, 22(6), 501-518.
- Reed, M. S., Graves, A., Dandy, N., Posthumus, H., Hubacek, K., Morris, J., Prell, C., Quinn, C.H., & Stringer, L. C. (2009). Who's in and why? A typology of stakeholder analysis methods for natural resource management. *Journal of environmental management*, 90(5), 1933-1949.
- Renkums Open Monumentendag Comité. (2017). Brochure: Renkumse Open Monumentendagen 2017: Steenoven ruïnes in natuurgebied de Jufferswaard.
- Schouten, M. (2010). Wildlife reserves: sanctuaries, commons or commodities?. In *Recreation, Tourism and Nature in a Changing World. Proceedings of the Fifth International Conference on Monitoring and Management of Visitor Flows in Recreational and Protected Areas* (p. 18).
- Schouten (2012). De denker en de dichter. In: Taegel, W., Garrison, J., van Lippe-Biesterfeld, I., Schouten, M. & van Santen, G. (Eds.). *The Wisdom Factor*. (pp. 55-66). Amsterdam: Chevnigny.
- Sociaal Cultureel Planbureau. (2016). Sociaal-Economische Status per postcodegebied. Te vinden op: <https://bronnen.zorggegevens.nl/Bron?naam=Sociaal-Economische-Status-per-postcodegebied>
- Staatsbosbeheer. (2015). Ondernemingsplan Staatsbosbeheer 2020: Ziel en Zakelijkheid. Driebergen: Staatsbosbeheer.
- Staatsbosbeheer (2015). Groeiende toekomst. De bosvisie van Staatsbosbeheer. Driebergen: Staatsbosbeheer.
- Staatsbosbeheer, 2018. Samen gaan we het beleven! Natuurbeleving bij Staatsbosbeheer 2019-2025.
- van Dam, R., Salverda, I., Hassink, J., Vaandrager, L., & Wentink, C. (2017). The art of bonding: informational capital in Dutch green urban citizens' initiatives. *Community Development Journal*.
- van den Born, R. J., Arts, B., Admiraal, J., Beringer, A., Knights, P., Molinário, E., ... & de Groot, W.T. (2017). The missing pillar: Eudemonic values in the justification of nature conservation. *Journal of Environmental Planning and Management*, 61(5-6), 841-856.
- van Marwijk, R., de Vreese, R. & van Herzele, A. (2010). Maatregelen voor recreatie. In den Ouden, J. & Mohren, F. (Eds.). *Bosecologie en bosbeheer* (pp 485-492). Leuven: Acco.
- Ministerie van Economische Zaken, (2014). Rijkswaarnatuurvisie 2014 'Natuurlijk Verder'. Min. EZ, Den Haag.
- Van der Steen, M., M. Van Twist, N. Chin-A-Fat & T. Kwakkelstein (2013). Pop-up publieke waarde. Overheidssturing in de context van maatschappelijke zelforganisatie. Den Haag. NSOB.
- Van der Steen, M., Scherpenisse, J., Hajer, M., van Gerwen, O. en Kruitwagen, S. (2014). Leren door doen. Overheidsparticipatie in een energieke samenleving., NSOB Nederlandse School voor Openbaar Bestuur, Den Haag.
- Van der Steen, M., J. Scherpenisse, M. van Twist (2015). Sedimentatie in sturing. Systeem brengen in netwerkend werken door meervoudig organiseren. Den Haag: nsob.
- Van der Steen, M., J. Scherpenisse, I. de Jong, F. Boonstra & R. Arnouts (2016). De volgende stap. Sturen met maatschappelijke energie in het natuurdomein. Den Haag. NSOB.

-
- Veiligheids- en gezondheidsregio Gelderland-Midden. (2013). Gezonde Volwassen, gezonde gemeente: Renkum. Te vinden op:
https://www.vggm.nl/ufc/file2/hgm_internet_sites/unknown/0302b42b45010a54eb6efe97ee41f1fd/put/Volwassenen_2012_2013_Gemeente_Renkum.pdf
- Wentink, C., Vaandrager, L., van Dam, R., Hassink, J., & Salverda, I. (2017). Exploring the role of social capital in urban citizens' initiatives in the Netherlands. *Gaceta sanitaria*.
- Wetenschappelijke Raad voor Regeringsbeleid (WRR). (2012). Burgerbetrokkenheid in een complexe samenleving. In: *Vertrouwen in burgers*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Wolf, I., Hagenloh, G., Croft D.B. (2012). Visitor monitoring along roads and hiking trails: How to determine usage levels in tourist sites. *Tourism Management* 33: 16-28.

Bijlage 1 Enquête

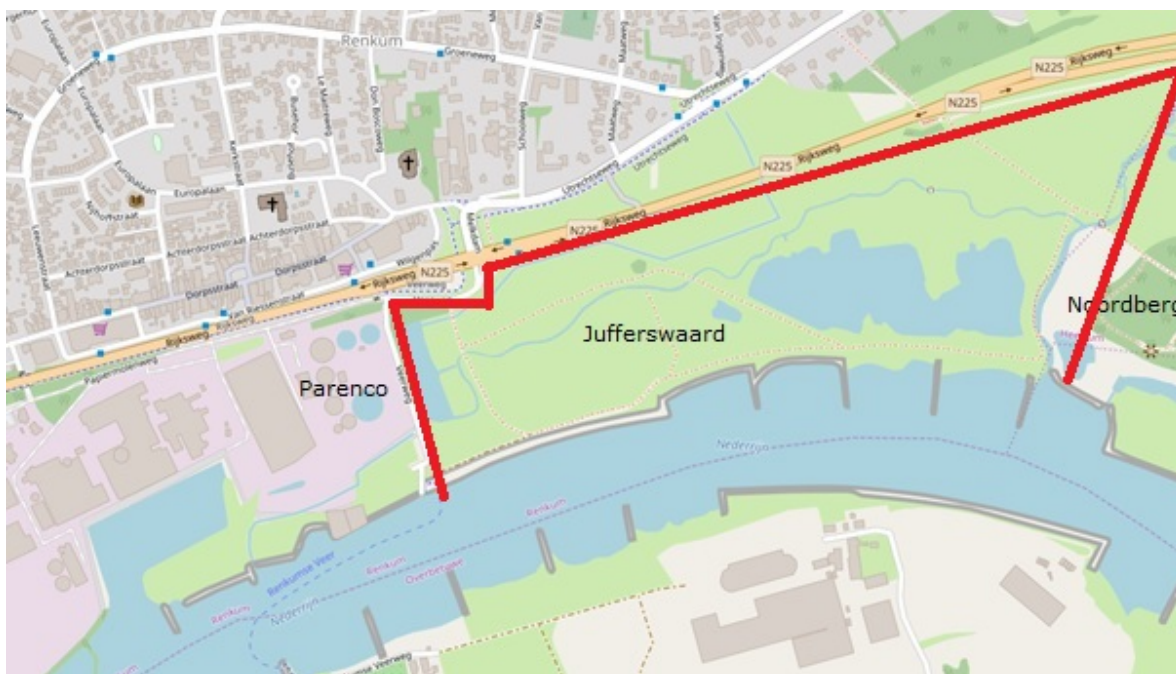
Beste lezer,

Welkom bij deze enquête over het natuurgebied de Jufferswaard, dit is de uiterwaard bij de Rijn die tussen de N225, Parenco en de Noordberg ligt waarin ook de ruïne van de oude steenfabriek/schoorsteen staat (zie ook het onderstaande kaartje). Wij doen onderzoek naar recreatie in de Jufferswaard en de manier waarop recreanten het gebied beleven en waarderen. Met de uitkomsten van dit onderzoek kunnen wij uitspraken doen over het gewenste onderhoud van het gebied in relatie tot het recreatieve gebruik in gesprekken met andere betrokken partijen. Om ons onderzoek zo goed mogelijk te laten slagen hebben wij informatie nodig van zoveel mogelijk mensen uit Renkum en Heesum, dus ook als u het gebied niet (vaak) bezoekt, wordt uw inbreng erg gewaardeerd. De verzamelde gegevens worden anoniem geanalyseerd. Bovendien is uw deelname volledig vrijwillig.

Met vriendelijke groet,

Lianne Dekker & Martin Goossen

Wageningen Environmental Research

-
1. Hoe vaak bezoekt u de Jufferswaard?
    - Elke dag
    - 3-4 keer per week
    - 1 keer per week
    - 2 keer per maand
    - 1 keer per maand
    - 1 keer per half jaar
    - 1 keer per jaar
  2. Gaat u alleen naar de Jufferswaard of komt u ook wel eens in andere natuurgebieden rondom Renkum?
    - Ik ga alleen naar de Jufferswaard
    - Ik kom ook wel eens in andere gebieden zoals...
  3. Welke activiteiten onderneemt u in de Jufferswaard? (Meerdere antwoorden mogelijk)
    - Wandelen
    - Hond uit laten
    - Fietsen
    - Mountainbiken
    - Hardlopen
    - Picknicken
    - Zwemmen
    - Spelen (met kinderen)
    - Schaatsen
    - Vissen
    - Natuurstudie
    - Fotograferen
    - Ik laat mijn boot/kano etc. te water via de trailerhelling
    - Anders..
  4. Welke dingen waardeert u aan de Jufferswaard? (Meerdere antwoorden mogelijk)
    - Aanwezigheid van verschillende soorten vogels
    - Aanwezigheid van de bever
    - De aanwezige planten, struiken en bomen
    - Aanwezigheid van de koeien en paarden
    - Het geluid van de vogels en andere dieren
    - De combinatie van grasland en bos in het landschap
    - De nabijheid van water
    - De kronkelige beek
    - De mogelijkheid tot recreëren
    - De cultuurhistorie
    - Het uitzicht op de langsvarende boten
    - Ik heb er veel persoonlijke herinneringen
    - Ik vind het belangrijk om een stuk natuur in mijn omgeving te hebben
    - Niets
    - Anders..

5. Welke dingen waardeert u niet aan de Jufferswaard? (Meerdere antwoorden mogelijk)

- Het uitzicht op Parenco
- Het uitzicht op de N225
- De geur van Parenco
- De geur van de N225
- Het geluid van Parenco
- Het geluid van de N225
- De aanwezige paarden en koeien
- De ontlasting van de paarden en koeien
- Het uitzicht op de langsvarende boten
- Zwerfafval
- Niets
- Anders..

6. Hieronder noemen we verschillende redenen die een rol kunnen spelen in uw keuze voor de Jufferswaard. Kunt u aangeven welke 3 voor u het meest van belang zijn?

- Het is dichtbij huis
- Soort natuur (bijv. bos, hei, uiterwaarde)
- Ik kan er dingen doen die ik graag wil doen (bijv. wandelen, fietsen, zwemmen)
- Aanwezige georganiseerde activiteiten (bijv. excursie, evenement, informatiecentrum)
- Drassigheid van de paden
- Onderhoud van recreatieve voorzieningen (bijv. paden, bankjes, informatieborden)
- Het is goed bereikbaar per auto
- Het is goed bereikbaar per fiets
- Het is goed bereikbaar te voet
- Hoeveel tijd ik heb en de grootte van het gebied
- Hoe lang ik er niet geweest ben
- Ik maak nooit een keuze want ik ga alleen naar de Jufferswaard
- Anders..

7. Iedereen gaat met een ander motief recreëren. De onderstaande vijf verhaaltjes gaan over deze verschillende motieven. Wilt u ze rustig doorlezen en daarna de vraag beantwoorden.

1. Gezelligheid:

Gezellig samen met vrienden of familie op stap.

Lekker in de zon zitten, "terrasje pikken" of luieren. Recreatieve activiteiten worden voor u georganiseerd en zijn vooral gezellig en leuk om te doen. De activiteiten duren niet te lang en zijn niet te spannend. Pret hebben met elkaar en gezelligheid zijn belangrijk.

2. Er tussen uit:

Even de batterij opladen.

Genieten, lekker bijkomen en weg uit uw dagelijkse omgeving. Stress verdwijnt door lekker buiten te zijn en nergens meer aan te denken. Het bezoek aan een groene omgeving is een ontsnapping aan het dagelijkse leven en een groene omgeving is hét decor om tot rust te komen.

3. Interesse voor gebieden:

Lekker er tussenuit en ook nog iets leren.

Interessante dingen te weten komen over de natuur en cultuur en ook bekijken. Informatiebordjes met beschrijvingen en interessante verhalen en weetjes geven invulling aan uw interesse. Een excursie met iemand die veel over de omgeving kan vertellen, geeft een extra dimensie aan het bezoek.

4. Volledig opgaan in planten- en dierenwereld:

Liefde voor natuur is het kernwoord.

De liefde voor de natuur uit zich in het alles willen weten over vogels, zoogdieren, andere fauna of flora. Als er eventueel soorten zijn die niet herkend worden, zoekt u ze op in een handboek. Eigenlijk wilt u kunnen struinen door de natuur. Het liefst doet u dat alleen, of met iemand die ook dezelfde interesse en liefde voor natuur heeft.

5. Uitdaging:

De fysieke uitdaging wordt aangegaan.

Gezond blijven door sportieve activiteiten zoals mountainbiken, wandeltochten, nordic walking, hardlopen of een andere vorm van inspanning; als het maar inspannend, uitdagend en gezond is. Een groene omgeving is een mooi decor maar de beleving richt zich vooral op de uitdaging.

Kunt u aangeven in welke mate de volgende motieven op u van toepassing zijn tijdens uw bezoeken aan de Jufferswaard?

Geef per motief een % aan; de som hiervan moet 100% zijn.

Gezellig samen op stap	...%
Even weg om de batterij weer op te laden	...%
Lekker er tussenuit en ook nog iets leren	...%
Volledig opgaan in de planten- en dierenwereld	...%
Voor de sportieve uitdaging	...%
	= 100%

8. Hieronder staan 7 aspecten van de recreatiemogelijkheden in de Jufferswaard. Kunt u per aspect, op de schaal aan de rechterkant aanklikken (1-5) hoe belangrijk u het vindt dat deze aspecten er zijn in de Jufferswaard?

	Heel onbelangrijk				Heel belangrijk
De kwaliteit van de paden					
De paden zijn vrijgehouden van bomen en planten					
De hoeveelheid informatie op de bordjes					
De kwaliteit van informatie op de bordjes					
De toegankelijkheid van de beek voor spelende kinderen					
De toegankelijkheid van de strandjes bij de Rijn					
Opruimen van zwerfafval					

9. Mist u bepaalde recreatievoorzieningen in de Jufferswaard? Kruis alleen verbeterpunten aan waarvan u vindt dat deze dringend gewenst zijn. (meerdere antwoorden mogelijk)

- ☐ Bankjes
- ☐ Strandjes voor de kinderen
- ☐ Horeca met buitenterras
- ☐ Informatie over de natuur
- ☐ Informatie over de cultuurhistorie
- ☐ Evenemententerrein
- ☐ Losloop veld voor honden
- ☐ Fietspad
- ☐ Veld voor drones
- ☐ Fietsenstalling
- ☐ Parkeerplaatsen
- ☐ Minder modderige paden
- ☐ Een doorgaand pad in de uiterwaarden langs de Rijn dat van Doorwerth tot Wageningen loopt
- ☐ Anders...
- ☐ Niets

10. Wie vindt u dat er verantwoordelijk is voor het onderhoud van de paden en voorzieningen?

- ☐ Bezoekers, ze horen zelf bij te dragen aan het onderhoud
- ☐ Bezoekers, ze zouden verplicht moeten betalen voor het onderhoud
- ☐ Bezoekers, zij zouden vrijwillig kunnen betalen voor het onderhoud (bijvoorbeeld door crowdfunding)
- ☐ Onderhoud is de taak van de beheerder, bezoekers hoeven daar niet aan bij te dragen (op welke manier dan ook)
- ☐ Andere partijen, zoals de gemeente, de provincie of het Waterschap hebben een maatschappelijke verantwoordelijkheid.

11. Hoe vaak ervaart u overlast van de volgende groepen als u in de Jufferswaard bent?

	Nooit	Af en toe	Regelmatig	Vaak	Heel vaak
Mountainbikers					
Wandelaars					
Hangjongeren					
Mensen die er afval achter laten					
Andere recreatie gebruikers					
De loslopende paarden en koeien					
Loslopende honden					
Insecten					

12. Bent u bekend met de cultuurhistorie van de Jufferswaard?

- ☐ Ja, ik weet veel over de cultuurhistorie en probeer er ook meer over te weten te komen.
- ☐ Een beetje, ik ben bekend met de steenfabriek/schoorsteen, maar over de verdere geschiedenis van het gebied weet ik vrij weinig of niks.
- ☐ Nee, ik weet eigenlijk niks over de cultuurhistorie in het gebied.

---

13. Hoe belangrijk vindt u het dat de cultuurhistorie van de Jufferswaard wordt uitgedragen?

- Erg belangrijk, het is een belangrijk onderdeel van ons dorp dat doorgegeven moet worden aan volgende generaties.
- Belangrijk, de cultuurhistorie is een onderdeel van ons dorp en is leuk om te blijven uitdragen.
- Matig, de cultuurhistorie is geen belangrijk onderdeel van ons dorp, maar als er de mogelijkheid is, is het leuk om uit te dragen.
- Niet belangrijk, de cultuurhistorie is geen belangrijk onderdeel van ons dorp en ik zou liever het geld en de tijd ergens anders aan besteed zien.
- Niet belangrijk, ik heb geen interesse in de cultuurhistorie.

14. Vindt u het belangrijk dat de steenfabriek/schoorsteen gerestaureerd wordt?

- Ja, graag naar zijn oorspronkelijke staat
- Ja, graag zodat de huidige staat behouden blijft
- Nee, ik zou het mooi vinden als de steenfabriek/schoorsteen verder gaat in het ruïne proces.
- Nee, ik vind de steenfabriek/schoorsteen niet belangrijk

15. Kunt u in procenten aangeven hoe belangrijk u de verschillende onderdelen van de Jufferswaard vindt? Het totaal moet op 100% uitkomen.

Natuur	....%
Cultuurhistorie	....%
Recreatie	....%
	= 100%

16. Denkt u dat recreatie in de Jufferswaard een negatief effect heeft op de natuur in het gebied?

- Ja, de natuur daar is heel fragiel, de mensen die er komen hebben een negatief effect op de natuur.
- Enigszins, de natuur daar kan prima tegen het bezoek van wandelaars, maar bijvoorbeeld loslopende honden en mountainbikers hebben een negatief effect op de natuur.
- Een beetje, de natuur kan prima tegen het bezoek van wandelaars, loslopende honden en mountainbikers, maar niet alle vormen van recreatie zijn daar mogelijk zonder dat er een negatief effect is op de natuur.
- Nee, de natuur daar kan prima tegen een stootje, alle vormen van recreatie zijn daar mogelijk zonder dat er een negatief effect is op de natuur.

17. Vindt u dat er altijd (tenzij het onder water staat) in de Jufferswaard gerecreëerd moet kunnen worden?

- Ja, ik zou het niet logisch vinden als het gebied voor langere tijd afgesloten zou worden voor wat voor reden dan ook.
- Een beetje, in principe moet de Jufferswaard opengesteld blijven voor recreatie, maar met een goede reden (bijvoorbeeld het broedseizoen) is het prima als het gebied voor een langere tijd afgesloten zou worden.
- Nee, de natuur is er in eerste instantie voor zichzelf, wij hebben niet het recht, maar de eer om haar te gebruiken voor recreatie.

---

18. Wat moet het doel van beheer zijn in de Jufferswaard volgens u?

- Er moet zo min mogelijk beheer zijn, de natuur kan prima voor zichzelf zorgen.
- De natuur moet een beetje geholpen worden om de natuurlijke processen in stand te houden.
- Het landschap en de voorzieningen in de Jufferswaard moeten zo beheerd worden dat ze aantrekkelijk blijven voor wandelaars en andere recreanten.
- De natuur moet zo beheerd worden dat we zoveel mogelijk gebruik van haar kunnen maken, bijvoorbeeld voor recreatie maar ook voor het gebruik van hout en klei.

19. In hoeverre vindt u de Jufferswaard natuur?

- Heel erg, de Jufferswaard is voor mij echt een natuurgebied
- Erg, de Jufferswaard bevat veel natuurlijke elementen, maar door de aanwezigheid van de ruïne voelt het voor mij erg, maar niet geheel als een natuurgebied.
- Enigszins, de Jufferswaard bevat veel natuurlijke elementen, maar het gebied heeft zoveel menselijke invloeden door bijvoorbeeld het beheer en de verlegging van de beek, dat het voor mij maar half-natuurlijk voelt.
- Niet, er zijn voor mij in de Jufferswaard te veel menselijke invloeden door de ruïne, het beheer en de recreatie dat het voor mij niet meer als natuurgebied voelt.

20. Welk rapportcijfer geeft u de Jufferswaard zoals het gebied er nu bij ligt?

....

21. Wat is uw leeftijd?

22. Wat is uw geslacht?

- Man
- Vrouw
- Anders..

23. Wat is uw opleidingsniveau?

- Geen, basis, lbo, mavo
- mbo, havo/vwo
- hbo, wo
- weet niet

24. Wat is uw volledige postcode?

---- --

25. Hoe heeft u over deze enquête gehoord?

- Ik heb een flyer ontvangen bij de supermarkt
- Ik heb een flyer ontvangen in mijn brievenbus
- Ik heb een flyer ontvangen in de Jufferswaard
- Via internet
- Ik zag een flyer in de Jufferswaard
- Anders..

Wageningen University & Research
Wetenschapswinkel
Postbus 9101
6700 HB Wageningen
T (0317) 48 39 08
E wetenschapswinkel@wur.nl

www.wur.nl/wetenschapswinkel

De missie van Wageningen University & Research is 'To explore the potential of nature to improve the quality of life'. Binnen Wageningen University & Research bundelen Wageningen University en gespecialiseerde onderzoeksinstituten van Stichting Wageningen Research hun krachten om bij te dragen aan de oplossing van belangrijke vragen in het domein van gezonde voeding en leefomgeving. Met ongeveer 30 vestigingen, 5.000 medewerkers en 10.000 studenten behoort Wageningen University & Research wereldwijd tot de aansprekende kennisinstellingen binnen haar domein. De integrale benadering van de vraagstukken en de samenwerking tussen verschillende disciplines vormen het hart van de unieke Wageningen aanpak.

